

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

2

ROČNÍK 41, 1990

CENA 15 Kčs

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

OBSAH

Vincent Blanár: Motivačný model v onomastike	113
Pavel Cmorej: Od extenzionálnej sémantiky k intenzionálnej	121
Alexander Mihalovič: Určovanie frekvencie a hierarchie foném na počítači (Na materiáli santovského nárečia v Maďarsku)	136
Mária Papsonová: Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach z diachrónneho aspektu	145

Rozhľady

Peter Ďurčo: O vzťahu frazeológie a lingvistiky univerzálií (Úvaha nad knihou D. Dobrovolského <i>Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik</i>)	160
--	-----

Správy a posudky

Na sedemdesiatku Vincenta Blanára. J. Horecký	169
Šúpis prác doc. Vincenta Blanára za roky 1980—1989. L. Dvonč	170
Životné jubileum prof. Jozefa Škultétyho. J. Puci	177
Šúpis prác prof. Jozefa Škultétyho za roky 1955—1989. L. Dvonč	179
Kačala, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. J. Horecký	186
Recueil linguistique de Bratislava 9. Dynamic tendencies in the development of language. J. Dolník	189
Kočiš, F.: Podradovacie syntagmy v slovenčine. A. Oravcová	191
Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná (A) 36. J. Bosák	195
Welke, K. M.: Einführung in die Valenz- und Kasus-theorie. R. Trošok	198
Interlinguistics. Aspects of the science of planned languages. J. Horecký	199
Andrijuščenko, V. M.: Konceptija i architektura mašinного фонда русского языка. P. Žigo	201
Boris Aleksandrovič Serebrennikov (1915—1989). S. Ondrejovič	204

СОДЕРЖАНИЕ

Винцент Бланар: Мотивационная модель в ономастике	113
Павел Цморей: От экстенциональной семантики к интенциональной	121
Александр Михалович: Определение частоты и иерархии фонем с использованием компьютера (На материале диалекта словацкого поселка Сантов на территории Венгрии)	136
Мария Папсонова: Слова немецкого происхождения в словацких диалектах с точки зрения диахронии	145

Обзор

Петер Дюрчо: Отношение фразеологии к лингвистике универсалий (Замечания о книге Д. Добровольского <i>Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik</i>)	160
---	-----

Сообщения и рецензии

К семидесятилетию Винцента Бланара. Я. Горецки	169
Список работ доц. Винцента Бланара опубликованных в период 1980—1989 гг. Л. Двонч	170
Жизненный юбилей проф. Йозефа Шкултеты. Я. Пуци	177
Список работ проф. Йозефа Шкултеты опубликованных в период 1955—1989 гг. Л. Двонч	179
Качала, Я.: Глагол и семантическая структура предложения. Я. Горецки	186
Recueil linguistique de Bratislava 9. Динамические тенденции в развитии языка. Ю. Долник	189
Кочиш, Ф.: Подчинительные синтагмы в словацком языке. А. Оравцова	191
Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis. Serie Linguistica (A) 36. Я. Босак	195
Велке, К. М.: Введение в теорию валентности и падежей. Р. Трошок	198
Интерлингвистика. Проблемы науки по плановым языкам. Я. Горецки	199
Андрющенко, В. М.: Концепция и архитектура машинного фонда русского языка. П. Жиго	201
Борис Александрович Серебренников (1915—1989). С. Ондрейович	204

MOTIVAČNÝ MODEL V ONOMASTIKE

VINCENT BLANÁR

0. Vlastné meno, jazykový znak *sui generis*, má svoje osobitosti v zložke označeného i označujúceho. Na osobitosti obsahovej stránky vlastného mena, ktoré majú dosah na jeho formálnu výstavbu, sme poukázali v práci *Osobné mená. K základom semiologickej onomastiky* (Blanár, 1945; pozri aj Blanár, 1950). V šesťdesiatych rokoch sme začali zo semiologického hľadiska systematickejšie analyzovať najmä osobné mená a konštruovať na rovine systému so špecifickými onymickými znakmi sme sa usilovali odlišiť od apelatívneho znaku pojmovo i terminologicky a nazvali sme ho (toponymickým a antroponymickým) modelom (Blanár, 1967, 1968, 1970 a, 1970 b). Od sedemdesiatych rokov rozvíjajú zložitú problematiku modelov v onomastike v podobnom poňatí mnohí bádatelia (najmä R. Šrámek, ďalej J. Matejčík, M. Majtán, J. Pleskalová; E. Eichler, W. Wenzel, G. Wotjak, E.—M. Christoph, M. Lađevićová a i.) a aj my sa k nej opätovne vraciame. Spoločným menovateľom tohto komplexného výskumu vlastných mien je snaha preniknúť k všeobecným pomenovacím princípom a postihnúť systémové usporiadanie onymických sústav. Pravda, termín (onomastický) model sa používa nielen v zmysle špecifického semiologického znaku, ale aj v užšom význame ako slovotvorný typ, vzor tvorenia a pod. (porov. Superanskaja, 1969).

1. Dobrú možnosť nahliadnúť do samotného pomenovacieho procesu poskytujú ustavične sa aktualizujúce pomenovacie postupy pri narodení dieťaťa, vydaji ženy alebo pri utváraní neoficiálnych (živých) mien v bežnom komunikačnom styku. V monografii o živých osobných menách na strednom Slovensku sme formulovali genetický mechanizmus osobného pomenúvania takto: „V úradnom a neúradnom pomenúvaní sa funkčné členy (t. j. isté antroponymické hodnoty) jazykovo realizujú podľa administratívno-právnych noriem alebo rodinných, miestnych, prípadne iných spoločenských zvyklostí. Tieto spoločensko-právne a rozmanité zvykové normy chápeme ako (v širokom zmysle slova) pomenovacie motívy. Vzhľadom na istú motiváciu sa uskutočňuje konkrétny výber, dedenie, prijímanie, tvorenie antropolexémy. V jednom mene (najmä v neúradnom pomenúvaní) sa obyčajne spája niekoľko spôsobov motivácie. Rozdiely medzi úradnou a neúradnou antroponymickou sústavou sa prejavujú v počte funkčných členov, v motivačných podnetoch, v distribúcii a štruktúre

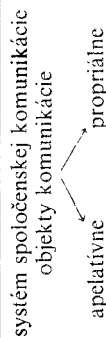
modelov“ (Blanár—Matejčík, 1978, s. 22). Pri jazykovom stvárnení funkčných členov (takto interpretujeme tradičné termíny: rodné meno — K, priezvisko — P, individuálnu charakteristiku — CH, dedičné prímeno alebo živé rodinné meno — RM, meno domu — MD) sa funkčné členy jazykovo realizujú vzhľadom na spoločensko-právne, resp. rozmanité zvykové normy platné v rámci danej mennej sústavy. Ukážeme to na nasledujúcom príklade. Irena Závodná, rod. Štrkolcová, 53-ročná z Ploštína (manžel Martin Závodný, 65 r.) má vo svojom bydlisku aspoň dve mená, úradné: *Irena Závodná* (K + P₃) a neúradné: *Ira Oravka* (K + CH^P). Rodné meno v úradnom pomenovaní vybrali rodičia z jestvujúceho inventára osobných mien, priezvisko dostala nevesta pri vydaji podľa manžela. Živé meno sa skladá z hypokoristickej podoby úradného rodného mena (*Ira* ← *Irena*) a z individuálnej charakteristiky podľa pôvodu (*Oravka* ← *Orava*). Obidve mená pomenúvajú tú istú osobu. Existencia onymickej synonymie svedčí, že pri osobnom pomenovaní treba rátať aj s osobitným pomenovacím zámerom. V prvom prípade sa pomenúva vydatá osoba ako príslušník pokrvného príbuzenstva v úradnej sústave (*Irena Závodná* — manžel *Martin Závodný*), v druhom prípade pri neoficiálnom styku ako osoba bez zreteľa na príbuzenský vzťah (*Ira*), ale s individuálnym určujúcim členom, ktorý poukazuje na jej pôvod (*Oravka*). Dá sa tu hovoriť o jazykovej realizácii uvedených obsahových modelov (K + P₃ a K + CH^P) vzhľadom na rozličné pomenovacie motívy.

V našich modelových schémach sa v skutočnosti spájajú dve veci. Symbolmi funkčných členov sa znázorňuje ich onymická platnosť, t. j. hierarchický súbor antroponymicky relevantných príznakov (obsahový model), teda ontologická stránka istej triedy onymických objektov. Tieto príznaky pokladáme za základné, fundujúce. Exponenty pri týchto symboloch, vyjadrené číslicami alebo malými literami, poukazujú na druh motivácie. Obsahový model sa totiž realizuje v komunikačnej situácii ako istá jazyková forma, ako konkrétne úradné alebo živé meno podľa rozmanitých pomenovacích motívov (hovoríme o antroponymickom znaku). K pomenovacím motívom sa dostaneme cez tzv. sprievodné onymické príznaky. Sprievodné motivačné príznaky sme vyabstrahovali pri individuálnej charakteristike a v rámci príbuzenského vzťahu. Pri individuálnej charakteristike sme rozlíšili tieto motivačné príznaky: telesné alebo duševné vlastnosti; trvalé alebo dočasné zamestnanie, stav, záľuba, záujmy; pôvod a bydlisko; bývalý alebo terajší majiteľ domu, obyvateľ (nie totožný s nositeľom mena), sused, zamestnávateľ; obľúbené domáce zviera (kôň, pes, mačka); iná dvojznačná a nejasná motivácia. V rámci vzťahu k príbuzným osobám sme určili 24 motivačných príznakov (označujeme ich číslicami), napr. antropolexéma je utvorená podľa mena otca (1), matky (11), pomenovacím východiskom je priezvisko otca (číslica 2 sa v našich symboloch ako najčastejší motív neuvádza), antropolexéma môže byť ďalej utvorená podľa mena manžela (3), manželky

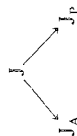
(33), starého otca (4), svokra alebo testá (5), syna (6), dcéry (66), krstných rodičov (20) a pod.

Ukazuje sa, že bude vhodné oddeliť sprievodné, t. j. motivačné antroponymické príznaky od základných príznakov, ktoré sú vlastnými konštituentmi obsahových modelov. Motivačné príznaky naznačujú, aké motívy dali podnet na realizáciu istého funkčného člena (obsahového modelu) v podobe konkrétneho antroponymického znaku, inými slovami, čo bolo motívom pre danú antropolexému. Tým sa odliší obsahový model (ktorý konštituujujú fundujúce onymické príznaky; posledné formulácie Blanár, 1989) a motivačný model (ktorý utvárajú sprievodné motivačné príznaky). Na dve zložky „mimojazykovej“ stránky toponým poukazuje aj M. Majtán (1976): „Motivačnú zložku rozkladáme na motivačné príznaky, obsahovo-sémantickú zložku na obsahovo-sémantické príznaky“... (s. 32). „Modelovú hodnotu toponyma tvorí explicitne alebo implicitne vyjadrená kombinácia súboru motivačných i obsahovo-sémantických príznakov“ (s. 36). Ako samostatný pojem vydělil motivačný model vo svojej významnej monografii o lužickosrbských osobných menách W. Wenzel (1987). Podľa neho (op. cit., s. 27) motivačný model obsahuje motivačné kategórie, t. j. najvšeobecnejšie podnety relevantné pri pomenovaní akte. Sú rozhodujúce pri výbere istej lexémy z apelatívnej alebo propriálnej slovnej zásoby. W. Wenzel pripomína, že (antroponymický) motivačný model v podstate zodpovedá Šrámkovmu toponymickému vzťahovému modelu. V súlade s Bubakovými výskumami procesov tvorenia meštianskych a sedliackych priezvisk v 15.—17. stor. z južného Malopoľska (Bubak, 1986) rozlišuje W. Wenzel iba 4 motivačné kategórie, a to výlučne z okruhu individuálnej charakteristiky. J. Bubakovi, ako aj W. Wenzelovi unikla skutočnosť, že o prípady motivácie ide aj pri dedení, resp. preberaní mena podmieneného širokým vzťahom príbuznosti pomenovanej osoby k inému členovi (členom) príbuzenstva; porov. otec Ján *Kubovič*, manželka Hana *Kubovičová*, syn Matej *Kubovič*. Na túto okolnosť sa obyčajne zabúda. Ináč je pochopiteľné, že súčasný onymický materiál poskytuje aj z tohto hľadiska najbohatšiu základňu pre teoretické zovšeobecňovania.

Pri charakteristike starého lužickosrbského antroponymického systému a jeho vnútornej organizácie W. Wenzel opisuje antroponymické slovotvorné typy a podtypy, charakterizuje ich propriálny význam, utváraný základnými antroponymickými príznakmi vo forme obsahového modelu (v našom poňatí), od ktorého odlišuje motivačný model (so 4 motivačnými príznakmi alebo kategóriami). Medzi konštitutívne činitele antroponymického systému patrí aj členitosť osobného mena podľa formatívov (vlastne funkčných členov). S týmto činiteľom sme ráтали pri charakteristike stredoslovenského antroponymického makrosystému a mikrosystému (porov. Blanár—Matejčík, 1983). W. Wenzel navrhuje termín kvantitatívny model. Stačí tu azda hovoriť o členitosti osobného mena.

Polarizácia apelatívnej a propriálnej sféry v jazykovom kóde (J): vzájomné prechody

pomenovací zámer: a) oficiálne pomenovanie narodeného dieťaťa

b) dedičná prezývka chlapca v neúradnom pomenovaní

identifikácia // diferenciacia druhových jedincov na pozadí daného onymického systému

myšlienkové spracovanie onymického objektu

nový potomok rodiny sa pomenúva a) ako člen pokrvného príbuzenstva (úradným menom)

b) bez ohľadu na príbuzenské vzťahy (individuálnou charakteristikou)

jazykové a onymické stvárnenie myšlienkového obsahu

kategoriálne a subkategoriálne príznaky:

pomenovanie vecí ako existujúcej samostatne; konkrétnosť; singulativnosť; životnosť

osobitné využitie kategórie rodu, čísla, pádu

všobecný príznak proprií: spoločensky podmienená identifikácia // diferenciacia

antroponymický
obsahový model

propriálna nominácia v druhotnom pomenovacom pláne: antroponymicky relevantné príznaky

a) základné (generické)

začlenenie do slovo tvorného hniezda úradných // neúradných mien

ustálenosť mena administratívno-právnym // užším spoločenským úzom

stav vo vzťahu k pohlaviu: (slobodné) dieťa — chlapec

b) špecifikačné (diferenčné)

ŪM:

(K)

(P₁)

jednotlivec podľa vzťahu k pokrvmu príbuzným osobám:

patronymický vzťah

dedičnosť

ŽM

(CH^v)

individuálna charakteristika

konotativnosť

motivačný model	<p>motivácia: K — výberom z usiáleného inventára rodných mien podľa rodinných zvyklostí alebo individuálnych záľub</p> <p>P_i — zdedením otcovho priezviska</p> <p>CH^v — individuálna charakteristika podľa vlastností, záľub a pod. pomenovanej osoby</p>
slovtvorný model	<p>antropolexéma: zdomácnené rodné meno (<i>Igor</i>)</p> <p>propriálna antropolexéma + antropoformant (<i>Klobuš-iak</i>)</p> <p>antropolexéma: zdomácnené etnické meno (<i>Apáč</i>)</p>
antroponymický znak	<p>IGOR: úradné rodné meno (neodvodené podstatné meno)</p> <p>KLOBUŠIAK: úradné priezvisko (základ <i>klobuš-</i> a prípona <i>-iak</i>)</p> <p>APÁČ: individuálna prezývka (neodvodené zdomácnené podstatné meno)</p>
členitosť mena	<p>dvoječenné úradné meno IGOR KLOBUŠIAK</p> <p>jednočenná prezývka APÁČ</p>
	<p>zapojenie osobného mena do kontextu</p> <p>a) P : P : P propriálny kontext: Dušan <i>Klobušiak</i> (otec), Želmira <i>Klobušiaková</i> (matka), Igor <i>Klobušiak</i> (syn) ... — onymické príznaky sa explicitne uplatňujú v propriálnom kontexte</p> <p>b) A : P : A apelatívny kontext: v bežnej komunikácii podľa situácie rozličné využívanie funkčných členov (napr. <i>Tento pozemok patrí nášmu susedovi Klobušiakovi</i>) — neutralizujú sa najmä onymické príznaky nižšej abstrakčnej roviny (do popredia vystupuje informač-ná zložka obsahu: obyvateľ istého domu v Ploštíne)</p>

3. Aké miesto má (antroponymický) motivačný model v systematike onymických modelov? V odpovedi na túto otázku treba vychádzať z komplexného pohľadu na propriálnu nomináciu a na fungovanie mennej sústavy. Ako sme už na iných miestach pripomenuli, pomenovací proces prebieha od spoločenskej potreby identifikovať // diferencovať jedinca v rámci druhu „osoba“, „osídlené miesto“, „neosídlené miesto“ atď. cez jazykové stvárnenie myšlienkového obsahu v onymickom znaku po fungovanie vlastného mena ako prvku danej mennej sústavy v jazykovej komunikácii. V spoločenskej komunikácii sa už pred myšlienkovým spracovaním odrazov druhového jedinca a jazykovým stvárnením týchto myšlienkových obsahov vydělili apelatívne onymické objekty komunikácie a v jazykovom kóde sa aj pri ustavičných vzájomných vzťahoch polarizovala apelatívna a onymická sféra jazyka (porov. Šrámek, 1976; 1989; Blanár, 1989). Propriálna nominácia ako pomenúvanie na druhotnom jazykovom pláne sa uskutočňuje v rámci daného jazykového systému a na pozadí príslušnej onymickej sústavy. Pri spoločenskom fungovaní vlastného mena rozlišujeme jeho propriálny kontext (P : P : P) a jeho použitie v apelatívnom kontexte (A : P : A), v ktorom sa realizuje úradná a neúradná menná sústava. Tieto pomenovacie procesy zachytíme schematicky na úradnom mene a individuálnej prezývke (slobodnej mužskej osoby) (s. 116—117).

4. K týmto výkladom pripojíme niekoľko zhrnúcich pozorovaní. Vlastné mená predstavujú osobitné znaky príslušného jazyka, preto onymické modely svojimi najvšeobecnejšími (kategoriálnymi a subkategoriálnymi) príznakmi vychádzajú z daného jazykového systému.

Pojem a termín antroponymický // toponymický pomenovací model sa opiera o tie zložky vlastného mena, ktorými sa proprium odlišuje od apelatíva. Doteraz sme vymedzovali tento ideálny objekt na rovine systému ako konštrukt pozostávajúci z obsahového modelu — to je jeho určená stránka — a jeho určujúcou stránkou, ktorá je spojená s príslušným jazykovým systémom, je slovtvorný model (t. j. všeobecná schéma jeho slovtvornej štruktúry). Terajšie výklady ukazujú, že obsahový model sa jazykovo stvárnjuje slovtvorným modelom (tu je závislosť od typu príslušného jazyka) na základe istých motivačných vzťahov. Obsahový model spája so slovtvorným (J. Pleskalová, 1988: štruktúrnym) modelom konštrukt, ktorý obsahuje vlastné motivačné kategórie — motivačný model. Takáto štruktúra modelov je príznačná pre druhotný pomenovací plán.

Motivačný model obsahuje najvšeobecnejšie pomenovacie podnety pri utváraní vlastného mena ktoréhokolvek onymického subsystému, rovnako osobných mien, ako aj ojkonym a anojkonym. Ide teda o pojem-termín, ktorý má miesto v základnej onomastickej terminológii. Pomenovacími motívmi pri osobných menách sme sa dôkladne zaoberali v *Živých osobných menách na strednom Slovensku* (Blanár—Matejčík, 1978—1983). Zdá sa, že aj ontologickú povahu

ojkoným i anojkoným konštituuju popri jazykových kategoriálnych a subkategoriálnych príznakoch onymické generické a špecifikačné príznaky. Toponymický obsahový model pozostáva z nadradenejších generických príznakov a zo špecifikačných príznakov. Generické príznaky vychádzajú z povahy onymických objektov. Ako generické príznaky sme vyabstrahovali: začlenenosť do slootovorného hniezda ojkoným, resp. anojkoným; lokalizačnosť; osídlenosť, resp. neosídlenosť; ustálenosť administratívno-právnym úzom, resp. ustálenosť užším spoločenským úzom — pri menších anojkonymických objektoch // ustálenosť administratívno-právnym úzom — pri väčších, významnejších objektoch (Blanár, 1989). Toponymické príznaky nižšej abstrakčnej úrovne, teda vlastne špecifikačné príznaky vymedzil v nadväznosti na Dokulilovu a Danešovu analýzu tvorenia slov R. Šrámek (1972; 1976); porov. aj J. Pleskalová (1988). Príznakmi poukazujúcimi na polohu, smer; opis, charakteristiku; privlastnenie toponymického objektu sa utvára vzťahový model. Podľa nášho názoru pendantom antroponymického obsahového modelu je toponymický obsahový model v uvedenom komplexnejšom poňatí.

Jestvuje tu istá analógia s lexikálnou sémantikou. Podobne ako sú sémantické príznaky najnižšej abstrakčnej úrovne najužšie späté s objektívnou realitou, aj pri obsahových modeloch onymické špecifikačné príznaky poukazujú na typy jazykovej motivácie. Na základe toponymických vzťahových (vlastne špecifikačných) príznakov možno dospieť k podrobnejšej klasifikácii pomenovacích motívov, a tým i slootovorných modelov aj pri pomenovaní zemepisných objektov (porov. Šrámek, 1972). Teória onymických modelov nie je ešte uzavretá.

*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepškova 26*

Bibliografia

BLANÁR, V.: Osobné mená. K základom semiologickej onomastiky. [Doktorská práca.] Bratislava 1945.

BLANÁR, V.: Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomeštných mien v Maďarsku. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení nákladom Štátneho pedagogického nakladateľstva v Bratislave 1950. 140 s.

BLANÁR, V.: K vývinu slovenských osobných pomenovacích sústav. (Teoretické východiská.) In: Třetí zasedání Mezinárodní komise pro slovanskou onomastiku při MKS v Domě vědeckých pracovníků v Liblicích u Prahy 14.—17. 9. 1966. Sborník referátů a příspěvků. Red. J. Svoboda—L. Nezbedová. Praha, Zvláštní příloha Zpravodaje Místopisné komise ČSAV 1967, s. 21—38.

BLANÁR, V.: Otázka systému v antroponomastike. In: I. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 5.—6. decembra 1967. Zborník materiálov. Red. V. Blanár—M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV 1968, s. 5—14.

BLANÁR, V.: Špecifikum onomastiky. In: Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie. V Nitre 22.—24. mája 1969. Red. Š. Krištof. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970 (a), s. 15—35. V nemeckom znení: Das spezifisch Onomastische. In: Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik. Berlin, Akademie-Verlag 1973, s. 31—45.

BLANÁR, V.: Základné jednotky v antroponomastike. Jazykovedný časopis, 21, 1970 (b), s. 42—46.

BLANÁR, V.: Obsahový model v onomastike. In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6.—8. mája 1987 v Smoleniciach). Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 1989, s. 239—249.

BLANÁR, V.—MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 416 s. I. 2. Distribúcia obsahových modelov. Banská Bystrica, Osveta 1983. 648 s.

BUBAK, J.: Proces kształtowania się polskiego nazwiska mieszczańskiego i chłopskiego. Kraków, nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego 1986.

MAJTÁN, M.: Mimojazyková stránka toponyma. In: VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4.—6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 31—37.

PLESKALOVÁ, J.: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. [Autoreferát kandidátskej dizertácie.] Brno, Ústav pro jazyk český ČSAV 1988. 27 s.

SUPERANSKAJA, A. V.: Struktura imeni sobstvennogo. Fonologija i morfologija. Moskva, Nauka 1969. 270 s.

ŠRÁMEK, R.: Toponymické modely a toponymický systém. Slovo a slovesnosť, 22, 1972, s. 304—317.

ŠRÁMEK, R.: Slovo tvorný model v české toponymii. Slovo a slovesnosť, 37, 1976, s. 112—120.

ŠRÁMEK, R.: Onymická funkce a funkční onomastika. In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6.—8. mája 1987 v Smoleniciach). Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 1989, s. 250—263.

WENZEL, W.: Studien zu sorbischen Personennamen. I. Systematische Darstellung. Bautzen, VEB Domowina-Verlag 1987. 175 s.

MOTIVATIONS MODELL IN ONOMASTIK

Zusammenfassung

Laut unserer bisherigen Auffassung verbinden sich im Begriffe Inhaltsmodell zweifache Problemkreise. Die onymische Geltung, d.h. die hierarchische Gesamtheit der anthroponymisch relevanten Merkmale, wird durch die Symbole der Funktionsglieder (K — Vorname, P — Familienname, CH — individuelle Charakteristik usw.) dargestellt. Diese Merkmale halten wir für fundierende. Z. B. durch die Inhaltsmodelle K + P, K + CH wird die onthologische Seite einer bestimmten Klasse der onymischen Objekte bestimmt. Die Exponenten an diesen Symbolen, die wir durch Ziffern (P_1) oder kleine Buchstaben (CH^v) ausdrücken, weisen auf die Art der Motivation hin. Das Inhaltsmodell realisiert sich nämlich in der Kommunikationssituation gemäss verschiedenen Benennungsmotiven als eine bestimmte Sprachform, als ein amtlicher oder lebendiger Personennamen. Auf die Benennungsmotive weisen die sog. Geleit- oder Spezifikationsmerkmale hin. Diese Geleitmerkmale haben wir bei der individuellen Charakteristik und im Rahmen der Verwandtschaftsbeziehung abstrahiert. Es zeigt sich als zweckmässig, die Geleit-, d.h. Motivationsmerkmale von den fundierenden Merkmalen abzusondern. Auf diese Art und Weise unterscheidet man das Inhaltsmodell von dem Motivationsmodell. Das Motivationsmodell verbindet das Inhaltsmodell mit dem Wortbildungsmodell (das allgemeine Schema seiner Wortbildungsstruktur). In dieser Fassung gehören das Inhalts-, Motivations- und Wortbildungsmodell zu den Grundbegriffen aller onymischen Subsysteme.

OD EXTENZIONÁLNEJ SÉMANTIKY K INTENZIONÁLNEJ

PAVEL CMOREJ

0. Hoci logická sémantika koncentruje svoju pozornosť predovšetkým na interpretáciu formálnych logických systémov, existuje mnoho pokusov aplikovať jej pojmový aparát na významovú analýzu prirodzeného jazyka alebo aspoň niektorých jeho fragmentov. V týchto pokusoch badať neskrývanú snahu obohatiť tradičnú lingvistickú sémantiku o nové pojmy a postupy, ktoré by povzniesli teoretickú úroveň tejto oblasti skúmania a rozšírili možnosti jej uplatnenia v iných disciplínach.

Treba však priznať, že väčšina týchto pokusov — a to najmä tých, ktoré vychádzali z extenzionálnej sémantiky — má pre lingvistiku značne obmedzenú platnosť. Neraz sa ukázalo, že logicko-sémantické metódy uplatnené pri rozboře prirodzeného jazyka nie sú patrične adekvátne, že sa pri ich aplikácii abstrahuje od mnohých aspektov, ktoré sú pre význam výrazov prirodzeného jazyka rozhodujúce. Týka sa to najmä metód a pojmového aparátu extenzionálnej sémantiky A. Tarského (1935), ktorá vznikla v 30. rokoch a dnes sa ďalej rozvíja v matematickej disciplíne známej pod menom teória modelov. Sám A. Tarski sa o možnostiach uplatnenia svojej sémantiky pri skúmaní prirodzeného jazyka vyjadril dosť skepticky. Svojou prácou sledoval iný cieľ — pripraviť primerané pojmové prostriedky pre významovú analýzu a interpretáciu formalizovaných jazykov deduktívnych vied (pričom osobitný dôraz kládol na definíciu pojmu pravdy pre tieto jazyky), ktoré sa od prirodzeného nápadne líšia. Napriek tomu mnohí autori sa snažili rozšíriť možnosti uplatnenia Tarského sémantiky a využili niektoré jej pojmy a postupy pri analýze prirodzeného jazyka. Vplyv extenzionálnej sémantiky v tejto sfére skúmania dodnes pretrváva. Prejavuje sa nielen vo výkladoch klasickej logiky a v štúdiách i monografiách venovaných logickej stavbe jazyka a sémantickej analýze niektorých výrazov prirodzeného jazyka, ale aj na prácach, ktoré už ťažia z novších sémantických pojmov a metód. Možno ho vystopovať v často zastávanom názore, že hoci extenzionálna sémantika nie je pre prirodzený jazyk ako celok adekvátne, nachádza sa v ňom mnoho výrazov a textov, ktoré možno pomocou jej pojmov celkom uspokojivo sémanticky analyzovať.

Prvé pokusy o prekročenie extenzionálneho rámca Tarského sémantiky sa objavili v Carnapových prácach *Introduction to Semantics* (1942) a *Meaning and*

Necessity (1947). Už v nich nachádzame zárodoky sémantiky, ktorá v prácach takých autorov ako S. Kripke, D. Lewis, R. Montague, P. Tichý a iní dostala v 60. rokoch systematickejšiu podobu a v uplynulých dvadsiatich rokoch sa najmä zásluhou prác R. Montagua začala veľmi intenzívne aplikovať v sémantike prirodzeného jazyka.

V tomto článku zavediem niekoľko elementárnych pojmov extenzionálnej a intenzionálnej sémantiky, pokúsim sa porovnať ich a poukázať na medze extenzionálnej a prednosti intenzionálnej sémantiky pri skúmaní prirodzeného jazyka. Sústreďím sa najmä na explikáciu intuitívneho pojmu označenia v oboch sémantikách a pojmy, ktoré s ním užšie súvisia.¹

1. Intuitívny pojem označenia je na prvý pohľad celkom jasný a neproblematiký. Je to vzťah medzi menami nejakého jazyka a objektmi, na ktoré sa mená vzťahujú, ktoré mená pomenúvajú (označujú, denotujú), vzťah, ktorý možno z logického hľadiska charakterizovať ako binárnu reláciu medzi istými jazykovými výrazmi (ľavý obor relácie) a nimi pomenúvanými objektmi (pravý obor relácie). Len čo sa však pokúsime bližšie určiť obory tejto relácie, narazíme na množstvo otázok, na ktoré dnes existujú rozličné odpovede a pravdepodobne ani jedna z nich nie je všeobecne prijatá. Pre nedostatok miesta niektoré z týchto otázok nebudeme môcť ani len položiť, iné iba naznačiť.

Najprv ukážeme, ako sa pojem označenia explikuje v extenzionálnej sémantike. Extenzionálnu reláciu označenia budeme označovať symbolom „ D “. Ak M je meno z nejakého jazyka J a O je objekt, ktorý M označuje, hovoríme tiež, že M denotuje objekt O alebo že O je denotátom mena M .

Bližšie určiť reláciu D znamená: 1. vymedziť ľavý obor tejto relácie, t. j. množinu mien jazyka J ; 2. charakterizovať pravý obor denotácie D , t. j. súbor objektov, na ktoré sa môžu výrazy jazyka J vzťahovať (tento súbor sa niekedy nazýva *ontológiou jazyka*) a 3. stanoviť, ktoré dvojice $\langle M, X \rangle$, kde M je ľubovoľné meno a X ľubovoľný objekt ontológie jazyka J , patria do relácie D (t. j. ktorý objekt X je denotátom mena M).

Aby naše úvahy boli dostatočne všeobecné, nebudeme skúmať konkrétny jazyk a reláciu denotácie medzi jeho menami a objektmi jeho ontológie. Zameriame sa iba na tie črty denotácie a jej oborov, ktoré jej prislúchajú v celej triede jazykov určitej štruktúry. Písmeno „ J “ bude predstavovať ľubovoľný jazyk z tejto triedy a „ D “ extenzionálnu denotáciu medzi jeho výrazmi a mimojazykovými objektmi. Aby sme sa vyhli istým komplikáciám, budeme predpokladať, že jazyk J neobsahuje premenné.

Extenzionálna ontológia sa konštruje nad univerzom U jazyka J a množinou pravdivostných hodnôt $\{t, f\}$, kde t je pravda a f nepravda. Táto ontológia

---

¹ Prvé tri odseky tohto článku boli uverejnené v cyklostylovanom materiáli *Informačné a riadiace systémy. Sémantický seminár 1979/80*. Bratislava 1980, s. 54—71 (vydal ÚIRK).

sa člení na rôzne typy objektov, ktoré možno stručne a jednoducho vymedziť pomocou typových symbolov.

Typovými symbolmi sú jednak symboly i , o , jednak symboly tvaru $(\alpha\beta_1 \dots \beta_n)$, kde α , β_1 , ..., β_n sú jednoduchšie typové symboly.² Tým sú vymedzené všetky typové symboly potrebné na typológiu objektov extenzionálnej ontológie (objektov, ktoré sa menám jazyka J priradujú extenzionálnou denotáciou).

Typovými symbolmi sú napr. tieto výrazy: i , o , (oi) , $(i(oi))$, $(o(oi))$, (oo) , $((oo)(oo))$, $((oi)((ii)o))$ a pod. Pri uvádzaní typových symbolov budeme vynechávať zátvorky, ktoré možno jednoznačne doplniť. Napr. posledné tri uvedené symboly možno stručnejšie zapísať takto: oo , $(oo)(oo)$, $(oi)((ii)o)$.

Teraz každému typovému symbolu α priradíme určitý typ objektov, ktorý budeme nazývať typom α a jeho prvky objektmi typu α .

(i) Objekty typu i sú prvky univerza U jazyka J (individuá).

(ii) Objekty typu o sú pravdivostné hodnoty $\mathfrak{t}$, $\mathfrak{f}$.

(iii) Objekty typu $\alpha\beta_1 \dots \beta_n$, kde α , β_1 , ..., β_n predstavujú ľubovoľné typové symboly, sú funkcie, ktoré usporiadaným n -ticiam objektov $\langle B_1, \dots, B_n \rangle$, kde B_i ($i = 1, \dots, n$) je typu β_i , priradujú objekty typu α .

Objekt X sa nazýva *objektom nad* U , keď existuje nejaký typ α taký, že X je objekt typu α . Teda objektmi nad U sú individuá z U , pravdivostné hodnoty a funkcie nekonečného množstva rôznych typov. Objekty nad U tvoria ontológiu jazyka J , t. j. pravý obor relácie D .

Ľavý obor tejto relácie tvoria správne utvorené výrazy jazyka J . Množinu všetkých správne utvorených výrazov budeme označovať symbolom „ W “. Túto množinu možno vymedziť takto: budeme predpokladať, že je daný slovník V jazyka J a delenie jeho výrazov na vlastné a nevlastné. Z výrazov slovníka sa konštruujú všetky prvky množiny W . *Vlastné výrazy* slovníka V sú plnovýznamové slová denotujúce prvky ontológie jazyka, a teda patria do W . Nevlastné výrazy nevstupujú do relácie D , a preto nepatria do W , ale v určitom zrežaní s vlastnými výrazmi tvoria nové plnovýznamové výrazy, ktoré patria do W (medzi ne možno zaradiť zátvorky, interpunkčné znamienka a iné výrazy). Zložené výrazy z W sa konštruujú pomocou syntaktických pravidiel jazyka J . Spôsoby tvorenia zložených výrazov závisia od povahy jazyka, jeho špecifických zvláštností, od množstva a druhov nevlastných výrazov a iných činiteľov.

Vlastné výrazy slovníka možno pomocou zavedených typových symbolov rozdeliť na určité triedy, ktoré sa nazývajú sémantickými kategóriami výrazov.³

² Grécke písmená nie sú typové symboly, ale metapremenné zastupujúce ľubovoľné typové symboly utvorené z písmen i , o a zátvoriek.

³ Niekedy sa v tom istom význame používa termín „syntaktická kategória“. Domnievame sa, že bude výhodné rozlišovať medzi syntaktickými a sémantickými kategóriami výrazov, lebo dva výrazy tej istej sémantickej kategórie môžu mať v danom jazyku odlišnú syntaktickú úlohu, to znamená, že môžu patriť do rozličných syntaktických kategórií.

Toto delenie závisí od kategorizácie vlastných výrazov slovníka V . Budeme predpokladať, že táto kategorizácia je daná (je jednou zo základných zložiek určenia jazyka J) a že sa pri nej rešpektuje tento princíp: všetky vlastné výrazy z V , ktoré denotujú objekty typu α , patria do kategórie výrazov, ktorá sa nazýva *sémantickou kategóriou* α a jej prvky výrazmi kategórie α . Kategórie zložených výrazov z W sú určené syntaktickými pravidlami jazyka. Aj pri kategorizácii zložených výrazov platí uvedený princíp. Zložené výrazy sa tvoria z jednoduchších pomocou funktorových výrazov a ich argumentov. Funktorovými výrazmi sú výrazy ľubovoľnej kategórie $\alpha\beta_1 \dots \beta_n$ ($n \geq 1$); sú to teda výrazy, ktoré denotujú funkcie. Nie je vylúčené, že niektoré *sémantické kategórie* výrazov jazyka J sú prázdne (to znamená, že v J niet nijakých mien objektov zodpovedajúcich typov).

Z funktorového výrazu F kategórie $\alpha\beta_1 \dots \beta_n$ a nejakých výrazov $G_1, \dots, G_n$ kategórií $\beta_1, \dots, \beta_n$ možno vytvoriť zložitejší výraz, ktorý patrí do kategórie α . Štruktúra tohto výrazu (v ktorom sa môžu vyskytovať aj nejaké nevlastné výrazy) závisí od osobitostí jazyka J , syntaktickej úlohy výrazov $F, G_1, \dots, G_n$ v ňom a spôsobov, akými sa v jazyku J tvoria zložené výrazy. Napr. v jazyku teórie typov sa z výrazov $F, G_1, \dots, G_n$ uvedených kategórií konštruuje výraz tvaru $F(G_1, \dots, G_n)$.

2. Teraz sa môžeme pokúsiť o všeobecnú charakteristiku extenzionálnej denotácie D .

a) Už vieme, že je to relácia medzi správne utvorenými výrazmi množiny W a objektmi ontológie jazyka J .

b) Vieme tiež, že výrazy kategórie α denotujú objekty typu α .

c) Ak F je funktorový výraz kategórie $\alpha\beta_1 \dots \beta_n$, G_1 výraz kategórie $\beta_1, \dots, G_n$ výraz kategórie β_n , pričom F denotuje funkciu f , G_1 denotuje objekt $g_1, \dots$ a G_n denotuje objekt g_n , tak zložený výraz utvorený z F a $G_1, \dots, G_n$ patrí do kategórie α a denotuje objekt, ktorý funkcia f priraduje usporiadanej n -tici $\langle g_1, \dots, g_n \rangle$.

Napríklad slovenský výraz „je ťažšie ako“ sa v extenzionálnej *sémantike* charakterizuje ako funktor kategórie *oii*, lebo denotuje funkciu, ktorá usporiadaným dvojiciam $\langle A, B \rangle$, kde A je ťažšie ako B priraduje pravdivostnú hodnotu **t** a ostatným dvojiciam hodnotu **f**. Keď tento výraz spojíme s dvoma menami M_1, M_2 kategórie *i*, dostaneme vetu „ M_1 je ťažšie ako M_2 “, ktorá denotuje hodnotu **t** alebo **f** podľa toho, či denotát mena M_1 je ťažší ako denotát mena M_2 . Teda zložený výraz „ M_1 je ťažšie ako M_2 “ denotuje objekt, ktorý funkcia zodpovedajúca funktoru „je ťažšie ako“ priraduje dvojici objektov $\langle X_1, X_2 \rangle$, kde X_1 je denotát mena M_1 a X_2 denotát mena M_2 .

Uvedenú vlastnosť denotácie možno stručnejšie charakterizovať takto: denotát zloženého výrazu je funkciou denotátov jeho zložiek (vlastných výrazov, z ktorých sa skladá). Z toho vyplýva, že keď v zloženom výraze E nahradíme

nejaký jeho podvýraz iným výrazom, ktorý má ten istý denotát, získame nový výraz, ktorý bude denotovať ten istý objekt ako výraz E .

d) V exaktnom jazyku každý výraz kategórie α denotuje jeden objekt typu α , to znamená, že D je funkcia, definovaná na W s hodnotami z ontológie jazyka J .

e) Pri aplikácii extenzionálnej sémantiky na konkrétny jazyk je lingvista postavený pred tento problém: ktorý z obrovského množstva objektov typu α priradiť danému výrazu kategórie α ako jeho denotát? Obyčajne sa zvolí objekt, ktorý danému výrazu zodpovedá v skutočnosti. Čo to znamená? Pokúsime sa objasniť to na príkladoch. Skúmajme výrazy „hlavné mesto Slovenska“, „je kovový“ a „Bratislava má milión obyvateľov“. Prvému z nich v skutočnosti zodpovedá objekt, ktoré je hlavným mestom Slovenska, t. j. Bratislava, a preto jeho denotátom je Bratislava. Výrazu „je kovový“ intuitívne zodpovedá určitá vlastnosť. Ale čo je vlastnosť? V extenzionálnej sémantike sa pojem vlastnosti nahrádza pojmom množiny, resp. jej charakteristickej funkcie.⁴ Za denotát výrazu „je kovový“ sa v extenzionálnej sémantike nepovažuje vlastnosť byť kovový, ale množina všetkých objektov, ktoré majú túto vlastnosť, resp. funkcia typu oi , ktorá kovovým objektom priradzuje hodnotu t a ostatným hodnotu f . Túto funkciu môže poznať iba ten používateľ jazyka, ktorý o každom indivíduu x vie, či je kovové.

Oznamovacím vetám (výrokom) sa v extenzionálnej sémantike ako ich denotáty priradzuje pravdivostné hodnoty, pravdivým — hodnota t a nepravdivým — hodnota f . Toto chápanie denotátov oznamovacích viet, zavedené a dômyselne zdôvodnené G. Fregem (1892) je nepochybne neintuitívne, ale v rámci extenzionálnej sémantiky najvyhovujúcejšie. Pravdivostnou hodnotou vety „Bratislava má milión obyvateľov“ je f , ona je objektom, ktorý poukazuje na to, že Bratislava nemá milión obyvateľov, že veci sa v skutočnosti majú inak, ako sa vo vete tvrdí, a preto možno túto hodnotu pokladať za abstraktný objekt, ktorý uvedenej vete zodpovedá v skutočnosti.

Aby sme mohli výrazom „hlavné mesto Slovenska“, „je kovový“, „Bratislava má milión obyvateľov“ priradiť ich denotáty, musíme vedieť, ktoré slovenské mesto je hlavné, ktoré indivíduá sú kovové a to, či Bratislava má milión obyvateľov. To však nie je možné bez uskutočnenia nejakých empirických overovacích procedúr a získania poznatkov, ktoré presahujú naše znalosti jazyka. Už z uvedených príkladov je zrejmé, že v extenzionálnej sémantike denotátmi jazykových výrazov sú objekty, ktoré poväčšine s významom výrazov vôbec nesúvisia, resp. súvisia iba veľmi sprostredkovane. Napr. ako súvisí Bratislava s významom výrazu „hlavné mesto Slovenska“? Veď hlavným mestom Slovenska by mohlo byť ktorékoľvek iné slovenské mesto. Keby ním bola

⁴ Nech M je množina objektov typu α . Charakteristickou funkciou tejto množiny je funkcia typu oa , ktorá prvkom množiny M priradzuje hodnotu t a ostatným prvkom typu α hodnotu f .

B. Bystrica alebo Žilina, význam uvažovaného výrazu by sa vôbec nezmenil. Tomuto výrazu môže celkom adekvátne rozumieť aj človek, ktoré nevie, ktoré mesto na Slovensku je hlavné, alebo človek, ktorý sa mylne domnieva, že je ním Nitra.

f) V prirodzených jazykoch existuje veľa tzv. prázdnych mien, ktoré nemajú denotát (v zmysle naznačenom v predchádzajúcom bode), napr. „Pegas“, „vrah P. Picassa“, „vynálezca perpetuum mobile“ a pod. V extenzionálnej sémantike sa obyčajne predpokladá, že každý správne utvorený výraz má nejaký denotát, a preto pri jej aplikáciách na prirodzený jazyk prázdny výrazom sa dodatočne musí priradiť nejaký objekt ako ich denotát. Spravidla všetkým prázdny výrazom kategórie α sa priradí jeden konvenčne zvolený objekt typu α . Toto opatrenie je pre isté úvahy technicky výhodné, ale nesporne je umelé a sémantike prirodzeného jazyka cudzie.

Charakteristika extenzionálnej denotácie uvedená v bodoch a)–f) nie je síce vyčerpávajúca, ale zameraniu tohto článku dostatočne vyhovuje.

3. Teraz sa pokúsime poukázať na hranice čisto extenzionálneho prístupu k skúmaniu prirodzeného jazyka. Je pomerne málo autorov, ktorí sa pri rozvíjaní jeho sémantiky obmedzujú výlučne na pojmový aparát extenzionálnej sémantiky (nižšie ukážeme, prečo). Napriek tomu nebude nezaujímavé preskúmať, na aké problémy a ťažkosti by narazil jazykovedec, keby pri sémantickej analýze prirodzeného jazyka ťažil iba z nej.

3.1 V rámci extenzionálnej sémantiky sa nedá odlíšiť význam jednoduchých výrazov, ktoré majú ten istý denotát. Napr. ako by sme odlišili význam výrazov „večernica“, „zornica“ denotujúcich ten istý objekt — planétu Venušu? Medzi vetami „Večernica = večernica“ a „Večernica = zornica“ je nápadný kognitívny rozdiel, ktorý sa prostriedkami extenzionálnej sémantiky nedá postihnúť.

3.2 Extenzionálna sémantika vychádza z neadekvátnej explikácie intuitívneho pojmu vlastnosti a vzťahu, podľa ktorej vlastnosť je množina objektov a vzťah je množina usporiadaných n -tíc ($n \geq 2$) objektov (resp. jej charakteristická funkcia). Preto v nej nemožno vysvetliť rozdiel medzi významom predikátov, ktoré sa vzťahujú (intuitívne) na dve vlastnosti, prislúchajúce tým istým predmetom. Napr. pre každé individuum x platí, že x býva v hlavnom meste Slovenska práve vtedy, keď x býva v najväčšom slovenskom meste, teda vlastnosť bývať v hlavnom meste Slovenska majú tie isté objekty ako vlastnosť bývať v najväčšom slovenskom meste, takže výrazu „býva v hlavnom meste Slovenska“ sa v extenzionálnej sémantike priradí tá istá množina (alebo jej charakteristická funkcia) ako výrazu „býva v najväčšom slovenskom meste“; je však evidentné, že ide o výrazy významovo odlišné.

3.3 Obsah výrokov prirodzeného jazyka je zjavne odlišný od ich extenzionálnej interpretácie. Skúmajme vetu „Mesiac je prirodzený satelit Zeme“ (Z). Podľa extenzionálnej interpretácie v tejto vete sa tvrdí, že Mesiac (ďalej iba m)

je prvkom množiny prirodzených satelitov Zeme, t. j. že $m \in \{m\}$ (predpokladáme, že množina prirodzených satelitov Zeme obsahuje presne jeden prvok, a to Mesiac). Lenže medzi vetou Z a vetou „ $m \in \{m\}$ “ je veľký obsahový rozdiel: prvá prináša určitú informáciu, druhá je triviálne pravdivá, prvá by mohla byť nepravdivá (napr. keby m obiehal Venušu), druhá je logicky pravdivá a preto nie je mysliteľná situácia, v ktorej by mohla byť nepravdivá.⁵

3.4 Asertívna sila viet, čiže to, čo sa v nich tvrdí, stáva sa pri ich extenzionálnej interpretácii závislou od skutočnosti, čo je neintuitívne. Vráťme sa k vete Z . Pretože m je jediný prirodzený satelit Zeme, človek, ktorý tvrdí, že Z , vlastne tvrdí, že $m \in \{m\}$. Keby Zem obiehal aj iný prirodzený satelit b , tvrdiť Z by znamenalo tvrdiť, že $m \in \{m, b\}$, teda čosi celkom iného. Predstavme si teraz situáciu, v ktorej nie je ešte známe, že Zem obieha aj teleso b . Každý používateľ jazyka, ktorý by tvrdil Z , by potom tvrdil, že $m \in \{m, b\}$, ale vzhľadom na daný stav poznania by si myslel, že tvrdí $m \in \{m\}$. Teda v danom štádiu poznania by vôbec nevedel, čo vlastne tvrdí — tento záver je očividne absurdný.

3.5 Pri interpretácii prázdnych mien sa extenzionálna sémantika ocitá pred problémom v nej priam neriešiteľným. Zavedenie jedného objektu typu a ako denotátu všetkých prázdnych mien kategórie a je východiskom z núdze, ktoré môže vyhovovať určitým potrebám logiky, ale sotva uspokojí lingvistickú sémantiku. Uvažujme o výrazoch „vynálezca perpetuum mobile“ a „vrah P. Picassa“. V extenzionálnej sémantike sa obidva výrazy vzťahujú na jeden konvenčne zvolený objekt O^* (nie je dôležité, ktorý), priradený ako denotát všetkým prázdny výrazom tej istej kategórie. Pri takej interpretácii uvedených výrazov sotva vysvetlíme významový rozdiel medzi vetami „ X hľadá vraha P. Picassa“ a „ X hľadá vynálezcu perpetuum mobile“ a pod. Podľa extenzionálnej interpretácie hľadať vraha P. Picassa znamená hľadať objekt O^* , teda aj vynálezcu perpetuum mobile, hoci je intuitívne zřejmé, že možno hľadať vraha P. Picassa (napr. keď sa mylne domnievame, že P. Picasso bol zavraždený) a nehľadať vynálezcu perpetuum mobile a naopak.

3.6 Od zrodu extenzionálnej sémantiky je známe, že v prirodzenom jazyku existuje veľa výrazov, ktoré sa v nej nedajú primerane interpretovať, lebo v jej ontológii niet vhodných objektov, ktoré by sme im mohli priradiť ako ich denotáty. Ide predovšetkým o výrazy, ktoré v určitom zrefazení s inými výrazmi vytvárajú tzv. intenzionálne kontexty. Tieto kontexty sa vyznačujú tým, že sa vymykajú z dosahu princípu, podľa ktorého denotát zloženého výrazu (priradený extenzionálnou denotáciou) je funkciou denotátov jeho zložiek (pozri odsek 2, bod c)). Napr. keď v pravdivej vete „Je (logicky) možné, že Picasso bol zavraždený“ nahradíme jej nepravdivú časť „Picasso bol zavraždený“ nepravdivou vetou „Picasso nie je Picasso“, dostaneme nepravdivú vetu „Je (logicky)

⁵ Vychádzame tu z veľmi presvedčivej a pádnej kritiky extenzionálnej analýzy jazyka, ktorú podal P. Tichý (1975).

možné, že Picasso nie je Picasso“, pretože aj keď nie je logicky vylúčené, že Picasso zomrel násilnou smrťou, nie je (logicky) možné, aby Picasso nebol sebou samým.

K výrazom, pomocou ktorých sa dajú konštruovať intenzionálne kontexty, patria:

- (i) modálne operátory ako „je možné, že“, „nevyhnutne platí, že“ a pod.;
- (ii) výrazy vyjadrujúce tzv. propozičné postoje ako napr. „... vie, že—“, „... verí, že—“, „... si myslí, že—“;
- (iii) výrazy vyjadrujúce tzv. pojmové (nociónálne) postoje ako napr. „... myslí na...“, „... zbožňuje...“, „... uvažuje o...“;
- (iv) výrazy „Keby—, tak—“, „Ak—, tak—“ (keď sa používa v inom význame ako v klasickej logike) a mnoho iných.

3.7 V pojmoch extenzionálnej sémantiky by sa sotva dal adekvátne explikovať pojem rozumenia jazykovým výrazom prirodzeného jazyka. Rozumieť výrazu E by v nej mohlo znamenať a) vedieť, čo E denotuje (v naznačenom zmysle) alebo navyše b) vedieť, čo denotujú všetky jeho podvýrazy a ako sú v ňom syntakticky pospájané. Pri oboch chápaniach rozumenia dôjdeme k absurdnému záveru, že obrovskej väčšine výrazov nerozumíme, nevieme totiž, čo denotujú (pozri odsek 2, bod e)).

4. Niektoré pojmy Tarského extenzionálnej sémantiky sú exaktnými explikátmi všeobecne známych intuitívnych pojmov, ktoré sa vo filozofii, logike, jazykovede a psychológii používali celé stáročia. Pojem denotáty je zovšeobecnením a spresnením intuitívneho pojmu rozsahu výrazov (ktorý sa používal prevažne pri sémantickej analýze predikátov). Do vzniku Tarského sémantiky sa všeobecne uznávalo, že pri významovej analýze jazyka nemožno vystačiť s pojmami pravdy, denotáty a rozsahu. Odjakživa bolo známe, že dve mená označujúce ten istý objekt, dve vety s tou istou pravdivostnou hodnotou, dva predikáty s tým istým rozsahom môžu mať odlišný význam.

Čím sa však líšia dva výrazy, ktoré označujú (v zmysle naznačenom v 2. odseku) ten istý objekt? Pri hľadaní odpovede na túto otázku sa tradičná i novšia sémantika orientovala na pojem obsah, zmysel. Význam jazykového výrazu sa rozkladal na dve zložky, zložku extenzionálnu (danú tým, čo výrazy označujú) a zložku obsahovú, zmyslovú (danú tým, čo výrazy znamenajú, značia). Ani jedna z týchto zložiek nebola v tradičnej sémantike vymedzená dostatočne presne. Termíny „obsah“, „rozsah“ sa používali v rôznych oblastiach a pritom v niekoľkých významoch, často naznačených len veľmi hmlisto. Nejasnosti sa hromadili najmä okolo pojmu obsah. Tradičnej logike a jazykovede chýbalo kritérium na určenie totožnosti obsahu dvoch výrazov. Pri rozhodovaní o tom, či nejaký výraz E_1 má ten istý obsah ako výraz E_2 , v logike aj v jazykovede sa muselo apelovať na jazykový cit. Toto kritérium nemohlo vyhovovať prisnejším teoretickým nárokom a potrebám, ktoré sa pred sémantikou vynorili na pozadí najnovších výsledkov získaných pri skúmaní syntaxe umelých a prirodzených jazykov. Podmienky pre prijateľnejšie vymedzenie obsahu a zmyslu jazykových výrazov vznikli až na pôde intenzionálnej sémantiky. Dnes existuje niekoľko systémov intenzionálnej sémantiky, a podľa všetkého niet všeobecne uznávaného systému. K najčastejšie používaným azda patrí Montaguov systém, ktorý sa utváral pod silným vplyvom špeciálnejšie osnovej Kripkeho sémantiky niektorých modálnych logík (Kripke, 1963). V ostatných dvoch desaťročiach intenzionálna sémantika prešla obdobím mimoriadne intenzívneho rozvoja, dnes ešte zďaleka neuzavretého. Veľa otvorených problémov je predmetom sústredného výskumu mnohých odborníkov rozmanitého teoretického zamerania a filozofického vyznania (ktoré tu treba v tejto súvislosti

spomenúť, lebo má markantný vplyv na prístup k riešeniu niektorých problémov intenzionálnej sémantiky).

Medzi najvýznamnejšie pojmy intenzionálnej sémantiky patrí pojem možného sveta; žiaľ, napriek tomu, že v nej zaujíma priam centrálnu postavenie, nemožno povedať, že by sa mu v logicko-sémantickej literatúre venovala primeraná pozornosť. Niektorí logici vychádzajú totiž z toho, že konkrétna špecifikácia tohto pojmu sa vymyká z kompetencie logiky a patrí skôr do oblasti jej aplikácií. Namiesto konkrétneho pojmu používajú iba istú abstraktnú schému, ktorú možno rôzne interpretovať.

Niektorí autori zastávajú názor, že pojem možného sveta je základný, primitívny, a preto sa nedá explicitne definovať (je nereducovateľný na iné pojmy).

Početne najmenšiu skupinu tvoria v súčasnosti autori, ktorí sa pokúšajú bližšie určiť a analyzovať pojem možného sveta.⁶ V tomto príspevku sa budeme opierať o vymedzenie pochádzajúce od R. Carnapa (inšpirovaného istými myšlienkami Wittgensteinovho *Logicko-filozofického traktátu*), ktoré vo svojom systéme intenzionálnej logiky ďalej rozvinul P. Tichý (1976).

Exaktnejšie úvahy o možných svetoch sa obyčajne relativizujú k nejakému univerzu (jazyka) a určitej množine atribútov, na ktoré pri skúmaní indivíduí z daného univerza zameriavame našu pozornosť. Nech U je nejaké univerzum a B nech je množina atribútov, ktoré nás na prvkoch z U zaujímajú. Už pred empirickým skúmaním možno a priori stanoviť, aké možnosti rozdistribúovania atribútov z B medzi indivíduá, resp. usporiadané n -tice indivíduí prichádzajú do úvahy (sú vzhľadom na povahu atribútov z B logicky mysliteľné). Každá z týchto možností predstavuje jeden možný stav vecí (vzhľadom na U a B), ktorý sa často nazýva možným svetom. To znamená, že *možné svety* sú vlastne mysliteľné distribúcie uvažovaných atribútov medzi indivíduá a ich n -tice. Okrem atribútov indivíduí a n -tíc indivíduí do B môžu patriť aj atribúty prislúchajúce objektom iných typov (so zreteľom na to treba potom chápať pojem mysliteľnej distribúcie). Úlohou empirického skúmania je zistiť, ktorá z mysliteľných distribúcií je skutočná, t. j. ako sú atribúty z B v skutočnosti rozdistribúované medzi objekty a usporiadané n -tice objektov. Existuje presne jedna taká distribúcia, ktorá sa nazýva skutočným svetom. Množina všetkých možných svetov nad U a B sa niekedy nazýva *logickým priestorom* (nad U a B).⁷

Možné svety možno považovať za samostatné objekty osobitného typu, ktorý budeme označovať typovým symbolom „ w “. Keď k základným typovým symbolom i, o pripojíme symbol w a za typové symboly tvaru $\alpha\beta_1 \dots \beta_n$ budeme

⁶ V intenciách R. Carnapa a P. Tichého (ktorý nemohol byť r. 1979 citovaný) pojem možného sveta na stránkach *Jazykovedného časopisu* podrobnejšie objasňuje S. Mathé (1979, s. 110–111).

⁷ Aby sme nemuseli zabiehať do technických detailov, v nasledujúcich úvahách sa opierame o zjednodušené atemporálne chápanie možných svetov, ktoré abstrahuje od času a zmien. Možné svety obohatené o časový rozmer možno charakterizovať ako logicky mysliteľné histórie nadobúdania a strácania atribútov z B objektmi zodpovedajúcich typov. V týchto svetoch sa môže rozloženie atribútov meniť. Atemporálne chápaný možný svet je iba synchronným prierezom temporálne poňmaného sveta. Logický priestor sa v temporálnej intenzionálnej sémantike definuje ako množina všetkých usporiadaných dvojíc $\langle s, t \rangle$, kde s je možný svet a t časový okamih.

pokladať symboly, v ktorých sa môže vyskytovať aj symbol w , dostaneme vymedzenie typových symbolov, pomocou ktorých možno určiť typy objektov intenzionálnej ontológie (analogickým spôsobom ako typy objektov extenzionálnej ontológie). Objekty typu i, o, w už poznáme. Objektmi typu $\alpha\beta_1 \dots \beta_n$ (kde $n \geq 1$ a $\alpha, \beta_1, \dots, \beta_n$ sú ľubovoľné typové symboly skonštruované zo symbolov i, o, w a zátvoriek) sú aj tu funkcie, ale okrem totálnych sa v intenzionálnej sémantike často berú do úvahy aj parciálne funkcie, ktoré iba niektorým n -ticiam objektov priradujú nejaký objekt typu α a na ostatných n -ticiach nie sú definované (existuje dokonca funkcia, ktorá nie je definovaná ani na jednej n -tici).

Aby sme skúmanie jednotlivých typov objektov mohli ilustrovať konkrétnymi príkladmi, skonštruujeme miniatúrny logický priestor nad univerzom $\{u\}$ a množinou dvoch vlastností $\{P_1, P_2\}$, na ktoré nebudeme klásť nijaké obmedzujúce podmienky (až na to, že sú to vlastnosti individuí). Je zrejmé, že vlastnosti P_1, P_2 môžu byť rozdistribuované štyrmi mysliteľnými spôsobmi:

	P_1	P_2
w_1	$\emptyset$	$\emptyset$
w_2	$\{u\}$	$\emptyset$
w_3	$\emptyset$	$\{u\}$
w_4	$\{u\}$	$\{u\}$

Pod menami vlastností P_1, P_2 tu uvádzame názvy množín všetkých tých objektov, ktorým v danej distribúcii prislúchajú vlastnosti P_1, P_2 (znak „ $\emptyset$ “ označuje prázdnu množinu). Uvedené distribúcie w_1 — w_4 predstavujú všetky možné svety nad univerzom $\{u\}$ a množinou $\{P_1, P_2\}$.

Všimnime si teraz niektoré typy objektov. Ako vidno na uvedenom príklade, vlastnostiam P_1, P_2 v každom svete zodpovedá presne jedna množina objektov, ktoré majú príslušnú vlastnosť. S každou z týchto vlastností je teda spojená určitá funkcia, ktorá možným svetom priraduje množiny individuí. Z logického hľadiska v úvahách relativizovaných k danému univerzu bude teda výhodné vlastnosti P_1, P_2 stotožniť s týmito funkciami. Pretože množiny individuí môžeme stotožniť s charakteristickými funkciami týchto množín (t. j. s funkciami typu oi), vlastnosti P_1, P_2 budú objekty typu $(oi)w$.

Nad logickým priestorom $\{w_1, \dots, w_4\}$ existujú okrem P_1, P_2 aj iné funkcie typu $(oi)w$. Každú funkciu typu $(oi)w$ môžeme považovať za určitú vlastnosť individuí. Intuitívny pojem vlastnosti sa v intenzionálnej logike presne explikuje. Keďže vlastnosti môžu mať nielen individúa, ale aj objekty iných typov, všeobecne možno pojem vlastnosti vymedziť takto: vlastnosti objektov ľubovoľného typu α sú funkcie typu $(o\alpha)w$.

Určité výhrady môže vzbudiť aj toto vymedzenie, niet však sporu o tom, že

ide o explikáciu, ktorá je omnoho adekvátnejšia ako explikácia extenzionalistov, ktorí pojem vlastnosti bezstarostne nahrádzajú pojmom množiny.

Intuitívny pojem vzťahu sa v intenzionálnej logike explikuje podobne. Vzťahy sú funkcie, ktoré možným svetom priradujú relácie (množiny usporiadaných n -tíc), sú to teda objekty typu $(o\beta_1 \dots \beta_n)_w$ ($n \geq 2$). Napr. binárne vzťahy indivíduí sú funkcie typu $(oii)_w$.

Skúmajme teraz výrok „ $P_1(u)$ “, v ktorom sa konštatuje, že indivídium u má vlastnosť P_1 . Tento výrok je vo svetoch w_2, w_4 pravdivý, v ostatných nepravdivý. Pretože v každom svete nadobúda presne jednu pravdivostnú hodnotu, svojim významom generuje istú funkciu typu ow . Funkcie tohto typu sa nazývajú propozície. Pojem propozície možno považovať za explikáciu intuitívneho pojmu súdu (v logickom zmysle slova) v intenzionálnej logike.

Analýzou indivíduových deskripcií zistíme, že z ich významu sa obyčajne nedá uzatvárať na to, ktoré konkrétne indivídium vyhovuje podmienkam v nich kladeným.⁸ Napr. z významu deskripcie „hlavné mesto Slovenska“ nevyplýva, ktoré mesto spĺňa podmienku „ x je hlavné mesto Slovenska“. V rôznych možných svetoch môžu tieto podmienky spĺňať rôzne indivíduá. Nech $(ix)\phi(x)$ je ľubovoľná deskripcia (výraz $(ix)\phi(x)$ čítame: to jediné x také, že $\phi(x)$), pričom $\phi(x)$ je konjunkcia podmienok kladených na opisované indivídium (prípadne jednoduchá podmienka). Keď v danom svete formu $\phi(x)$ spĺňa presne jedno indivídium, deskripcii $(ix)\phi(x)$ zodpovedá v ňom práve toto indivídium. Vo svetoch, v ktorých formu $\phi(x)$ spĺňa viac alebo ani jedno indivídium, uvažovanej deskripcii sa nedá priradiť nijaké indivídium. Teda v každom svete jej zodpovedá nanajvýš jedno indivídium. To znamená, že na základe jej významu možno konštruovať určitú funkciu typu iw (parciálnu alebo totálnu), ktorá možným svetom priraduje indivíduá. Funkcie typu iw sa nazývajú indivíduové koncepty.

Objekty ľubovoľného typu aw sa nazývajú intenzie (alebo koncepty). Intenziami sú napr. vlastnosti, vzťahy, propozície a indivíduové koncepty. Objekty, ktoré nie sú intenzie, sa niekedy nazývajú extenzie (sú to teda objekty typu $\beta \neq w$); medzi ne patria napr. indivíduá, ich množiny a relácie medzi nimi. Tieto termíny sa však používajú aj v inom, hoci príbuznom význame, v ktorom sa extenzie a intenzie relativizujú k jazykovým výrazom. Každému uzavretému správne utvorenému výrazu (bez voľných premenných) sa pri jeho interpretácii priraduje istá intenzia ako jeho zmysel. Vždy je to objekt, ktorý je intenziou daného výrazu. Pojem extenzie výrazu sa musí relativizovať k možným svetom: hovorí sa, že extenziou daného výrazu vo svete s je objekt, ktorý jeho intenzia priraduje svetu s . Termín „extenzia výrazu“ má u mnohých autorov ten istý

⁸ Indivíduové deskripcie sú opisy jednotlivých indivíduí. V anglickom jazyku sú zložené z určitého člena a substantívneho výrazu v singulári.

význam ako termín „denotát výrazu“ (napr. u R. Montagua). Extenziou výrazov niektorých kategórií môže byť aj intenzia v pôvodnom zmysle, napr. keď výraz je kategória $(ow)_w$, jeho intenziou je objekt typu $(ow)_w$ a jeho extenziou v ľubovoľnom svete s nejaký objekt typu ow , čiže istá intenzia (v tomto prípade propozícia). Keď budeme ďalej hovoriť o intenziách a extenziách v druhom význame, vždy výslovne uvedieme, že ide o extenzie a intenzie jazykových výrazov.

5. Na niekoľkých príkladoch sme ukázali, že významovou analýzou niektorých výrazov možno získať isté funkcie na logickom priestore. Pretože každej extenzii E možno jednoznačne priradiť intenziu, ktorá každému svetu priradzuje extenziu E ako svoju hodnotu, aj výrazom, ktorých význam generuje nejakú extenziu, možno priradiť určitú intenziu. Napr. intenziou vlastného mena „P. Picasso“ by bola funkcia, ktorá v každom svete nadobúda jednu a tú istú hodnotu — P. Picassa. Každému jazykovému výrazu (bez voľných premenných) teda zodpovedá nejaká intenzia, ktorá s jeho významom nepochybné súvisí. Neskôr sa budeme zaoberať otázkou, do akej miery možno pojem intenzie považovať za adekvátnu explikáciu intuitívneho pojmu obsahu (zmyslu). V každom prípade pojem intenzie predstavuje dosť výstižnú aproximáciu tohto pojmu. Významové rozdiely medzi jazykovými výrazmi sa totiž neraz kryjú s rozdielmi medzi ich intenziami. Týka sa to najmä jednoduchých výrazov. Už na úrovni intenzií možno v intenzionálnej sémantike postihnúť významové odtiene, ktoré extenzionálnej sémantike nevyhnutne unikali. Intenzionálna explikácia pojmu vlastnosti nám umožňuje odlišiť význam takých predikátov ako „bývať v hlavnom meste Slovenska“ a „bývať v najväčšom slovenskom meste“. Hoci v skutočnom svete majú ten istý rozsah (a preto boli v extenzionálnej sémantike neodlíšiteľné), mysliteľné sú stavy vecí, v ktorých množina bytostí bývajúcich v hlavnom meste Slovenska je rôzna od množiny bytostí bývajúcich v najväčšom slovenskom meste. To znamená, že uvedené predikáty majú rôzne intenzie, že sa vzťahujú na dve rôzne vlastnosti, ktoré aspoň v jednom možnom svete nadobúdajú rozličné hodnoty.

Individuovým výrazom „zornica“, „večernica“ v skutočnom svete zodpovedá jeden a ten istý objekt — planéta Venuša. No keďže sú mysliteľné aj svety, v ktorých najjasnejšou hviezdou na rannom nebi, t. j. zornicou, je iné nebeské teleso ako najjasnejšia hviezda na večernom nebi, t. j. večernica, intenzie uvažovaných výrazov sú rôzne.

Ako vidíme, bohatšia ontológia intenzionálnej sémantiky nám umožňuje adekvátnejšie vysvetliť významové rozdiely medzi výrazmi, ktoré majú v skutočnom svete tú istú extenziu (ktorým sa v extenzionálnej sémantike priradzuje ten istý denotát).

6. Intuitívny pojem označenia sa v intenzionálnej sémantike explikuje rôzne. Najčastejšie sa binárna relácia extenzionálnej denotácie nahrádza ternárnou

reláciou intenzionálnej denotácie medzi menami jazyka J , možnými svetmi a objektmi, ktoré intenzie mien priradujú možným svetom (napr. u R. Montagua). Vychádza sa pritom z predpokladu, že každý správne utvorený výraz (bez voľných premenných) má istú intenziu, ktorá je objektom typu $\omega\omega$ ontológie daného jazyka. V prirodzenom jazyku je intenzia výrazu daná jeho významom, v umelých jazykoch sa priraduje interpretáciou alebo sémantickými pravidlami (podľa toho, či výraz patrí do slovníka príslušného jazyka alebo je zložený). Výraz s intenziou typu $\omega\omega$ je vo vzťahu intenzionálnej denotácie k objektom typu α , a preto sa zaraduje do sémantickej kategórie α (ale v rámci tej istej sémantickej kategórie α sa niekedy zavádza členenie na rôzne syntaktické kategórie).

Ternárnu reláciu intenzionálnej denotácie budeme označovať symbolom „ D_1 “. Nech M je meno z jazyka J kategórie α , s možný svet a O ľubovoľný objekt typu α . Namiesto výrazu „objekt O je denotátom (extenziou) mena M vo svete s “ budeme používať skratku „ $D_1(M, s, O)$ “, ktorú možno tiež čítať ako „meno M denotuje vo svete s objekt O “. Potom $D_1(M, s, O)$ práve vtedy, keď intenzia mena M priraduje svetu s objekt O . Nehovorí sa tu jednoducho o denotovaní nejakého objektu (ako v extenzionálnej sémantike), ale o denotovaní objektu v určitom možnom svete.

Extenzionálnu denotáciu D sme charakterizovali podmienkami a)–f) uvedenými v 2. odseku. Všimnime si, ktoré z analogických podmienok spĺňa D_1 . Už vieme, že D_1 je ternárna relácia a že výrazy kategórie α denotujú objekty typu α . Obdobná podmienka ako c) pre D platí aj pre D_1 . Denotáciu D_1 možno tiež považovať za (parciálnu) funkciu, ktorá každej dvojici $\langle M, s \rangle$ priradí nanajvýš jeden objekt O (za predpokladu, že v J sa nevyskytujú mnohoznačné výrazy). Pri aplikácii D_1 na konkrétny jazyk nenarážame na ťažkosti naznačené v bode e) charakteristiky denotácie D . D_1 si nevynucuje zavádzanie konvenčne zvolených denotátov pre prázdne mená (pozri podmienku f)). Tieto mená možno v intenzionálnej sémantike chápať ako výrazy, ktorých intenzia nie je v skutočnom svete definovaná. Na druhej strane intenzia neprázdnych mien nemusí byť definovaná v niektorých iných svetoch, napr. intenzia mena „prvý prezident Československa“ nemá vo svetoch, v ktorých Československo je konštitučnou monarchiou, nijakú hodnotu.

Keby sme vedeli, ktorý svet je skutočný, pomocou D_1 by sme mohli vymedziť extenzionálnu denotáciu D . Nech s^* je skutočný svet, potom $D(M, O)$ práve vtedy, keď $D_1(M, s^*, O)$. Extenzionálna denotácia D sa tu stáva špeciálnym prípadom intenzionálnej denotácie D_1 . Väčšina autorov mlčky predpokladá, že vieme, ktorý z možných svetov je skutočný a aj v intenzionálnej sémantike pracuje s pojmom D . Tento predpoklad presvedčivo spochybnil P. Tichý (1975). Kým existuje čo len jeden objekt O (alebo usporiadaná n -tica $\langle O_1, \dots, O_n \rangle$) a aspoň jedna vlastnosť V (alebo n -árny vzťah R) taká, že nevieme, či $V(O)$

(či $R(O_1, \dots, O_n)$), nemôžeme tvrdiť, že vieme, ktorý svet je skutočný, lebo ním môže byť práve tak svet, v ktorom $V(O)$ ($R(O_1, \dots, O_n)$) ako aj svet, v ktorom nie je pravda, že $V(O)$ (že $R(O_1, \dots, O_n)$). V podobnej situácii sa obyčajne nachádzajú používatelia ktoréhokoľvek jazyka s bohatšou ontológiou (akým nesporne je prirodzený jazyk alebo jazyky vedných odborov). Je preto otázne, či možno zaviesť meno sveta, ktorý sme ešte neidentifikovali a akceptovať v sémantike výpovede ako „ $D(M, s^*, O)$ “, ktorými sa má explikovať „ $D(M, O)$ “. Znamená to azda, že v intenzionálnej sémantike sa nedá korektne vymedziť nerelativizovaný pojem denotácie (bez odkazu na možné svety)? Treba si totiž uvedomiť, že intuitívny pojem označenia nie je relativizovaný k možným svetom, takže pri posudzovaní explikátu D_1 môžu vzniknúť isté pochybnosti o adekvátnosti predloženej explikácie. Niet sporu o tom, že D_1 je potrebný a užitočný sémantický pojem, nevystihuje však ten význam intuitívneho termínu „označuje“, ktorý vystupuje na povrch vo formulácii „vzťahuje sa svojim významom na“.⁹

Teóriu denotácie vyhovujúcu intuíciam spojeným s týmto zvratom rozpracoval P. Tichý, hoci táto teória nebola plodom úsilia zameraného na vytvorenie koncepcie, v ktorej išlo o jeho explikáciu. K jej konštituovaniu ho viedli hlbšie teoretické dôvody, snaha vybudovať koncepciu, v ktorej by sa dali jednak vyjasniť, jednak riešiť rozličné problémy logickej sémantiky.

P. Tichý zavrhol dichotómiu intenzia výrazu — extenzia výrazu. Iba v ontológii jazyka rozlišuje medzi objektmi, ktoré sú intenziami, a objektmi, ktoré sú extenziami. Výrazy môžu denotovať práve tak extenzie ako intenzie (pravda, každý výraz iba jeden predmet). Na rozdiel od väčšiny súčasných autorov P. Tichý je presvedčený, že väčšina výrazov prirodzeného jazyka denotuje skôr svoju intenziu než objekt, ktorý je jej hodnotou v skutočnom svete, a to nielen v intenzionálnych kontextoch, ale aj mimo nich. Oznamovacie vety denotujú propozície, predikáty — vlastnosti a vzťahy, individuové deskripcie — individuové koncepty atď. Existujú aj mená extenzií (napr. vlastné mená individuí denotujú individúa), ale tých je v jazyku nepomerne menej ako mien intenzií. Tento program intenzionalizácie dôsledne realizoval v práci *Introduction to Intensional Logic* (1976). Podľa P. Tichého denotácia je teda binárna relácia, v ktorej výrazy typu α denotujú objekty typu α . Pritom výrazy nedenotujú objekty, ktoré im náhodou zodpovedajú v skutočnom svete, ale objekty dané ich významom, t. j. intenzie.

Treba však priznať, že s pojmom intenzie pri sémantickej analýze prirodzeného jazyka nemožno vystačiť. Pojem intenzie je iba prvou adekvátnejšou aproximáciou pojmu význam. Jeho explanačná sila je obmedzená, čo sa markantne

⁹ Ide tu o ten význam výrazu „označuje“, ktorý u niektorých jazykovedcov splyva s významom termínu „designuje“ (alebo je mu veľmi blízky).

prejavuje najmä pri rozboře jazyka matematiky. G. Frege by bol určite považoval zmysel výrazu „ $\sqrt{9}$ “ za rôzny od zmyslu výrazu „ $2 + 1$ “, lenže intenzie týchto výrazov (ak sa im vôbec priradia) sú totožné.

Navyše v prirodzenom jazyku jestvuje veľa tzv. indexových výrazov, ktoré nemožno primerane analyzovať bez zavedenia verbálnych a situačných kontextov a funkcií na nich.

Dôležitý významový komponent výrazov prirodzeného jazyka tvorí čas. Adekvátna analýza týchto výrazov je nemysliteľná bez zavedenia časových okamihov a funkcií, ktoré svetom a okamihom priradujú nejaké extenzie.

Komplexný výskum významu výrazov prirodzeného jazyka sa teda nezaobíde bez rozšírenia zavedenej intenzionálnej ontológie o niekoľko ďalších zložiek. Nejde však o kvalitatívne nový prístup k skúmaniu jazyka, ale iba o zjemnenie a rozšírenie pôvodného pojmového rámca.

Katedra logiky a metodológie vied

Filozofická fakulta UK

Bratislava, Šafárikovo nám. 6

Bibliografia

- CARNAP, R.: *Introduction to Semantics*. Cambridge-Massachusetts 1942. XII + 236 s.
CARNAP, R.: *Meaning and Necessity*. The University of Chicago Press 1947. VIII + 258 s.
FREGE, G.: Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100, 1892, s. 25—50.
KRIPKE, S.: A Completeness Theorem in Modal Logic. *The Journal of Symbolic Logic*, 24, 1959, s. 1—14.
KRIPKE, S.: Semantical Considerations on Modal Logic. *Acta Philosophica Fennica*, 16, 1963, s. 83—94.
MATHÉ, S.: Pragmatika R. Montagua a teória významu. *Filozofia*, 29, 1974, s. 230—245.
MATHÉ, S.: Kategorizácia jazykových výrazov v sémantike možných svetov. *Jazykovedný časopis*, 30, 1979, s. 108—119.
MONTAGUE, R.: *Formal Philosophy*. New Haven—London, Yale University 1974. 369 s.
TARSKI, A.: Der Wahrheitsbegriff in den formalisierten Sprachen. *Studia philosophica*, 1, 1935, s. 261—405.
TICHÝ, P.: What Do We Talk About? *Philosophy of Science*, 42, 1975, s. 80—93.
TICHÝ, P.: *Introduction to Intensional Logic*. University of Otago 1976. [Manuskript.]
TICHÝ, P.: De Dicto and De Re. *Philosophia*, 8, 1978, s. 1—16.
TICHÝ, P.: Einzeldinge als Amtsinhaber. *Zeitschrift für Semiotik*. Band 9, 1987, Heft 1—2, s. 13—50.

FROM EXTENSIONAL TO INTENSIONAL SEMANTICS

Summary

In this paper two explicata of the intuitive notion of denotation are investigated: 1. binary extensional denotation (the relation between names and their extensions) which is used in extensional semantics and 2. ternary intensional denotation (the relation between names, possible worlds and extensions of names in possible worlds) which is applied in some systems of intensional semantics. The purpose of this investigation is to point out limits and shortcomings of extensional and merits of intensional analysis of natural language. The author as well draws attention to the binary intensional denotation employed by P. Tichý in his system of intensional semantics and logic. In conclusion it is indicated that even the concept of intension is insufficient for carrying out an adequate and complete analysis of natural language.

URČOVANIE FREKVENCIE A HIERARCHIE FONÉM NA POČÍTAČI (NA MATERIÁLI SANTOVSKÉHO NÁREČIA V MAĎARSKU)*

ALEXANDER MIHALOVIČ

0. Pred vyše dvadsiatimi rokmi sa J. Bosák (1965), K. Buzássyová (1966), J. Sabol (1966), J. Findra (1968) a J. Mistrík (1969; 1976) štatistickými metódami pokúsili odhaliť niektoré kvantitatívne, frekvenčné a distribučné zákonitosti slovenského jazyka. Východiskom ich výskumov boli fonémy (resp. hlásky) ako základné a najlepšie merateľné prvky jazyka v jeho písanej a ústnej podobe. Údaje, ktoré autori získali na pomerne rozsiahlej vzorke, môžu okrem postihovania vnútorných zákonitostí jazyka slúžiť aj pri literárno-estetických rozboroch, poskytovať relevantné údaje využiteľné v logopedickej praxi, pri skúmaní zrozumiteľnosti reči, pri algoritimizovaní a programovaní vyučovania slovenčiny a inde.

Metódy použité v citovaných prácach (od vytvorenia prvotných štatistických údajov cez štatistické súbory a k nim priradené číselné ukazovatele až po štatistické rozbor) možno využiť aj pri štúdiu dialektov. Prác, ktoré sa zaoberajú opisom nárečí matematicko-štatistickou metódou, je však veľmi málo. Najpozoruhodnejšou z nich je práca I. Ripku *Frekvencia a hierarchia foném v dolnotrenčianskych nárečiach* (1970). Autor v nej udáva všetky najdôležitejšie ukazovatele o frekvencii foném v skúmanom nárečí a výsledky jeho výskumov môžu byť základom konfrontácie podobných analýz. Hierarchia krátkych samohlások v dolnotrenčianskych nárečiach je podľa I. Ripku (op. cit.) nasledujúca: *o-a-e-i-u*. Vyjadruje však toto poradie aspoň päťdesiatpercentnú skutočnosť? Hierarchia foném sa totiž dá určiť porovnávaním absolútnych frekvenčných ukazovateľov. Podstata našej metódy (zo zistení I. Ripku) je založená na tom, že absolútne ukazovatele nahradíme ukazovateľmi na určitej rovine pravdepodobnosti. Ide pritom o náročné údaje, ktoré si vyžadujú rýchly a spoľahlivý spôsob spracovania pomocou počítača.

1. Materiálovým východiskom nášho príspevku je pilišsantovské nárečie. Obec Pilisszántó (Santov) sa nachádza v Peštianskej župe Maďarskej republiky,

---

* Z technických príčin neuvádzame ukážky počítačových programov, ktoré sú súčasťou štúdie, ani autorove grafické zobrazenia konfidenčných intervalov.

Redakcia

v juhovýchodnej časti Pilišského pohoria. Podľa historických dokladov sa väčšina slovenského obyvateľstva prisťahovala do Santova už v prvej polovici 18. storočia. Tento fakt potvrdzujú aj súpisy obyvateľov z tohto obdobia: r. 1715 tvorili Slováci v Santove 90,4 % obyvateľstva, r. 1720 71,4 % a v neskorších tereziánskych urbároch tvoria slovenské priezviská tri štvrtiny zaznamenaných obyvateľov. Nárečie Santova patrí k slovenským pilišským nárečiam a monograficky ho spracoval F. Gregor (1975); nárečia okolitých lokalít opísali J. Štolc (1949), P. Király (1962) a K. Palkovič (1988). Santovské nárečie patrí do skupiny záposlovenských nárečí a z maďarčiny doň prenikajú slová súvisiace so súčasným vývinom spoločenského života. Prevzatá podoba slov sa pritom modifikuje v hláskoslovnej oblasti podľa systému hlások santovského nárečia v maximálnej možnej miere. Charakteristickým javom pri preberaní maďarských slov je substitúcia krátkych a dlhých vokálov v pôvodných slovách, ktoré obsahujú hlásky *ö, ő, ü, ú, é*. Schematicky tento proces možno znázorniť nasledovne (šípky naznačujú tendenciu substitúcie):

O spoluhláskach v rámci spomenutého javu treba uviesť aspoň toľko, že sa aj v prevzatých slovách vyskytujú zásadne iba tie, ktoré patria do konsonantickej sústavy santovského nárečia (tabuľka 1).

2. Materiálové východisko nášho príspevku tvorí textová príloha monografie F. Gregora *Der slowakische Dialekt von Pilisszántó* (1975). Materiál sme spracúvali na počítači (v jazyku BASIC) vo viacerých etapách. V prvej fáze sme nárečový materiál rozdelili na deväť rovnakých častí. Každá časť predstavovala jednu reprezentatívnu vzorku, ktorej sme pomocou počítača priradili rozsiahlu množinu ukazovateľov. Každý fonéme (nerozlišujúcej jej kombinátorne a fakultatívne varianty) sme priradili jej percentuálny výskyt. V ďalšom kroku sme množinu štatistických údajov roztriedili na homogénne deväťčlenné podmnožiny. Prvky každej takejto podmnožiny sa vzťahujú na tú istú fonému (tabuľka 1, tabuľka 3), kde A vyjadruje stotožňovaciu značku santovského nárečia. Ku každému deväťčlennému základnému súboru sme vypočítali aritmetický priemer (uvedený je v poslednom stĺpci tabuľky 1 a v prvom stĺpci tabuľky 2).

Aritmetický priemer ako ukazovateľ polohy nadobudne skutočný význam len prostredníctvom intervalu spoľahlivosti. Frekvencia hlások vo vzorkách je totiž determinovaná pravdepodobnostným zákonom normálneho rozdelenia.

Hustota pravdepodobnosti normálneho rozdelenia je daná vzťahom

$$f = x \rightarrow \frac{1}{\delta\sqrt{2\pi}} \cdot e^{-\frac{1}{2}\left(\frac{x-m}{\delta}\right)^2}$$

$$x \in \mathbb{R}$$

v ktorom ako parameter vystupuje stredná hodnota m ($m \in \mathbb{R}$) a disperzia δ ($\delta \in \mathbb{R}^+$). Tieto parametre sa vzťahujú na úplnú celonárečovú množinu, ktorú zatiaľ nepoznáme. Ako teda zistiť požadované parametre? Konzistentným a veľmi spoľahlivým odhadom parametra m , t. j. strednej hodnoty normálneho rozdelenia, je aritmetický priemer

$$Y = \frac{1}{N} \sum_{I=1}^N X(I)$$

kde N je počet údajov. Disperziu môžeme sledovať pomocou smerodajnej odchýlky

$$S = \sqrt{\frac{1}{N-1} \sum_{I=1}^N [Y - X(I)]^2} = \sqrt{\frac{1}{N-1} \sum_{I=1}^N D^2(I)}$$

Intervalom spoľahlivosti, ktorý charakterizuje presnosť, je interval $Y - UW = Y - U \frac{S}{\sqrt{N}} \leq m \leq Y + U \frac{S}{\sqrt{N}} = Y + UW$. V ňom sa s určitou pravdepodobnosťou nachádza správna hodnota. Táto pravdepodobnosť P sa dá vypočítať zo vzťahu $P = 2\Phi(U) - 1$, kde $\Phi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{k^2}{2}} dx$.

Špeciálne:

0,3830	$U = 0,5$
0,68269	$U = 1$
$2\Phi(U) - 1 = 0,8664$	keď $U = 1,5$
0,9182	$U = 1,75$
0,9545	$U = 2$

Intervaly spoľahlivosti k týmto piatim pravdepodobnostným rovinám sú uvedené v tabuľke 2 a v tabuľke 4. Tieto konfidenčné intervaly sme vypočítali takisto na počítači na základe tabuľky 1.

3. V úvode príspevku sme načrtli obmedzenosť absolútnych frekvenčných ukazovateľov a zostavili sme intervaly spoľahlivosti. Tieto fakty si však vyžadujú odpoveď aj na ďalšie otázky: Čo je interval spoľahlivosti? Čo je praktická stránka a ozajstný význam týchto intervalov? Čo chápeme pod pojmom hierar-

Tabuľka 1

Vzorky Fonémy	1/A %	2/A %	3/A %	4/A %	5/A %	6/A %	7/A %	8/A %	9/A %	Priemer %
a	10,16	10,21	11,02	10,57	11,4	12,05	10,73	10,46	10,04	10,74
á	2,38	2,19	2,68	3,31	2,44	1,94	3,25	2,72	2,18	2,57
e	10,55	7,89	5,66	10,34	9,03	7,71	9,22	9,61	8,18	8,69
é	0,64	0,65	2,58	0,46	1,39	0,67	1,20	0,34	0,82	0,97
i	5,66	7,6	6,85	4,99	5,78	6,74	5,36	5,7	6,87	6,17
í	2,25	1,78	0,89	0,92	1,47	1,72	1,38	1,36	1,68	1,49
o	8,17	10,74	9,98	9,18	10,05	9,28	9,04	9,19	8,14	9,31
ó	0,00	0,00	0,09	0,23	0,08	0,44	0,06	0,08	0,12	0,12
u	2,96	2,31	3,17	4,12	3,04	4,86	3,31	4,00	4,77	3,61
ú	0,00	0,00	0,00	0,00	0,08	0,07	0,00	0,00	0,08	0,02
b	2,25	3,28	1,58	2,44	1,64	1,87	1,86	1,61	1,44	1,99
c	0,83	1,24	0,74	0,75	0,50	0,52	1,26	0,59	0,69	0,79
č	1,48	2,01	0,74	0,87	1,56	1,04	1,32	1,02	1,15	1,24
d	3,60	2,31	1,93	1,80	2,74	3,14	2,29	1,53	2,38	2,41
ď	1,41	1,66	1,93	1,16	1,26	1,04	1,44	1,53	1,11	1,39
ž	0,12	0,35	0,04	0,11	0,00	0,07	0,0	0,34	0,04	0,12
žq	0,06	0,02	0,00	0,05	0,00	0,00	0,00	0,08	0,00	0,02
f	0,12	0,29	0,09	0,29	0,97	0,37	0,38	0,25	0,53	0,36
g	0,12	0,11	1,19	0,52	0,88	0,52	0,30	0,51	0,65	0,53
h	1,54	2,25	1,93	1,74	1,98	1,49	2,17	2,04	1,76	1,87
x	0,96	1,48	0,79	0,75	0,59	0,67	0,3	0,85	0,61	0,77
j	2,75	2,43	2,78	2,91	2,78	2,17	2,89	1,95	2,59	2,58
k	3,15	2,43	3,67	2,44	2,66	3,22	2,53	3,14	4,23	3,05
l	4,24	6,05	6,20	5,40	4,56	6,29	5,06	4,42	5,30	5,28
m	3,60	4,29	6,05	6,39	3,58	3,67	5,54	5,36	5,51	4,88
n	3,41	2,37	2,97	3,54	3,86	3,39	3,19	3,31	2,95	3,22
ň	2,55	1,66	1,34	1,91	1,77	1,94	2,47	2,80	1,64	2,00
p	3,65	4,33	2,48	2,2	2,44	2,32	2,59	2,29	3,74	2,89
r	4,11	2,61	2,83	2,96	4,18	3,74	3,25	4,14	4,73	3,62
s	4,37	3,32	4,91	3,77	2,57	2,84	3,73	4,34	4,07	3,77
š	0,83	0,89	1,83	1,51	1,19	0,89	2,05	1,95	1,52	1,41
t	4,05	4,87	5,66	0,05	6,63	5,54	4,88	4,85	4,12	5,07
ť	1,22	0,47	0,64	0,98	0,54	0,37	1,56	0,85	0,49	0,79
v	3,86	2,85	2,58	2,84	2,78	3,52	2,57	3,91	2,67	3,06
z	1,67	1,58	0,94	1,56	1,56	1,57	1,80	1,61	2,59	1,65
ž	1,28	1,48	1,24	1,85	2,02	2,32	1,02	1,27	0,61	1,45

	Priemer %	u = 0,5 %	u = 1 %	u = 1,5 %	u = 1,75 %	u = 2 %
a	10,74	[10,63; 10,85]	[10,52; 10,96]	[10,41; 11,07]	[10,35; 11,12]	[10,30; 11,17]
á	2,57	[2,49; 2,64]	[2,41; 2,72]	[2,33; 2,80]	[2,29; 2,80]	[2,25; 2,88]
e	8,69	[8,43; 8,94]	[8,18; 9,19]	[7,93; 9,45]	[7,80; 9,57]	[7,67; 9,70]
é	0,97	[0,86; 1,09]	[0,74; 1,20]	[0,63; 1,32]	[0,57; 1,37]	[0,51; 1,43]
i	6,17	[6,03; 6,32]	[5,88; 6,46]	[5,74; 6,61]	[5,67; 6,68]	[5,59; 6,73]
í	1,49	[1,42; 1,57]	[1,35; 1,64]	[1,28; 1,71]	[1,24; 1,74]	[1,21; 1,78]
o	9,31	[9,16; 9,45]	[9,02; 9,60]	[8,90; 9,73]	[8,81; 9,81]	[8,74; 9,88]
ó	0,12	[0,10; 0,15]	[0,07; 0,17]	[0,05; 0,20]	[0,04; 0,20]	[0,03; 0,21]
u	3,61	[3,47; 3,76]	[3,33; 3,91]	[3,20; 4,05]	[3,11; 4,12]	[3,04; 4,20]
ú	0,02	[0,02; 0,03]	[0,01; 0,04]	[0,00; 0,04]	[0,00; 0,05]	[0,00; 0,06]
b	1,99	[1,90; 2,10]	[1,80; 2,20]	[1,71; 2,30]	[1,66; 2,34]	[1,61; 2,40]
c	0,79	[0,74; 0,84]	[0,70; 0,90]	[0,65; 0,93]	[0,63; 0,96]	[0,60; 0,98]
č	1,24	[1,21; 1,31]	[1,11; 1,40]	[1,05; 1,44]	[1,01; 1,50]	[1,00; 1,51]
d	2,41	[2,30; 2,52]	[2,20; 2,63]	[2,10; 2,74]	[2,03; 2,81]	[1,97; 2,85]
d'	1,39	[1,35; 1,41]	[1,31; 1,51]	[1,25; 1,54]	[1,23; 1,60]	[1,20; 1,60]
z	0,12	[0,10; 0,14]	[0,07; 0,16]	[0,05; 0,19]	[0,04; 0,20]	[0,03; 0,21]
z'	0,02	[0,02; 0,03]	[0,01; 0,03]	[0,00; 0,04]	[0,00; 0,04]	[0,00; 0,05]
f	0,36	[0,32; 0,41]	[0,28; 0,45]	[0,23; 0,50]	[0,21; 0,52]	[0,19; 0,54]
g	0,53	[0,48; 0,59]	[0,42; 0,65]	[0,36; 0,71]	[0,33; 0,74]	[0,30; 0,76]
h	1,87	[1,83; 1,92]	[1,79; 1,97]	[1,74; 2,01]	[1,72; 2,03]	[1,70; 2,05]
x	0,77	[0,72; 0,83]	[0,67; 0,88]	[0,62; 0,94]	[0,59; 0,97]	[0,56; 1,00]
j	2,58	[2,53; 2,64]	[2,47; 2,69]	[2,41; 2,75]	[2,39; 2,78]	[2,36; 2,81]
k	3,05	[2,95; 3,15]	[2,85; 3,26]	[2,74; 3,36]	[2,69; 3,45]	[2,64; 3,46]
l	5,38	[5,15; 5,41]	[5,02; 5,54]	[4,89; 5,67]	[4,82; 5,73]	[4,76; 5,80]
m	4,88	[4,70; 5,07]	[4,52; 5,26]	[4,33; 5,44]	[4,24; 5,53]	[4,15; 5,63]
n	3,22	[3,15; 2,29]	[3,08; 3,36]	[3,01; 3,43]	[2,97; 3,47]	[2,94; 3,50]
ň	2,00	[1,93; 2,10]	[1,85; 2,17]	[1,76; 2,25]	[1,72; 2,29]	[1,68; 2,33]
p	2,89	[2,76; 3,02]	[2,63; 3,16]	[2,50; 3,29]	[2,43; 3,35]	[2,37; 3,42]
r	3,62	[3,49; 3,74]	[3,37; 3,86]	[3,25; 3,98]	[3,19; 4,04]	[3,13; 4,10]
s	3,77	[3,64; 3,89]	[3,52; 4,02]	[3,39; 4,15]	[3,33; 4,21]	[3,26; 4,27]
š	1,41	[1,33; 1,49]	[1,25; 1,56]	[1,17; 1,64]	[1,13; 1,68]	[1,09; 1,72]
t	5,07	[4,94; 5,20]	[4,81; 5,34]	[4,67; 5,47]	[4,61; 5,54]	[4,54; 5,60]
ť	0,79	[0,72; 0,86]	[0,66; 0,92]	[0,59; 0,99]	[0,56; 1,02]	[0,52; 1,06]
v	3,06	[2,97; 3,15]	[2,88; 3,24]	[2,79; 3,34]	[2,75; 3,38]	[2,70; 3,43]
z	1,65	[1,58; 1,72]	[1,51; 1,79]	[1,44; 1,86]	[1,40; 1,90]	[1,37; 1,94]
ž	1,45	[1,37; 1,54]	[1,28; 1,63]	[1,19; 1,72]	[1,14; 1,76]	[1,10; 1,81]

Tabuľka 3

Vzorky Fonémy	1/A %	2/A %	3/A %	4/A %	5/A %	6/A %	7/A %	8/A %	9/A %	Priemer %
a /á/	12,54	12,4	13,7	13,88	13,84	13,99	13,98	12,18	12,22	13,3
e /é/	11,19	8,54	8,24	10,8	10,42	8,38	10,42	9,95	9,00	9,66
i /í/	7,91	9,38	7,74	5,91	7,25	8,46	6,74	7,06	8,55	7,67
o /ó/	8,17	10,74	10,67	9,41	10,13	9,72	9,10	9,27	8,26	9,43
u /ú/	2,96	2,31	3,17	4,12	3,12	4,93	3,31	4,00	4,85	3,64

Tabuľka 4

	Priemer %	u = 0,5 %	u = 1 %	u = 1,5 %	u = 1,75 %	u = 2 %
a /á/	13,30	[13,18; 13,43]	[13,06; 13,55]	[12,94; 13,67]	[12,88; 13,73]	[12,81; 13,78]
e /é/	9,66	[9,47; 9,85]	[9,28; 10,04]	[9,09; 10,32]	[9,00; 10,32]	[8,91; 10,41]
i /í/	7,67	[7,50; 7,84]	[7,32; 8,02]	[7,14; 8,19]	[7,06; 8,29]	[6,97; 8,37]
o /ó/	9,43	[9,29; 9,57]	[9,15; 9,71]	[9,00; 9,86]	[8,93; 9,93]	[8,86; 10,00]
u /ú/	3,64	[3,49; 3,79]	[3,34; 3,94]	[3,20; 4,10]	[3,12; 4,16]	[3,05; 4,23]

chické poradie? Riešenie nachádzame v charakteristike konfidénčného intervalu alebo intervalu spoľahlivosti patriacemu napr. hláske (fonéme) *a* na pravdepodobnostnej rovine $U = 1,5$. Môžeme ho charakterizovať symbolom $I_a^{U=1,5}$. Podľa tabuľky 2 má hodnotu $I_a^{U=1,5} = [10,41; 11,07]$. Hodnota $U = 1,5$ znamená pravdepodobnostnú rovinu 86,64 %. To značí, že v ľubovoľnej nárečovej vzorke frekvenčná hodnota hlásky *a* bude svojou 86,64 percentnou pravdepodobnosťou patriť do tohto intervalu. Poradie foném zasa budeme považovať za isté vtedy, ak intervaly spoľahlivosti budú mať hodnotu aspoň 95,45 % a budú disjunktné. Na aké konkrétne fakty a konklúzie ukazujú tieto konfidénčné intervaly?

Charakteristickou črtou západoslovenských nárečí je vysoká frekvencia krátkych samohlások. Dokazuje to aj rozbor santovského nárečia: najfrekventovanejšou samohláskou je samohláska *a* (aritmetický priemer $\bar{a} = 10,74$), najmenej frekventovaná je samohláska *u* (aritmetický priemer $\bar{u} = 3,61$). Ak na základe aritmetických priemerov zostavíme hierarchické poradie krátkych samohlások, dostávame poradie *a-o-e-i-u*. (V dolnotrenčianskych nárečiach je podľa monografie I. Rípku [1975] hierarchické poradie *o-a-e-i-u*; toto poradie má však pravdepodobnostnú hodnotu 38,3 %). Ak pravdepodobnostnú hodnotu zvyšujeme, tak už k $U = 1$ priradené konfidénčné intervaly hlások *o* a *e* nebudú disjunktné, t. j. $I_o^{U=1} \cap I_e^{U=1} = [9,02; 9,60] \cap [8,18; 9,19] \neq \emptyset$. Ak tieto samohlásky berieme do jednej skupiny, tak k rovine $U = 2$ dostaneme interval $I_{e \cup o}^{U=2} = I_e^{U=2} \cup I_o^{U=2} = [7,67; 9,88]$. Na základe týchto poznatkov s pravdepodob-

nosťou 95,45 % môžeme tvrdiť, že hierarchické poradie krátkych samohlások je nasledovné: $a-[o \cup e]-i-u$.

Podľa aritmetických priemerov je hierarchické poradie dlhých samohlások $á-í-é-ó-ú$ (v dolnotrenčianskych nárečiach je toto poradie $á-í-ú-é-ó$). Naše poradie v santovskom nárečí je isté s pravdepodobnosťou 68,27 %. Na vyššej pravdepodobnostnej úrovni konfidénčné intervaly foném i a $é$ nebudú disjunktné, pretože $I_e^{U=1,5} \cap I_i^{U=1,5} \neq 0$. Ak tieto fonémy kladieme do jednej skupiny, tak pravdepodobnostnej roviny $U = 2$ zodpovedá interval $I_e^{U=2} \cup I_i^{U=2} = [0,51; 1,78]$, na základe ktorého je hierarchické poradie $á-[i \cup é]-ó-ú$ faktom s platnosťou najmenej 95,45 %.

Po týchto zisteniach môžeme ľahko zostaviť k rôznym pravdepodobnostným rovinám hierarchické poradie celkovej množiny vokálov. Spočítaním frekvencie príslušných krátkych a dlhých samohlások sme zostavili tabuľku 3, ku ktorej môžeme priradiť hodnoty konfidénčných intervalov z tabuľky 4. Z nej vidieť, že už ani na úrovni $U = 0,5$ intervaly $I_{e \cup é}^{U=0,5}$ a $I_{o \cup ó}^{U=0,5}$ nie sú disjunktné, čo znamená, že zlúčená dvojica $e-é$ môže predchádzať dvojicu $o-ó$ len na malej pravdepodobnostnej úrovni. Zvýšením pravdepodobnostnej úrovne sa frekvenčná vyrovnanosť $e(é)-o(ó)$ len zvyšuje. Zlúčená dvojica $a(á)$ zasa je z hľadiska istoty frekvenčne pred dvojicou $e(é)$, pretože $I_{a \cup á}^{U=2} = [12,81; 13,78]$, a $I_{e \cup é}^{U=2} = [8,91; 10,41]$ a $U = 2$ už znamená pravdepodobnosť 95,45 %. Z toho vyplýva, že ak frekvenčne vyrovnanú dvojicu berieme do jednej skupiny, tak poradie zlúčených dvojič v santovskom nárečí je $a(á)-[e(é) \cup o(ó)]-i(i)-u(ú)$.

Spoluhláskový systém sme spracovali obdobným spôsobom a uplatnením frekvenčného kritéria sme zistili, že v tomto nárečí sú najčastejšími spoluhláskami l, t, m, s, r, n , najmenej frekventované (na konci postupnosti) sú spoluhlásky $g, f, ʒ, ʒ$. Uplatnením aritmetického priemeru dostávame nasledovný rad: $l-t-m-s-r-n-v-k-p-j-d-ň-b-h-z-ž-š-d-č-c-t'-x-g-f-ʒ-ʒ$ (v dolnotrenčianskom nárečí je poradie nasledovné: $t-s-n-l-k-v-r-m-p-š-d-j-ž-b-t'-h-ň-z-x-č-d-g-c-f-ʒ-ʒ$).

Hierarchiu foném alebo ich skupín priradenú roviny $U = 0,5$ resp. $U = 2$ možno vyčítať z tabuľky 2. Z porovnania týchto dvoch súborov vidieť, že poradie — podľa aritmetického priemeru — dvoch susedných alebo „druhosusedných“ foném nemusí byť totožné. Túto skutočnosť potvrdzujú aj najfrekventovanejšie fonémy l a m : $I_l^{U=0,5} = [5,15; 5,41]$; $I_m^{U=0,5} = [4,70; 5,07]$, ale $I_l^{U=2} = [4,76; 5,80]$; $I_m^{U=2} = [4,15; 5,63]$, čo znamená, že pri $U = 0,5$ sú konfidénčné intervaly l a m ešte disjunktné. Tieto fakty jednoznačne potvrdzujú, že pri hodnotení hierarchie foném spoľahlivé výsledky dostávame len pri 95,45 percentnej pravdepodobnostnej roviny. Podľa konfidénčných intervalov najfrekventovanejších konsonantických skupín možno na tejto úrovni uviesť nasledovné výsledky:

$$I_l^{U=2} \cap I_t^{U=2} \neq 0; \quad I_t^{U=2} \cap I_s^{U=2} \neq 0; \quad [I_l^{U=2} \cup I_t^{U=2}] \cap [I_s^{U=2}] = 0;$$

$$[I_m^{U=2} \cap I_r^{U=2}] \neq 0; \quad [I_l^{U=2} \cup I_r^{U=2} \cup I_m^{U=2}] \cap I_r^{U=2} = 0;$$

$$[I_l^{U=2} \cup I_r^{U=2}] \cap [I_s^{U=2} \cup I_r^{U=2}] = 0;$$

$$[I_l^{U=2} \cup I_r^{U=2} \cup I_m^{U=2}] \cap I_n^{U=2} = 0 \dots \text{atď.}$$

Uvedené fakty súvisiace s najfrekvencovanejšími fonémami (spoluhláskami) nás utvrďujú v tom, že nemožno určiť plné a absolútne poradie vzťahujúce sa na všetky fonémy. Môžeme však zostaviť hierarchické reťazce spoluhláskových skupín, napr. $[l \cup t]$ - $[s \cup r \cup n]$ - j - $[\check{n} \cup n]$ - $[d \cup \check{c}]$ - $[c \cup x]$ - f - $\check{z}$. Častokrát nás však tieto reťazce nezaujímajú a predmetom záujmu je poradie dvoch pri sebe stojacich foném. Na základe konfidenčných intervalov môžeme v súvislosti s našou problematikou uviesť nasledovné isté poradie: t - s , m - r , n - j , n - d , j - $\check{n}$, h - $\check{d}$, d - $\check{c}$, d - t , $\check{c}$ - c , c - f , f - $\check{z}$.

Naznačený metodologický postup možno rozšíriť o zisťovanie ďalších zaujímavých vzťahov z oblasti frekvencie a hierarchie foném. V príspevku nám však išlo v prvom rade o to, aby sme použitím matematicko-štatistických metód (a využitím výpočtovej techniky) poukázali na možnosť objektivizácie výsledkov výskumu. Zároveň sme na súbore slovenských nárečových textov z územia Maďarska potvrdili aj poznatok o tom, že absolútne frekvenčné ukazovatele nepostihujú jednoznačne hierarchiu foném v konkrétnom jazyku.

*Nehézzipari Gépészeti Szakközépiskola
Ostrihom (Esztergom-Kertváros)
Maďarská republika*

Bibliografia

- BOSÁK, J.: Frequency of Phonemes and Letters in Slovak and Numerical Expression of Some Phonemic Relations. *Jazykovedný časopis*, 16, 1965, s. 120—135.
- BUZASSYOVÁ, K.: An Attempt at a Calculus of Distribution of the Phonological System of Slovak. In: *Prague Studies in Mathematical Linguistics. 1.* Red. J. Vachek a i. Prague, Academia 1966, s. 51—64.
- FINDRA, J.: Frekvencia foném v ústnych prejavoch. *Jazykovedný časopis*, 19, 1968, s. 84—95.
- GREGOR, F.: Der slowakische Dialekt von Pilisszántó. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.
- KIRÁLY, P.: Beiträge zur Frage Mundartmischung. In: *Studia Slavica*, 3, 1962.
- MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 728 s.
- MISTRÍK, J.: Retrográdný slovník slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského 1976. 736 s.
- PALKOVIČ, K.: Slovenské pilišské nárečia. *Slavica Slovaca*, 23, 1988, s. 43—58.
- RIPKA, I.: Frekvencia a hierarchia foném v dolnotrenčianskych nárečiach. *Jazykovedný časopis*, 21, 1970, s. 60—68.
- RIPKA, I.: Dolnotrenčianske nárečia. Bratislava, Veda 1975. 276 s.
- SABOL, J.: Frekvencia hlások v jazyku súčasnej slovenskej poézie. *Jazykovedný časopis*, 17, 1966, s. 13—25.
- ŠTOLC, J.: Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku. Bratislava 1949.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЧАСТОТЫ И ИЕРАРХИИ ФОНЕМ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
КОМПЬЮТЕРА
(НА МАТЕРИАЛЕ ДИАЛЕКТА СЛОВАЦКОГО ПОСЕЛКА САНТОВ
НА ТЕРРИТОРИИ ВЕНГРИИ)

Резюме

В статье приводятся методологические принципы компьютерной обработки данных в области фонологии диалекта. Автор исходит из принципов вероятности частоты фонем в диалекте и стремится уменьшить абсолютные частотные показатели и создать тиз. конфиденционный интервал, на основании которого можно определить частоту фонем в конкретном диалекте.

Результаты компьютерной обработки конкретного диалектологического материала на уровне фонологии являются основной частью характеристики сочетаемости согласных и гласных в диалекте поселка Сантов. Представленный методологический подход предлагает возможность эффективной обработки текстов на большей территории на уровне диалектологии, но и в области исследования литературной формы языка.

SLOVÁ NEMECKÉHO PÔVODU V SLOVENSKÝCH NÁREČIACH Z DIACHRÓNNEHO ASPEKTU

MÁRIA PAPSONOVÁ

1. Medzi jazykmi, s ktorými Slováci vo svojom historickom vývine prichádzali do styku, patrí osobitné postavenie nemčine, lebo ani jeden jazyk neovplyvnil slovnú zásobu slovenčiny a jej nárečí v takej miere, ako práve nemčina. Všeobecne známe sú aj príčiny, cesty a podmienky preberania slov nemeckej proveniencie do nášho jazyka (porov. napr. Schwanzer, 1967; 1976; Doruľa, 1977, s. 75—103). V tejto súvislosti je relevantné, že ich najpočetnejšiu vrstvu tvoria pomenovania, ktoré sú výsledkom priamych kontaktov slovenského a nemeckého obyvateľstva, ich dlhotrvajúceho spolužitia (Krajčovič, 1988, s. 168—170).

Prenikanie germanizmov do slovenčiny úzko súvisí s kolonizáciou rozsiahlych území dnešného Slovenska — od polovice 12. stor. sa tu usadzujú väčšie i menšie skupiny prisťahovalcov zo všetkých oblastí Nemecka (stredné Nemecko so Sliezsikom, dolné Nemecko, bavorsko-rakúske územie). Nielen v oblastiach kolonizovaných súvisle Nemcami (horný a dolný Spiš, východoslovenské banské mestá, stredoslovenská banská oblasť, územie juhozápadného Slovenska, bezprostredne hraničiace s rakúskou jazykovou oblasťou; porov. Kachelmann, 1853—1867; Schwarz, 1935, s. 292 a n.; Kuhn, 1967; Schwanzer, 1969; Valiska, 1982, s. 10—27; Papsonová, 1985(b), s. 41—44; 1987), ale aj vo všetkých významných mestách a mestečkách, ktorých patriciát tvorili prevažne Nemci, bola nemčina (popri latinčine) druhým úradným jazykom. Cez nemecký filter sa do slovnej zásoby slovenčiny dostali slová z latinčiny, francúzštiny, taliančiny, španielčiny a pod.

V poslednom období sa výskum slov nemeckého pôvodu zintenzívnil aj vďaka práci na *Atlase slovenského jazyka* a celoslovenskom nárečovom slovníku. Aktuálna je otázka výberu a lexikograficko-lexikologického spracovania integrátov, modifikácie podoby heslových slov, ktoré sa v jednotlivých nárečiach často odlišne adaptovali, vykazujúc rôzne hláskové a formálne varianty, neraz aj odlišné významy (Bartko, 1980; Lipták, 1980).

1.1. Existenciu variantov možno vysvetliť dvoma úzko súvisiacimi okolnosťami: na jednej strane sa v jednotlivých oblastiach Slovenska preberajú (od prisťahovalcov alebo z centrálnych jazykových oblastí) už odlišné podoby, viaceré nárečové varianty pôvodného nemeckého pomenovania, ktoré na druhej strane v procese vlastného preberania a pod vplyvom rôznych (jazykových

a mimojazykových) činiteľov podliehajú rozličným formálnym (hláskoslovným, systémovým) zmenám toho-ktorého nárečia (Lipták, 1986; Habovštiak, 1987; 1988).

Z prvého aspektu tohto tvrdenia teda vyplýva, že rôzne odchýlky a zmeny, ktoré dnešné germanizmy vykazujú v porovnaní so spisovnou (novou hornou) nemčinou (pozri prílohu), nie sú vždy len výsledkom adaptácie a interferencie domácich nárečí. V mnohých prípadoch ide o zachovanie pôvodnej nárečovej podoby, pretože aj jazyk prisťahovalcov, reprezentovaný nositeľmi viacerých nárečí centrálnych oblastí, sa v čase intenzívnej kolonizácie (12.—15. stor.) nachádzal v procese svojho vývoja a v nijakom prípade nepredstavoval normovaný jazykový útvar.

Aj keď mnohé zmeny hlások nemožno objasniť ani z nemčiny, ani zo slovenčiny, keďže neraz spočívajú na analógii, kontaminácii (s domácimi alebo podobnými nemeckými lexikálnymi jednotkami), vznikli skomolením, pod vplyvom ostatných susedných jazykov (maďarčina, poľština, ukrajinčina) či mimojazykových faktorov, diachrónny pohľad na dnešnú hláskovú podobu prevzatých slov umožňuje sledovať stopy jednotlivých štádií tohto vývoja a odlíšiť v nej pôvodné, nemčine imanentné hláskoslovné javy od javov interferencie. Takýto prístup ukazuje, že popri podobách a formách, prevzatých zo strednej hornej nemčiny (Mittelhochdeutsch 1050—1350, strhn.), konzervujú nárečové germanizmy aj mnohé odchýlky od jej systému, ako aj zvláštnosti typické pre nemecké nárečia v prechodnom štádiu ranej novej nemčiny (Frühneuhochdeutsch 1350—1650). V nejednom prípade ide už o zaniknuté alebo archaické tvary bez priameho pokračovania v súčasnej nemčine.

V ďalšej časti toto tvrdenie demonštrujeme na dokladovom materiáli prevažne zo spišsko-šarišských nárečí východného Slovenska, čiastočne aj na slovách nemeckého pôvodu v spisovnej slovenčine resp. ostatných slovenských nárečiach, a to s dôrazom na historické jazykovo-geografické aspekty centrálnych nemeckých nárečových oblastí. (Nárečové slová sa uvádzajú v pospisovnenej podobe, v zátvorke stojí spisovný nemecký ekvivalent resp. forma, z ktorej odvodzujeme nárečové znenie. V prípade, že ide o rekonštruované slovo, uvádzame ho v úvodzovkách; za bodkočiarkou potom nasleduje výraz, ktorého význam v súčasnej nemčine zodpovedá významu prevzatého slova. Na vysvetlenie niektorých javov uvádzame aj staršie, staro- a stredohornonemecké formy.) Pôrovnávacou bázou je hypotetický systém strednej hornej nemčiny. Sledovanie realizácie strhn. hlások sa obmedzuje na koreňovú morfému, ktorá je oveľa kompaktnejšia ako jej sufixy, na ktorú preto domáci jazyk (nárečie) vplýva v oveľa menšej miere (porov. Noke, 1980, s. 106; z 2. dielu tejto vôbec prvej germanistickej práce z problematiky interferencie slov nemeckej proveniencie sme čerпали časť dokladového materiálu). Koncentrujeme sa na vokály prízvučnej slabiky, z konsonantizmu a vokalizmu neprízvučných slabík uvádzame len

javy, ktorých vysvetlenie treba hľadať v starších štádiách vývinu východiskového jazyka.

2. Realizácia stredohornonemeckých hlások

2.1. Nelabializované stredohornonemecké vokály a diftongy

Pri našich pozorovaniach hlások v koreni slova vychádzame z tézy, že za plne adaptované, t. j. prevzaté slovo možno považovať len tú lexikálnu jednotku cudzieho pôvodu, ktorá sa maximálne prispôsobila domácemu nárečiu a v jeho slovnej zásobe funguje ako systémový prvok. Nemôže teda obsahovať také fonémy, kombinácie foném, resp. realizácie takých hláskových zákonov, ktoré sa nevyskytujú v domácom jazykovom alebo nárečovom systéme (Bartko, 1980, s. 91). Ak vezmeme do úvahy, že (odhliadnuc od ich výslovnosti) nemčina a slovenčina disponujú rovnakým inventárom nelabializovaných vokálov, a že tu teda v procese preberania nebol dôvod k interferencii, potom väčšina zmien týchto hlások v koreňovej morféme prevzatých slov v porovnaní so strednou hornou, resp. aj súčasnou nemčinou nie je výsledkom adaptácie. Labializované vokály (prehlásky) a diftongy sa naproti tomu musia prispôbiť hláskovému systému domácich nárečí.

2.1.1. Popri slovách, ktoré zachovávajú pôvodné strhn. /a/, /a:/, sú frekventované podoby s nárečovou zmenou /a/ > /o/, resp. /a:/ > /o/. Prvá sa realizuje od 12. stor. v horskonem., od 13.—14. stor. aj v stredonem. oblastiach, zmena /a:/ > /o:/ je charakteristická najmä pre nárečia stredného Nemecka a Sliezska (Moser, 1929, §§ 69; 75, 2); do spisovnej nemčiny ju prevzalo len niekoľko slov (napr. âne > ohne, mânôt > Monat, Mond).

strhn. /a/: *dufart* (Durchfahrt; Hausflur), *dach* (Dach), *blanky* (Planken; Fußboden im Stall), *macher* (Fachmann; Prahler), *plac* (Platz, Marktplatz), *šmalec* (Schmalz; Schweinefett), *šparhet* (Sparherd), *tragar* (Tragbalken)

strhn. /a:/: *šlafrok* (Schlafrock), *ratuš* (Rathaus), *harnadla* (Haarnadel), *jarmak/jarmok, jarmark* (Jahrmart; Markt), *hák* (Haken), *krám* (Kram; Geschäft) /a/ > /o/: *boks* (Wachs; Schuhcreme), *krochmal* („Krachmehl“; Wäschestärke), *bodvanka* (Badewanne), *ponk* (Bank; Arbeitstisch in der Werkstatt), *šporovat/šporit* (sparen), k tomu *šporák* (Sparherd), *šponovky* („Spannhose“; Schihose), ale *španovať, byť štont* (imstande sein), *troger* (Träger; Gepäckträger), ale *traky, hozntragle* (Hosenträger), *foch* (Fach), *čop/čap* (Zapfen), *čapovať* (vom Zapfhahn ausschenken), *šor* (Schar; Reihe)

/a:/ > /o/: *blajbok* (Bleiwaage), *fajront* (Feierabend), *grof* (Graf), *feršlok* (Verschlag; Kiste), *grodzeglá* (Gratsäge; Nutsäge), *švavor/švager/švoger* (Schwager), *forota* (Vorrat), *drot/drôt* (Draht), k tomu *drotár* (Drahtbinder), *drotovať* (Küchengeschirr mit Draht zusammenbinden), ale *dratva* (Schusterdraht;

ein aus mehreren Fäden gedrehter, mit Pech behandelter Zwirn, príb. so strhn. drähen, dräjen)

Vplyvom domácich východoslovenských nárečí možno vysvetliť varianty *drut*, *jurmak* (porov. *kuň*, *muj*, *tvuj*).

2.1.2. Strhn. e-ové hlásky (pôvodné germ. *ë*, strhn. *e*: + primárna a sekundárna prehláska) vo výslovnosti splyvajú a v prevzatých slovách sa vyslovujú otvorene ako v slovenčine.

strhn. /*ë*/: *befel* (Befehl), *cech* (Zeche, Zunft), *herberk* (Herberge), *keľner* (Kellner), *recht* (Recht, recht), *vercajk* (Werkzeug), *veksel* (Wechsel)

strhn. /*e*:/: *kernicka*/*kernička* (Butterfaß, od strhn. *këren* = drehen, wenden)

strhn. /*e*/: *šteľovať* (stellen; einstellen), *federvajs* (Federweiß; Artikel für den Schuhmacher), *cvek* (Zweck, Sinn), *hebama* (Hebamme), *fešak* (rak., hovor. Feschak; fescher Kerl), *krenkovať sa* (sich kränken), *merkovať* (merken, bemerken, achtgeben), *šteker* (Stecker), *štempel* (Stempel), *verklík* (Werkel; Leierkasten), *šenk* (Schenke)

strhn. /*ä*/, /*ä*:/: *gelender* (Geländer), *šregom* (schräg), *heklovať*, *heknadla* (häkeln, Häkelnadel), *bekeraje*, zsl. *pocheraje* („Bäckereien“; Gebäck), *kšeft*, *kšeftovať* (Geschäft, Geschäfte machen), *drejbank* (Drehbank, k strhn. dräjen)

Poklesnutie (Senkung) strhn. /*ë*/ (/*ä*/), ktoré sa už v období strednej hornej nemčiny objavuje v niektorých oblastiach horského Nemecka a vo všetkých nárečiach východnej časti stredného Nemecka (Moser, 1929, §§ 71, 2; 76, 2; Schirmunski, 1962, § 10), sa v prevzatých slovách vyskytuje najmä pri germ. /*ë*/, zriedkavejšie pri prehláske. Ani táto zmena nenašla odraz v spisovnom jazyku. Napr.

/*ë*/ (/*ä*/) > /*a*/: *verkštat*/*varkštat*/*varštat* (Werkstatt), *trafit* (treffen), *rachovať*, *rachunek* (rechnen, Rechnung) *blacha*/*plech* (Blech), *flek*/*flaki* (Fleck; Klecks /Flecke, Fleischflechse, Innereien), *ratovať* (retten), *švablik* (zastar. Schweffelholz; Streichholz), *folvark* (Vorwerk, v sl. nárečiach väčšinou ako chotárny alebo miestny názov), *gepel*/*gápel* (Göpelwerk, strhn. *gëbel*), *grati* (Geräte, tu Küchengeschirr; Kleidungsstücke), *nič ňevarce* (ist nichts wert)

Prípady, keď v prevzatých slovách na rozdiel od súčasnej nemčiny stojí /*a*/ na mieste sekundárnej prehlásky /*e*/, /*ä*/, nemožno nevyhnutne posudzovať ako jej odstránenie (Senkung). Môže tu ísť o zachovanie staršej, resp. nárečovej formy, na druhej strane sa dá predpokladať, že väčšina domácich derivátov vznikla až po prevzatí neprehlasovanej strhn. podoby, napr.:

šacovať (schätzen, strhn. *schatzen*, *schetzen*), *farba*, *farbit* (Farbe, färben, strhn. *varwe*, *varwen*), *šafel*, *šaflik* (Scheffe, horskonem. Schaff, strhn. *schaffe*), *hamovať* (hemmen, bremsen, strhn. *hamen*), *šmak*, *šmakovať* (Geschmack, schmecken, strhn. *smac*, *smacken*), *falošný*, *falšovať* (falsch, fälschen, strhn. *valsch*, *velschen*), *handľovať* (*sa*), *handliar* (handeln, verhan-

deln, Händler, strhn. handeln, handeler, handler, hendeler), *glanc, glancovať* (Glanz, glänzen, strhn. glanz, glenzen), *šamerlik* (Schemelchen, strhn. schamel, schemel), *tragar* (Träger; Stützbalken, strhn. trager, treger), *jager* (Jäger, strhn. jeger(e)).

Ustálenie variantov ako *tragar/troger, fľek/ľlak* môže byť aj výrazom snahy odlišiť rôzne významy prevzatého slova.

2.1.3. Strhn. krátke /i/ a strhn. diftong /ie/ (monoftongizovaný od 11.—12. stor.) splyvajú v prevzatých slovách v /i/.

strhn. /i/: *bildovať sa* (sich bilden), *na blint* (auf blind; ziellos), *vinkel* (Winkel), *šina* (Schiene, strhn. schine), *diľa* (Diele; bretterner Fußboden), *kidľa, kitľa* (Kittel; Rock), *lice* (Litze; Zügel), *cil* (Ziel, strhn. zil), *rigel* (Riegel, strhn. rigel), *oširovať* (das Pferd beschirren) atď.

strhn. /ie/: *bedinovať, bedinerka* (bedienen, Bedienerin), *gris* (Grieß), *šraubciger* (Schraubenzieher), *šibovať, šiber* (schieben, Schieber), *nitovať* (nieten), *tirac* (Tierarzt), *špiglo* (Spiegel), *rimar* (nár. Riemer; Sattler)

Na mieste fonémy /i/ východoslovenských nárečí je niekedy (za strhn. /i/) v spisovnom jazyku, resp. nárečiach ďalších dvoch oblastí dvojhĺska: *cil/ciel, lice/liace*. Tieto prípady by mohli poukazovať na skoré prevzatie horskonem. diftongizovanej formy (Moser, 1929, § 72, Anm. 1), podporované domácim hláskovým systémom. Pod vplyvom sliezskych nárečí (Moser, 1929, § 72; Schirmunski, 1962, § 10) sa mohli presadiť podoby so zmenou /i/ > /e/:

kirmeš/kermeš (Kirchmesse), *cverna* (Zwirn), *firc* (,Firz'; Hefstiche)/*fercovat'* (heften), *drelích* (Drillich), *pinzel/penzlik* (Pinsel).

2.1.4. Strhn. /o/ a /o:/ majú v nárečiach striednicu /o/. Pomerne časté sú aj varianty so zmenou /o/ > /u/ (Hebung), typické pre sliezsko-nemecké nárečové oblasti (Moser, 1929, § 73, 2; Schirmunski, 1962, § 10), nemožno tu však vylúčiť ani vplyv domácich (východosl.) nárečí (porov. 2.1.1.).

strhn. /o/: *borer* (Bohrer), *brozák, brocak* (Brotsack; Rucksack), *col* (Zoll; Längenmaß), *gerok* (Gehrock), *kľoc, kľocek* (Klotz), *kolbňa* (LötKolben), *kost, košťovať* (Kost, kosten), *koch* (Schmiedefeuer, Schornstein, Auflauf), *portviš* (Borstwisch), *štolňa/štólňa* (Stollen), *oberhozi* (Oberhose) atď.

strhn. /o:/: *lon/lón* (Lohn), *zos* (Soße), *oringľa* (Ohrring)

/o/ > /u/: *na bork/burk* (auf Borg), *furt* (immerfort, ununterbrochen), *brutvanka* (Brotwanne; Backblech), *knot/knut/knôt* (Knoten), *hobľik* (Hobel), *hobľbank* (Hobelbank), *hobelmašina* (Hobelmaschine)/ *hubel, falchubel* (Falzhobel), *šlichthubel* (Schlichthobel), *murna* (Mohrrübe), *štopel/štupel* (juhonem. Stöpsel), *stružlak, stružliak* (Strohsack), *rúra* (Rohr)

Za strhn. dlhé /o:/ možno ojedinele nájsť aj /a/: *kaleráb* (Kohlrabi), *šanovať* (schonen), ale *vantšoner* (Wandschoner).

2.1.5. Odhliadnuc od kvantity je fonéma /u/ v slovách nemeckého pôvodu

buď pokračovaním germ. /u/, alebo výsledkom tzv. novohornonemeckej monoftongizácie /uo/ > /u/ (Mettke, 1970, § 28).

strhn. /u/: *ausšus* (Ausschuß, Abfall), *cuk* (Luftzug), *grunt* (Grund, Hauptsache, Anfang, Grundlage, Grundstück), *kukat'* (gucken), *kumšt* (Kunst), *kunčaft* (Kundschaft), *lancuch* (Kette, strhn. lann-zuc, porovn. aj lano), *pruh* ((Eingeweide)bruch), *truna|truhla* (Truhe, Sarg), *runkla* (Runkel-(rübe)), *kuch* (Eierkuchen, Hefekuchen), *turňa* (Turm, strhn. turn), *šlus* (Schluß)

strhn. /uo/: *blatfus* (Plattfuß), *grundbuch* (Grundbuch), *fusak* (Fußsack), *drajfus* (Dreifuß), *fartuch* (Vortuch), *fura* (Fuhre), *furik* (Fuhrwerk), *futro* (Futter(stoff)), *špulka* (Spule), *šnura* (Schnur), *šuster* (Schuhmacher, strhn. schuoster), *ludra* (Luder) atď.

Ako pri /o/ aj tu stoja vedľa seba podoby s /u/ a /o/. Zmena /u/ > /o/ je všeobecne rozšírená v stredonemeckej nárečovej oblasti, do spisovnej nemčiny ju však prevzalo len málo slov, napr. König, Sohn, sondern, sonst (Moser, 1929, § 74).

/u/ > /o/: *hokerlik* (Hocker, od strhn. huchen), *šopa* (Schuppen, strhn. schopf, schüpf), *kurb|a|korba* (Kurbel), *štrumpadla|štropadla* (Strumpfband), *šnup-tich|a|šnoptich|a* (horskonem. Schnupftuch; Taschentuch), *šoltýs* (Schult-heiß, stredonem. Scholtheizze; Richter)

Varianty *luft* (Luft)/*loft* (Entlüftungsloch im Keller) rozlišujú dva významy, pri *loft* by mohlo ísť aj o kontamináciu s nem. „Loch“. Na rozdiel od súčasnej nemčiny sa v niektorých prevzatých slovách udržalo pôvodné strhn. /u/, napr. *šuter* (Schotter, strhn. schüte, schüt, k tomu nhn. Schutt, schütten), *truc*, *truco-vať* (Trotz, trotzen), *duplovka* (Doppelflinte), *duplovaný* (doppelt), *dupla* (dop-pelte Portion beim Essen), *dupelhubel* (Doppelhobel); *trutz* bolo podľa V. Mosera (1929, § 74, Anm. 5) ešte v 17. stor. bežné tak v horsko- ako aj v stredonem. oblastiach a to isté platí o slove *duppel(t)* v strednom Nemecku, najmä Sliezsku.

2.1.6. Strhn. diftong /ei/ a strhn. /i:/ majú v prevzatých slovách striednicu /aj/; toto spojenie foném splýva zároveň s /aj/, ktoré vzniklo delabializáciou zo strhn. /ü:/ (o delabializácii pozri 2.2.2.), o čom svedčia aj rovnaké varianty *fajerman|fojerman* (Feuerwehrmann, strhn. viu, viwer), *lajtra|lojtra* (Leiterwagen, strhn. leiter). Jotáciou druhej časti cudzieho diftongu sa v prevzatých slovách odstraňuje kombinácia foném, ktoré neexistujú v domácom hláskovom systéme, nepocituje sa ako diftong, ale ako spojenie vokál + konsonant (porov. aj delenie slov *ma-je-r*, *fo-je-r-man*).

strhn. /i:/: *auzWAYS* (Ausweis), *blajwas* (Bleiweiß; Bleistift), *fajni*, *fajňe* (fein; gut), *frajer* (Freier), *krajda* (Kreide), *špajz*, *špajza* (Speise(kammer)), *glajcha* (Gleiche), *rajbat'* (reiben, waschen), *rajtovať* (reiten), *rajtki* (Reithose), *šajta* (Scheit), *tajch* (Teich) atď.

strhn. /ei/: *cajger* ((Uhr) zeiger), *hajcer* (Heizer), *majster* (Meister), *klajderštok* (Kleiderbügel), *klopštajn* (Klopfstein), *majer* (Meierhof, -gut), *majzlik* (Mei-

Bel), *gelajza* (Gleis), *šmajchlovať* (schmeicheln), *rajzovať* (reisen), *šlajer* (Schleier), *tajlovať* (teilen)

Do Sliezska preniká diftongizácia dlhých strhn. vokálov /i:/, /u:/, /ü:/, ktorá sa v časti stredonem. nárečí vôbec nepresadila, až od polovice 14. stor. (Paul — Moser — Schröbler, 1975, § 20; Schirmunski, 1962, § 6). Pravdepodobne skorým prevzatím nediftongizovaných, resp. krátených nárečových podôb možno vysvetliť slová, v ktorých na mieste /aj/ dokladáme /i/, ako *dišel* (Deichsel, strhn. dihsel), *pipka* (Pfeife, dolnonem. Pipe), ale aj *fajfa*, *fajka*, *lišta/lajsňa* (leiste, strhn. lšte). Strhn. schíbe má varianty s významovým rozdielom: *šajba* (Scheibe), *šajbovec* (Scheiben-Streichbürste)/*šiba* (Fensterscheibe).

Vedľa nárečového *krajda*, *ocajchovať* stoja v spisovnom jazyku pomenovania *krieda*, *ciacha*, *ciachovať*, *ciachovňa*, *fortiel*, *fortielny*, v ktorých sa cudzia dvojhĺska substituovala domácou. Doklady, v ktorých na mieste pôvodného i novovzniknutého diftongu stojí v nárečiach /a/, môžu svedčiť tak o vplyve nemeckých (Moser, 1929, § 79, II. 1), ako aj o interferencii domácich nárečí:

/ei/, /i:/ > /ai/ > /a/: *štraf*, *štrafik* (Streifen, strhn. strífe), *blajvas* (Bleiweiß, strhn. wíz), *tálik* ((Acker) teil, strhn. teil), *fertal* (Viertel), *raf* (Reifen, strhn. reif), *gelatka* (Geleit, strhn. geleite), *pac*, *pacovať* (Beize, beizen, strhn. beizen), *šlama* (Schleim, strhn. slím).

2.1.7. Paralelný vývoj ako pri strhn. /i:/ ukazujú aj striednice za strhn. /u:/. Prevzaté slová, v ktorých je jeho pokračovaním /u/, poukazujú na vplyv stredonemeckých nárečí, resp. boli do slovenských nárečí integrované skôr, než sa realizovala diftongizácia. Podoby s /au/ prenikajú pravdepodobne až neskôr z bavorského (diftongizačného) územia. Pre túto domnienku hovoria aj varianty ako *ratuš* (Rathaus, strhn. rât-hûs)/*haus*, *hauzmajster*; *šruba*, *šrubovať* (strhn. schrûbe)/*šraubciger* (Schraubenzieher), *šraucingla* (Schraubzwinde); vsl. *lufa*/zsl. *lauf* ((Gewehr-)lauf, strhn. lûf). Významová súvislosť vsl. *ratuš*, zsl. *ratús* s neskoršie prevzatými slovami *haus*, *hauzmajster* sa v nárečiach pravdepodobne veľmi skoro stratila alebo tu nikdy nebola.

strhn. /u:/ > /au/: *brauta* (Braut, strhn. brût, briut, brout), *šlauch/šlauf* (Schlauch, strhn. slûch, sluoch), *šlaufvaha* (Schlauchwaage, Wasserwaage)

V slovách s pôvodným strhn. /u:/, /ou/ (= nhn. /au/) možno ojedinele nájsť analógiu zmeny /ei/ > /ai/ > /a/; spolupôsobením nemeckých nárečí (Moser, 1929, § 77; Schirmunski, 1962, § 6) a interferencie sa neobvyklá kombinácia foném nahradila jednoduchým vokálom integrujúceho nárečia.

/u:/, /ou/ > /au/ > /a/: *zam* (Saum, strhn. sôm), *šrapštok* (Schraubstock), *urlap* ((Urlaub, strhn. urloup, -lop)

2.2. Labializované stredohornonemecké vokály a diftongy

2.2.1. Delabializácia (Entrundung) prehlasovaných vokálov a diftongov,

ktorá v rozsiahlych oblastiach horského a východnej časti stredného Nemecka so Sliezkom prebiehala už v strhn. období (Moser, 1929, § 65; Paul — Moser — Schröbler, 1975, § 22 b), bola v slovenských nárečiach podporovaná aj tendenciou po odstránení foném a spojení foném cudzích domácomu systému hlások. Za strhn. /*ö*/, /*ö*:/ sa hovorí /*e*/, /*ü*/ (= strhn. /*ü*/ a /*ü*/ < /*üe*/) má striednicu /*i*/; oveľa zriedkavejšie možno na mieste nhn. prehlások nájsť nelabializované /*o*/ a /*u*/.

/*ö*/, /*ö*:/ > /*e*/: *cugeher* (Zugehör, Zubehör), *letovať* (löten), *mebel*, *meble* (Möbel), *reklík* (Röcklein, Jäckchen), *fedrovat'* (fördern, staršie födern), *štekla* (Stöckelschuhe), *knedla* (juhonom. Knödel), *fusekla* (Fußsocke, -söcklein), *kvelb* (Gewölbe)

/*ü*/ > /*i*/: *tiršok* (Türstock), *filfas* (Füllfaß), *frištik*/fruštik (Frühstück), *girtla*/gurtña (Gurt, Gürtel), *biglovat'*, *biglajz* (bügeln, Bügeleisen), *bichla* (Büchlein), *kirbis* (Kürbis), *bina*, *bina* (Bühne), *minca* (Münze), *mincier* (Gewichtswaage, Gewichtsbirne), *firhang* (Vorhang; Gardine, strhn. vür-, vorhanc), *curik* (zurück), *kripel'* (Krüppel), *dinstovat'* (dünsten), *vinšovat'* (wünschen), *viršla* (Würstchen) atď.

/*üe*/ > /*ü*/ > /*i*/: *mider* (Mieder, strhn. müeder), *cuksfirer* (Zugführer), *brija* (Brei, strhn. brüje)

Podobne ako pri sekundárnej prehláske strhn. krátkeho /*a*/ (pozri 2.1.2.) nemusí v prípadoch, keď prevzaté slová na mieste nhn. /*ö*/, /*ü*/ majú /*o*/, /*u*/, vždy ísť o jej spätné odstránenie, ale o staršie strhn. neprehlasované (nárečové) varianty, resp. o domáce deriváty slov prevzaté s nelabializovaným vokálom.

/*o*/: *Fošner* (Förster, strhn. forstære), k tomu *foršta*, *fošña* (Fußbodenbrett), *mordár* (Mörder), od *mord*, *mordovat'* (Mord, morden), *koperdeka* (Körperdecke, strhn. korper, körper)

/*u*/: *štukel'* (Stückel, strhn. aj stuckel), k tomu *štuk'lovat'* (stückeln), *plundrovat'* (plündern, strhn. plundern), *rukovat'* (rücken, strhn. aj rucken), *luftovat'* (lüften), od *luft* (Luft), *luster* (Lüster < frc. lustre), *kušnier* (Kürschner), *buksa*/piksla (Büchse, sthn. buhsa, strhn. bühs), *šurc* (Schürze, strhn. schurz)

2.2.2. Tak za strhn. /*öu*/ ako aj za novovzniknutý diftong /*eu*/ < /*ü*:/ stojí v nárečových germanizmoch /*aj*/, oveľa zriedkavejšie /*oj*/:

fajerman/fojerman, *fajermur* (Feuermauer), *lajfer* (Läufer; Herumtreiber), *bajta* (Nudelbrett, stredonem. Beute), *lajtnant* (Leutnant), *vercajk* (Werkzeug), *cajk* (Zeug; Stoff für Arbeitsanzüge), *frajla* (Fräulein), *krajštic* (Kreuzstich), *brajdiger*, *brajdžiger*/brojtigam (Bräutigam), *šprajcovat'* (spreizen, strhn. spriuzen), *pajšle* (Lunge; rak. Beuschel).

Týmto javom možno vysvetliť aj etymológiu vo východoslovenských nárečiach zaužívaného slova *krajzupa*, *grajzupa*, *grajcupa* (= ovarová polievka s krúpami, ktoré sa dnes čiastočne nahrádzajú ryžou), ktorá je zo synchronného hľadiska

nejasná a ako nemecký ekvivalent sa uvádza „Reissuppe“ (= ryžová polievka; tak aj Noke, 1980, 2. diel, s. 40; Palkovič, 1987, s. 57). Pritom tu ide o spojenie strhn. *griuze* + *suppe*. Za strhn. /ü:/ stojí delabializované /eu/, teda /aj/. Na rozdiel od tejto nárečovej formy prešlo *griuze* do spisovnej nemčiny s kráteným nediftongizovaným /ü/, t. j. „Grütze“.

2.3. Vokály v neprízvučných slabikách

Na skoré prevzatie nárečových foriem východiskového jazyka poukazujú v slovenských nárečiach aj niektoré javy súvisiace s odpadnutím neprízvučného /e/.

2.3.1. Slovesné a menné predpony prevzatých slov sa spravidla nahrádzajú ekvivalentnými slovotvornými morfémmi domáceho jazyka (*naštelovať*, *zahef-tovať*, *virajbať*, *odšprajcovať* a pod.). V tých málo prípadoch, kde sa prevzali pôvodné prefixy, sa tieto prefixy nepociťujú ako také (napr. *anfas*, *bedinovať*, *forota*, *fortiel*, *umšlak*) a v jednotlivých nárečiach majú často rôzne podoby, porov. *fartuch*/*firtuch*/*fertucha*/*fiertucha*/*fjertoch* (strhn. *vür-*, *vortuoch*, horskonem. *Fürtuch*; *Schürze*), *duršlak*/*drušlak*/*drišlak* (*Durchschlag*), *opces*/*apces* (*Absatz*). To platí aj o predpone *ge-*, ktorá sa však v tejto podobe vyskytuje len zriedka — do slovenských nárečí prešli väčšinou zoslabené synkopované formy, charakteristické pre nárečia horskonem. oblastí (Paul — Moser — Schröbler, 1975, § 24, Anm. 3). Len niektoré z týchto ranohornonemeckých variantov sa presadili aj v spisovnej nemčine (gleich < ge-lích, Gnade < ge-nâde, Glück < ge-lücke, Gleis < ge-leise, glauben < ge-louben). Synkopované *g-/k-* sa v prevzatých slovách stáva súčasťou koreňovej morfémy:

glajcha, *gvalt*/*kvalt* (*Gewalt*; *Eile*, *Hast*), k tomu *gvaltovať*/*kvaltovať* (*sich beeilen*), *grati*, *gver*/*kver* (*Gewehr*), *gvint* (*Gewinde*), *gvintborer* (*Gewindbohrer*), *ksicht* (*Gesicht*), *kšeft* (*Geschäft*), *gzims* (*Gesims*), *kvelb* (*Gewölbe*), spis. *gmina* (*Gemeinde*), zsl. *kvicht* (*Gewicht*), zsl. *kšír* (*Geschirr*).

Pravdepodobne len v oblastiach silnejšie ovplyvňovaných stredonem. nárečiami (východné Slovensko) sa prevzali a udržali aj formy s *ge-*, ako *gelajza* (*Gleis*; *Radspur*), *gelatka*, *gezelšaft* (*Gesellschaft*), *gevicht*.

2.3.2. V súvislosti s koncovým *-e*, ktoré je najviac zasiahnuté interferenciou (Noke, 1980, s. 78), uvádzame len skupinu strhn. slabých maskulín (*n*-deklinácia, v nom. sg. *-e*, v ostatných pádoch sg. a pl. *-n*). Po prenesení *-n* z nepriamych pádov aj do nominatívu prešli tieto podstatné mená v novej nemčine k silnej deklinácii. Do slovenských nárečí však boli prevzaté staršie apokopované tvary nom. sg., nejde tu teda, ako by sa zdalo zo synchronného hľadiska, o odpadnutie slovotvornej morfémy *-en*:

hak/*hák* (*Haken*, strhn. *hake*), *rám* (*Rahmen*, strhn. *ram*, *rame*), *kuch* (*Kuchen*, strhn. *kuoche*), *štráf*, *čap* (strhn. *zapfe*), *presmak*, *prešmak* (*Preßmagen*, strhn. *mage*), *knot*/*knôt* (*Docht*, strhn. *knote*).

Tento postup bol zaiste podporovaný aj tlakom systému integrujúceho jazyka — neživotné podstatné mená mužského rodu sa v slovenčine končia na spoluhlásku. Z toho dôvodu prechádzajú aj prevzaté strhn. apokopované feminína k maskulínam, napr. *cech* (Zeche), *hic* (Hitze), *zos* (Zoße), *herberk* (Herberge), *špic/špica* (Spitze), *špajz/špajza*, *cušpajs* (rak. Zuspeise; Beilage). Prikladom opačného postupu sú pôvodné maskulína a neutrá, ktoré po pribratí koncového *-a* prechádzajú k feminínam, napr. *forota* (Vorrat), *blacha* (Blech), *šif/šifa* (Schiff), *turňa* (Turm, strhn. turn), *šajta* (Scheit), *šlama* (Schleim).

2.4. Konsonantizmus

Z oblasti konsonantizmu sa tu zmienime o tých osobitostiach prevzatých slov nemeckého pôvodu, ktoré konzervujú nárečové pomery centrálnych jazykových oblastí.

2.4.1. Bavorská zmena *b- > p-* je rozšírená na celom Slovensku vo všetkých pozíciách (pred vokálom i konsonantom, na absolútnom i „vnútornom“ začiatku slova), často stoja vedľa seba podoby s *b-* aj *p-*:

bajerpank (Beyersbank; waagerechter Dachbalken), *bank/ponk*, *bindla/pantla*, *pintňa*, *blacha/plech*, *blatfus/platfus*, *bruch/pruh*, *buksa/piksla*, *pac*, *pacovať*, *pánt* (Band), *pukel* (Bückel), *brusliak/prusliak* (Brustlatz), *pankart*, *pankhart* (Bankert), *bedinerka/peđerterka* (Bedienerin).

Na vplyv horskonemeckých nárečí poukazujú aj varianty so zmenou *dr- > tr-* (Moser, 1951, § 142, 1), napr. *dreksler/treksler* (Drechsler), *drelich/trelich* (Drillich), *drajfus/trajfus* (Dreifuß).

V predpone *ge-* sa po nástupe synkopy mení *g-* na *k-* ako v alemansko-švábskych nárečiach, pred *s/š* ide pritom o asimiláciu (porov. 2.3.1). Doložená je aj opačná zmena *k-* na *g-*, napr. *kit*, *kitovať/git*, *gitovať* (Kitt, kitten), *kibic*, *kibicovať/gibic*, *gibicovať* (Kiebitz, kiebitzen), *knajp/gnajp* (Kneif; Schustermesser).

2.4.2. Znelostná asimilácia na konci slova korešponduje v nemčine so slovenčinou. Pretože však nárečia preberajú len hovorenú podobu cudzieho slova, asimilácia sa čiastočne zachováva aj v nepriamych pádoch:

grunt (Grund) — *od gruntu*, *funt* (Pfund) — *dva funty*, *fajront* (Feierabend) — *po fajronte*, *cajk* (Zeug) — *z cajku*, *pánt* — *pánty*, ale *švunk* (Schwung) — *švungom*, *ancuk* (Anzug) — *ancugi*, *vercajk* (Werkzeug) — *vercajgom*, *firhank* (Vorhang) — *firhang* a pod.

2.4.3. Za zvyšky gramatického striedania (Grammatischer Wechsel) bavorskej zmeny *b > w* (doložená je aj opačná zmena *w > b*), resp. alemansko-bavorského striedania medzi *b* a *f* (Paul — Moser — Schröbler, 1975, §§ 55, 88) možno považovať nasledovné slová a varianty:

šraubciger/šravenciger (Schraubenzieher), *iberciger* (Überzieher; Mantel), *ni-tenciger* (Nietenzieher), *šulciger* (Schuhanzieher), *šuplik/šuftik*, *šuftada*

(Schublade), *vartáš*, *vachtar/bachtar* (Wächter), *bachtareň* (Wächterhaus), *rimba/rimva*, *rinva/rina* ((Dach) rinne), *švablik* (Schwefelholz), *halva* (Hälfte, halbes Stück), *brak* (Wrack; minderwertige Waare), *blajbok* (Bleiwaage; Bleilot), *hever* (Heber), *dať si bacha* (wach sein), *presvuršt/presburst* (Preßwurst).

2.4.4. V niektorých prevzatých slovách sa udržalo strhn. spoluhláskové spojenie *mb*, ktoré sa do novej nemčiny asimilovalo na *mm* (*m*): *klampka* (Klammer; Türklinke), *klambra*, *klambrovať* (Klammer, strhn. klambe, klamme), *kumbal* (Abstellkammer; strhn. kumber, kummer, aj s významom Schutt, Unrat). Nejde tu teda o vsuvnú hlásku (Einschublaut) (tak Habovštiak, 1987, s. 221, tam aj ďalšie nárečové znenia), ale o zachovanie pôvodnej kombinácie foném.

Na druhej strane sa domácemu hláskovému systému cudzie spojenie *-ng* (*-nk*) jednoslabičných prevzatých slov odstraňuje vsunutím vokálu; porov. *rinek/rínok* (Ring; Platz), *ganek/gánok* (Gang außen am Haus), *trunek/trúnok* (Trunk), *štranek/štránok* (Strang), *rachunek* (Rechnung), ale *švunk*.

2.4.5. Na mieste afrikáty *pf*, ktorá vznikla druhým posúvaním hlások z *p*, je vo východoslovenských nárečiach na začiatku slova *f*, ojedinele aj *p*, vnútri slova intervokalické *f*, po *m* je doložené *p* a *f*, v geminácii a na konci slova *p*. Tento stav vo veľkej miere korešponduje so stavom v nárečiach stredného Nemecka a Sliezska (Mosser, 1951, § 138), pričom však preberanie podôb s jednoduchým konsonantom bolo nesporne podporované adaptačnými procesmi domácich nárečí:

flanca (Pflanze; Pflänzling), *funt*, *flok* (Pflock; Holzpflock), *fušer* (Pfuscher), *flajster/plajster* (Pflaster), *pankuch*, *pampuch* (Pfannkuchen), *panva*, *panvica* (Pfanne); *ofera*, *oferovať* (Opfer, opfern), *klampiar*, *klampner/klamfner* (Klempner, strhn. klampfer), *šopa* (Schuppen), *erdeple* (Juhonem., rak. Erdäpfel), *štopať*, *štopkať* (stopfen), *tipel* (Tüpfel), *štupel/štopel*, *kupla* (Dachkuppel); *knopka* ((Druck)knopf), *čap*, *cop* (Zopf), *klopštajn* (Klopfstein).

Aj keď v rámci jedného príspevku nemožno poukázať na všetky aspekty procesu preberania, z uvedeného dokladového materiálu jasne vyplýva, že slová nemeckej proveniencie v slovenských nárečiach často zachovávajú zvláštnosti a odchýlky starších štádií vývoja pôvodných nemeckých nárečí a v nejednom prípade konzervujú aj podoby a významy, ktoré nemajú ekvivalenty v súčasnej nemčine.

V prípade východoslovenských nárečí prevláda v hláskosloví prevzatých slov jednoznačne sliezscky (stredonemecký) vplyv, oveľa v menšej miere sú zastúpené osobitosti juhonemeckých nárečových oblastí. Porovnanie s výsledkami dialektologického bádania, ako aj výskumov písomných pamiatok na východnom Slovensku ukazuje, že mnohé z tu uvedených zmien, nárečových osobitostí a archaizmov sa vo väčšom či menšom rozsahu vyskytujú tak v písanom

nemeckom jazyku 15.—18. storočia (porov. Paponová, 1983; 1985(a); 1987), ako aj v reliktných nemeckých nárečiach skúmanej oblasti (Valiska, 1967; 1980; 1982).

Pre výskum slov nemeckého pôvodu a ich interferencií z toho vyplýva úloha, aby sa pri ich opise nevychádzalo len zo synchronného pozorovania. Je nevyhnutné zohľadňovať aj diachrónny pohľad na túto vrstvu slovnej zásoby v súčasných slovenských nárečiach. Takýto prístup by precizoval obraz o dobe, cestách a podmienkach preberania, umožnil presnejšie stanoviť prevládajúce vplyvy centrálnych nemeckých jazykových oblastí a v prevzatej lexike odlišiť stredohornonemecké, resp. nárečové osobitosti od interferenčných javov domácich nárečí.

Katedra germanistiky FF UPJŠ

ul. 17. novembra č. 1

Prešov

Príloha

Stredohornonemecký fonologický systém

I. Vokalizmus								
Krátke samohlásky			Dlhé samohlásky			Dvojhĺasky		
/i/	/ü/	/u/	/i:/	/ü:/	/u:/	/ie/	/üe/	/uo/
/e/			/e:/			/ei/		
/ë/	/ö/	/o/	/ë:/	/ö:/	/o:/		/öu/	/ou/
/ä/		/a/	/ä:/		/a:/			
II. Konsonantizmus								
záverové:		/p/	/t/	/k/				
		/b/	/d/	/g/				
úžinové:		/f/	/s/	/x/				
		/w/	/z/	/j/		/h/		
			/š/					
nazály:		/m/	/n/					
likvidy:			/r/ /l/					
afrikáty:		/pf/	/ts/					

/e/ = primárna prehláska /a/, zatvorené

/ë/ = germánske /ë/, otvorené

/ä/ = sekundárna prehláska /a/, veľmi otvorené

Členenie jazykového územia

1. horskonemecké (alemanské, bavorské, horskonemecké franské)
2. stredonemecké (durínske, saské, sliezske, stredonemecké franské)
3. dolnonemecké (dolnosaské, doinofranské)

1. Stará horná nemčina (sthn., Althochdeutsch) 600—1050
2. Stredná horná nemčina (strhn., Mittelhochdeutsch) 1050—1350
3. Raná horná nemčina (rnhn., Frühneuhochdeutsch) 1350—1650
4. Nová horná nemčina (nhn., Neuhochdeutsch) 1650—po súčasnosť

Bibliografia

BARTKO, L.: Miesto slov cudzieho pôvodu v nárečovom slovníku. In: Dialektologický zborník. *I. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17.—19. apríla 1975.* Red. L. Bartko—I. Ripka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 89—93.

DORULA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava, Veda 1977. 135 s.

HABOVŠTIAK, A.: Zur Verbreitung von Wörtern deutschen Ursprungs in den slowakischen Dialekten. *Zeitschrift für Slavistik*, 32, 1987, s. 212—229.

HABOVŠTIAK, A.: Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach. In: *Studia Academica Slovaca. 17. Prednášky XXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1988, s. 141—156.

KACHELMANN, J.: Geschichte der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung. 1—3. *Kremnica 1853—1867.*

KRAJČOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 343 s.

KUHN, W.: Die deutsche Ostsiedlung. In: *Leistung und Schicksal.* Red. E. Schulz. Köln—Graz 1967, s. 20—35.

LIPTÁK, Š.: O výskume remeselníckej terminológie a jej zaradení do nárečového slovníku. In: Dialektologický zborník. *I. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17.—19. apríla 1975.* Red. L. Bartko—I. Ripka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 121—129.

LIPTÁK, Š.: Poznámky k problematike heslových slov cudzieho pôvodu v Slovníku slovenských nárečí. In: Dialektologický zborník. *2. Materiály z II. slovenskej dialektologickej konferencie konanej na Zemplínskej širave 30. 9.—3. 10. 1981.* Red. L. Bartko—M. Štec. Prešov, Filozofická fakulta UPJŠ 1986, s. 219—225.

MOSER, V.: Frühneuhochdeutsche Grammatik. Bd. I/1; Bd. I/3 (Germanistische Bibliothek I/1. Reihe). Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1929; 1951. 215 + 332 s.

NOKE, G.: Untersuchungen zu Interferenzen der Wortbildung bei deutschen Lehnwörtern in der ostslowakischen Mundart von Scharisch [Rukopis dizertácie.] Jena 1980.

PALKOVIČ, K.: Nárečová terminológia súvisiaca so zakáľačkou. In: *Jazykovedné štúdie. 21. Dialektológia.* Red. I. Ripka. Bratislava, Veda 1987, s. 55—70.

PAPSONOVÁ, M.: Jazyk spiškosobotského rukopisu právnej knihy „Zipser Willkür“. In: *Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 25.* Red. I. Michnovič. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1983, s. 267—281.

PAPSONOVÁ, M.: Prešover Zunftordnungen aus dem frühen 16. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Erforschung des Frühneuhochdeutschen außerhalb des deutschen Zentralgebiets. *Zeitschrift für Germanistik*, 6, 1985 (a), s. 133—143.

PAPSONOVÁ, M.: Die Zipser Willkür aus Spišská Sobotá (Georgenberg). Untersuchungen zum Laut- und Formenbestand. Beiträge zur Erforschung der deutschen Sprache, 5, 1985 (b), s. 41—65.

PAPSONOVÁ, M.: Zur Sprache der Urkunde der Košicer Kürschner aus dem Jahre 1448 und zum Problem ihrer Vorlage. Ein Beitrag zur Erforschung des Frühneuhochdeutschen in der Slowakei. In: *Brücken — Germanistisches Jahrbuch DDR—CSSR 1986/87.* Red. M. Berger. Prag, Lektorat für deutsche Sprache und Literatur beim Kultur- und Informationszentrum der DDR 1987, s. 181—196.

PAUL, H.—MOSER, H.—SCHRÖBLER, I.: *Mittelhochdeutsche Grammatik. 21. Auflage* bearbeitet von Hugo Moser und Ingeborg Schröbler. Tübingen, Max Niemayer Verlag 1975. 504 s.

SCHIRMUNSKI, V. M.: *Deutsche Mundartkunde. Vergleichende Laut- und Formenlehre der deutschen Mundarten.* Berlin, Akademie Verlag 1962. 662 s.

SCHWANZER, V.: Die Rolle des Deutschen in der Kulturgeschichte der Slowakei. In: *Le Réel dans la littérature et dans la langue. Actes du Xe Congrès de la Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes (F.I.L.L.M.)* Strassbourg 1966. Red. P. Vernois. Paris, Librairie Klincksieck 1967, s. 303—304.

SCHWANZER, V.: Nemecké slová v spisovnej a ľudovej slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca. 5. Prednášky XII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1976, s. 463—477.

SCHWANZER, V.: Reste niederdeutscher Siedlungen in der Slowakei. In: *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschungen*, 92, 1969, s. 104-115.

SCHWARZ, E.: *Sudetendeutsche Sprachräume.* Schriften der Deutschen Akademie in München. München 1935.

VALISKA, J.: Die zipserdeutsche Mundart von Chmelnica (Hopgarten). *Acta Facultatis Philologicae Universitatis Šafarikanae.* Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967. 142 s.

VALISKA, J.: Nemecké nárečie Dobšinej. Príspevok k výskumu zanikania nárečí enkláv. Rimavská Sobotka, Gemerská vlastivedná spoločnosť 1980. 305 s.

VALISKA, J.: Nemecké nárečia horného Spiša. Príspevok k výskumu reliktných nárečí v pokročilom štádiu ich vývoja. Stará Lubovňa. Okresné vlastivedné múzeum 1982. 302 s.

WÖRTER DEUTSCHER HERKUNFT IN SLOWAKISCHEN MUNDARTEN VOM DIACHRONEN ASPEKT

Zusammenfassung

Ausgehend von der Tatsache, daß die Lehnwörter in einzelnen Mundarten oft unterschiedlich adaptiert wurden und verschiedene lautliche sowie Formvarianten aufweisen, versucht die Autorin in ihrem Beitrag erstmals, die gegenwärtige Gestalt der Wörter deutscher Herkunft in slowakischen Mundarten vom diachronen Aspekt zu interpretieren. Unter Anwendung der historisch-vergleichenden Methode und des lexikalisch mundartlichen Materials aus dem Zipser-Sarišer Gebiet zeigt sie, daß verschiedene Abweichungen und Veränderungen, die diese Wörter im Vergleich mit der deutschen Schriftsprache aufweisen, nicht immer nur das Ergebnis der Adaption und der Interferenz einheimischer Mundarten darstellen, sondern daß es sich in manchen Fällen um die Beibehaltung der älteren (deutschen), in der Zeit des langjährigen Zusammenlebens der slowakischen und deutschen Bevölkerung übernommenen mundartlichen Formen handelt. In slowakischen Mundarten werden dabei oft untergegangene bzw. archaische Wörter ohne direkte Fortsetzung in der deutschen Schriftsprache konserviert.

Auf der Basis des Mittelhochdeutschen werden Vokale und Diphthonge des Wurzelmorphems der Lehnwörter analysiert, während aus dem Bereich des Konsonantismus und des Vokalismus der Nebensilben nur diejenigen Erscheinungen angeführt werden, deren Erklärung in den älteren Entwicklungsstadien der Ausgangssprache zu suchen ist.

Aus der Analyse geht hervor, daß in den Wörtern deutscher Provenienz der untersuchten Mundarten eindeutig der schlesische (mitteldeutsche) Einfluß überwiegt, in einem bedeutend kleineren Maße sind hier die Eigenheiten der süddeutschen Mundartgebiete vertreten. In mehreren Fällen wird die Übernahme deutscher mundartlicher Form vom einheimischen Lautsystem unterstützt (die Tendenz nach der Beseitigung der fremden Phoneme und Phonemverbindungen).

Abschließend wird auf die Tatsache hingewiesen, daß viele der analysierten Erscheinungen sowohl in den deutschsprachigen Schriftdenkmälern des 15. bis 18. Jhs., als auch in den deutschen Reliktmundarten der Ostslowakei zu belegen sind. Für die Mundartforschung ergibt sich daraus die Notwendigkeit, bei der Beschreibung der untersuchten Wortschatzschicht neben dem synchronen auch den diachronen Aspekt zu berücksichtigen.

СЛОВА НЕМЕЦКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В СЛОВАЦКИХ ДИАЛЕКТАХ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ДИАХРОНИИ

Резюме

В статье впервые рассматривается современное состояние заимствованных слов в диалектах с диахронической точки зрения. Эти слова часто адаптировались по разному, в результате чего имеются их разные звуковые и формальные варианты. При помощи историко-сравнительного метода автор, преимущественно на материале лексики области Спиша и Шариша, доказывает, что различные отклонения от немецкого литературного языка, свойственные словам немецкого происхождения, не всегда являются результатом приспособления к словацким диалектам и интерференции с ними. В многих случаях они сохранили более древнюю немецкую диалектную форму, заимствованную в течение длительного контакта словацкого и немецкого населения на нашей территории. Часто словацкие диалекты сохраняют уже исчезнувшие или архаичные слова, у которых нет прямого «продолжения» в немецком литературном языке.

На основе сравнения с средне-верхненемецким языком, автор дает анализ гласных и дифтонгов коренной морфемы заимствованных слов; из области вокализма и консонантизма безударных слогов приводит только явления, объяснения которых надо искать в более древних стадиях развития языка-источника.

В исследованных диалектах явно преобладает силезское (средненемецкое) влияние, в меньшей степени в них проявляются особенности южнонемецких диалектных областей. В некоторых случаях заимствование южнонемецкой диалектной формы осуществилось под влиянием словацкой звуковой системы (устранение чужих фонем и групп фонем).

Автор показывает, что многие из анализируемых фонетических явлений можно обнаружить так в некоторых литературных памятниках 15—18 вв., как и в реликтных наречиях восточной Словакии. В работе подчеркивается необходимость применения диахронического подхода при описании исследованного лексического слоя.

ROZHLADY

O VZŤAHU FRAZEOLÓGIE A LINGVISTIKY UNIVERZÁLIÍ
(ÚVAHA NAD KNIHOU D. DOBROVOĽSKÉHO
PHRASEOLOGIE ALS OBJEKT DER UNIVERSALIENLINGUISTIK)

PETER ĎURČO

V súčasnej lingvistiky možno na základe čoraz hlbších poznatkov o stavbe jazykov pozorovať rozširujúci sa záujem o problematiku jazykovej typológie a jazykových univerzálií. Popri tradičných lingvistických aspektoch — synchrónnom, diachrónom a typologickom výskume jednotlivých jazykových rovin — vystupuje do popredia otázka, prečo prirodzené jazyky napriek veľkým vzájomným rozdielom (ich počet je však konečný a teda vypočítateľný) podliehajú istým spoločným, univerzálnym procesom. Zdôvodnenia sa hľadajú jednak vo funkčnej podmienenosti schopností ľudského mozgu a mechanizmov informačno-kognitívnych procesov, ale aj v univerzalite vonkajších, myšlienkovito spracúvaných a jazykovo stvárňovaných javov. Predpokladá sa, že základom spoločných znakov jazykov sú práve rovnaké kognitívne mechanizmy pri spracúvaní objektívnej reality (Wode, 1984).

Na možnosť skúmať univerzálne javy v oblasti jazykovej idiomatiky, a to na úrovni morfém, slov a slovných spojení, poukázali lingvisti už skôr (napr. Makkai, 1972; 1978; Sullivan, 1980). Práca D. Dobrovoľského (1988) je však prvým systematickejším pokusom o spájanie poznatkov frazeologickej teórie s teóriou jazykových univerzálií. Existujú síce už práce z oblasti typológie frazeologických systémov dvoch alebo viacerých jazykov (napr. Rajchštejn, 1980; Solodub, 1985), no tento Dobrovoľského odvážny pokus o hľadanie univerzálnych zákonitostí stavia pred frazeológiu nové úlohy, nastoľuje otázky z doposiaľ obchádzaného aspektu a otvára novú orientáciu práve v tej oblasti, ktorá sa vždy pokladala za najvlastnejšie národno-kultúrne špecifikum každého jazyka.

Opodstatnenosť skúmania univerzálií vo frazeológii podporuje aj fakt, že doterajšie pokusy vytvorenia modelov prirodzeného jazyka, ktoré nebrali do úvahy jazykovú idiomatiku, resp. neboli schopné zabudovať ju do svojich modelov, viedli k schematickým zjednodušeniam. Posun frazeologických výskumov na túto vyššiu, abstraktnejšiu rovinu považujeme za zákonité vyústenie predchádzajúceho hromadenia poznatkov, získaných zo skúmania rozsiahlych

materiálových súborov, ako aj vypracovaním špeciálnych metód opisu frazeológie.

Predmetom autorovej typologickej analýzy frazeologických systémov je nemčina, angličtina a holandčina. Pretože sa púšťa na nepreskúmané územie, drží sa pri zemi a usiluje sa vychádzať z reálneho stavu rozvoja teórie jazykových univerzálií. Treba však povedať, že aj napriek existencii istej tradície nemá ešte ani samotná teória jazykových univerzálií prepracovaný, jednotne diferencovaný a spoločne prijímaný predmet svojho výskumu (porov. Universals, 1978; Abstracts, 1982, s. 263—284). Ide predovšetkým o starý spor, čo možno pokladať za pravé univerzálie. D. Dobrovolskij nepovažuje za celkom korektné delenie univerzálií na induktívne a deduktívne, pretože sama metodika pozorovania objektu je druhotná, odvodená a ako taká neurčuje povahu samotného javu, ktorý nikdy nepoznávame iba „čistým“ pozorovaním alebo len samotnou skúsenosťou. Autor takisto odmieta delenie na jazykové a jazykovedné (definičné) univerzálie. Na druhej strane zdôrazňuje úlohu tzv. implikačných univerzálií (porov. Memorandum, 1968), pretože sú metódou na určovanie výskytu jazykových javov na základe istých analógií a paralel. Implikačné univerzálie majú väčšiu informačnú hodnotu, ako je zistenie nejakého izolovaného prvku vo všetkých jazykoch, lebo sú prejavom existencie istých zákonitých jazykových korelácií. Prioritu implikácií však D. Dobrovolskij nepreceňuje a neabsolutizuje, pretože sa nepotvrzuje možnosť postulovať implikačné závislosti medzi všetkými jazykovými javmi (porov. aj Dobrovolskij, 1983).

Za metodologicky najzávažnejšiu považuje D. Dobrovolskij tézu o tzv. kvantitatívnych implikáciách, ktoré neberú do úvahy jednoduchý závislostný predpoklad *keď ... tak* (teda výskyt vôbec), ale zohľadňujú mieru výskytu istého jazykového javu. Vychádzajúc z konštatácie o väčšej informačnej hodnote implikačných univerzálií oproti absolútnym univerzáliám, do popredia stavia požiadavku rozvíjania lingvistiky univerzálií v tesnom spojení s jazykovou typológiou: typologickú analýzu považuje za najefektívnejšiu metodiku zisťovania frazeologických univerzálií. K analýze frazeologických systémov germánskych jazykov pristupuje zo štruktúrno-typologického aspektu a získané implikácie označuje ako hypotetické univerzálie.

V spornej otázke tzv. pravdepodobnostných (frekvenčných) univerzálií (kváziuniverzálií) zastáva D. Dobrovolskij názor, že tieto štatistické zákonitosti nemožno a priori vylúčiť z lingvistiky univerzálií, pretože poskytujú informácie o miere výskytu a tendenciách, čo umožňuje precizovať podmienky platnosti zistených implikácií, prípadne preformulovať vyslovené hypotézy.

Za primárnu úlohu pri skúmaní frazeologických univerzálií autor pokladá určenie ich miesta jednak v rámci tradičných typov jazykových univerzálií (fonologických, gramatických, sémantických a symbolických), jednak v rámci narastajúcich tendencií po rozlišovaní vlastných jazykových univerzálií a logic-

ko-pojmových univerzálií (potreba rozlišovať medzi jazykovými a myšlienkovými univerzáliami). Nemožno ich však od seba izolovať — obidve patria do kompetencie skúmania lingvistiky univerzálií. Autor takto precizuje doterajšiu typológiu a sémantické univerzálie člení na pojmovo-sémantické a lexikálno-sémantické, pričom frazeologické univerzálie môžu podľa neho patriť tak k jednému, ako aj k druhému typu. Z toho vyplýva nevyhnutnosť rozlišovať dva druhy frazeologických univerzálií, a to podmienené mimojazykovo (napr. univerzálne myšlienkové kategórie, dvojité antropocentrizmus frazeologickej nominácie, kvantitatívna prevaha frazeologických jednotiek s negatívnymi konotáciami a pod.) a vnútrojazykové, resp. lexikálno-sémantické frazeologické univerzálie. Autor však upozorňuje na vágnosť hraníc medzi oboma typmi, čo je dané tým, či sa konkrétna univerzália skúma diachronicky ako proces, alebo synchronne ako výsledok procesu. To, čo sa v synchronii javí ako vnútrojazyková zákonitosť, vystupuje v jazykovom vývine ako výsledok mimojazykových vplyvov.

Predmetom ďalšej analýzy sú vnútrojazykové, resp. vlastné frazeologické univerzálie, ktoré patria k tzv. lexikálno-sémantickým univerzáliám. Lexikálno-sémantické univerzálie si autor pracovne vymedzuje ako nominačné mechanizmy spoločné všetkým jazykom a zachytávajúce zákonitosti medzi formou a významom. Frazeologické univerzálie sú podľa tejto definície jedným z druhov lexikálno-sémantických univerzálií. Samotné lexikálno-sémantické frazeologické univerzálie autor člení na lexikálno-frazeologické (t. j. také, ktoré sú spoločné pre frazeologický aj lexikálny subsystém, napr. synonymia, polysémia atď.) a na vlastné frazeologické univerzálie (imanentné len frazeologickému subsystému). Spoločne so spomínanými mimojazykovými univerzáliami frazeologické univerzálie tvoria teda triádu, v ktorej si každý prvok vyžaduje špecifický prístup a špecifické metódy skúmania. Pri mimojazykových frazeologických univerzáliách sa ako veľmi produktívny ukazuje onomaziologický prístup — ideografická inventarizácia častí objektívnej reality, pomenúvanej pomocou frazeologických jednotiek (široké výskumné pole pre frazeologickú onomaziológiu). Na jednej strane sa skúmajú pojmy vyjadrené pomocou frazeologických jednotiek, na druhej strane pojmy, ktoré sú základom frazeologizačných posunov (skúmanie tzv. frazeologických motívov). Zdá sa, že je celkom odôvodnený predpoklad hľadať univerzálie v sémantickej motivácii celých frazeologických sérií so somatizmami, zoonymami a podobne, ktoré predstavujú analogické asociačné sféry.

Pri analýze lexikálno-frazeologických univerzálií prevažuje semaziologický prístup, pretože lexika a frazeológia nie sú izolované oblasti, ale tvoria spoločný lexikálno-frazeologický systém. Medzi takéto spoločné univerzálie patrí napr. polysémia, homonymia, synonymia, antonymia a pod., ktoré však v lexike a frazeológii nie sú zastúpené v rovnakej miere.

V analýze vlastných frazeologických univerzálií by podľa autora mali nájsť

najširšie uplatnenie štruktúrno-typologické metódy — zisťovanie pravidelných a všeobecných (univerzálnych) korelácií medzi vnútornou organizáciou frazeologického subsystému a charakterom ostatných subsystémov jazyka. Východiskom pre vymedzenie vlastných frazeologických univerzálií je podľa D. Dobrovoľského to, že podstatnými črtami frazeologických jednotiek je ich rozčlenenosť (komponentové zloženie) a druhotný charakter nominácie (sémantická transformovanosť). Za zmienku stojí aj úvaha o možnosti vyčleniť v rámci vlastných frazeologických univerzálií tzv. interlinguálne frazeologické univerzálie, ktoré by mali byť zovšeobecnením zákonitosti medzijazykovej frazeologickej ekvivalentnosti. Treba však povedať, že na druhej strane zisťovanie zhôd a rozdielov na úrovni jednotlivých frazém autor pokladá za neúčelné. Zdá sa však, že aj zisťovaním jednotlivých ekvivalenčných vzťahov možno dokazovať isté všeobecnejšie jazykové závislosti. Na rozdiel od autorovho jednoduchého rozlišovania tzv. absolútnych, parciálnych ekvivalentov a frazeologickej bezekvivalentnosti bude treba oveľa precíznejšie špecifikovať a hlbšie rozpracovať typológiu frazeologickej ekvivalentnosti najmä s ohľadom na charakter frazeologických motívov (porov. aj ďalšie kritiky v tomto duchu od G. Wotjaka, 1988, s. 479 n.; G. Grécianovej, 1988, s. 159).

Jadro práce tvorí štruktúrno-typologická analýza frazeológie angličtiny, nemčiny a holandčiny. Za hlavnú úlohu štruktúrno-typologickej analýzy frazeológie D. Dobrovoľskij považuje odhaľovanie regulárnych (pravidelných) a zákonitých vzťahov, ako aj zisťovanie istých korelácií medzi frazeologickým subsystémom a inými subsystémami jazyka. Určujúcim faktorom je druhotný charakter formy a obsahu frazeológie, čiže celková odvodenosť frazeologického subsystému.

Autor vychádza z hypotézy, že medzi typom jazyka a vnútornou štruktúrnou organizáciou frazeologického subsystému existuje závislosť. Za najdôležitejšie pokladá skúmanie závislosti medzi stupňom regulárnosti (pravidelnosti) frazeologického systému a mierou analytizmu príslušného jazyka. Treba však povedať, že táto východisková hypotéza nie je celkom neproblematická. Ťažkosti pri určovaní stupňa analytizmu jazyka obmedzujú praktické použitie tohto kritéria len na príbuzné jazyky s porovnateľnou systémovou organizáciou. Nemenej zložitým problémom je však aj určovanie samotnej regulárnosti/neregulárnosti jazykových prvkov, teda vzťahu medzi systémovými a nesystémovými javmi. Reálnejší obraz by mohli poskytnúť testy na veľmi rozsiahlom materiáli pomocou počítačov, napr. zisťovanie skutočného počtu všetkých možných transformačných kombinácií prvkov vo frazeológii vo vzťahu k hypoteticky možnému počtu, ako to predpokladá napr. F. Čermák (Filipec—Čermák, 1985, s. 235).

Mieru regulárnosti frazeologického subsystému D. Dobrovoľskij vidí v miere deliteľnosti a štruktúrovanosti frazeologických jednotiek, v tvorení frazeologic-

kých sérií, radov, modelov, tzv. mikroparadigiem a makroparadigiem, v miere opakovania totožných lexikálnych prvkov. Autor vyslovuje predpoklad, že vyšší stupeň regulárnosti (pravidelnosti) znamená pravdepodobne aj vyšší stupeň analytizmu. Uvedená hypotetická závislosť má platiť aj opačne, teda čím analytickejší je jazyk, tým pravidelnejší je jeho frazeologický subsystém.

Takýto pohľad na frazeológiu je však možný len v tom prípade, ak sa komponentom frazeologických jednotiek prizná slovná povaha, čo autor aj explicitne potvrdzuje a pripája sa tak k tomu prúdu vo frazeológii, ktorý sa z diskusií v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch vykryštalizoval ako perspektívnejší.

Ďalším nevyhnutným krokom je stanovenie parametrov, ktoré určujú mieru pravidelnosti frazeologického systému. Parametre sú podľa autora hypotetické univerzálne; zdôrazňuje, že ide o otvorený inventár, ktorý môže byť doplnený o ďalšie relevantné parametre. Mieru pravidelnosti frazeologického subsystému zisťuje na základe formálnej viazanosti komponentov (1), frazeologickej aktivity komponentov (2), štruktúro-sémantickej deliteľnosti frazeologických jednotiek (3), variantnosti frazeologických jednotiek (4) a ich modelovosti (5). Uvedené parametre zohľadňujú tak lexikálny aspekt (1, 2), ako aj formálno-sémantický (3, 4).

Pri formálnej viazanosti komponentov považuje D. Dobrovolskij za jeden z najdôležitejších príznakov regulárnosti frazeologického systému mieru výskytu frazeologicky viazaných slov. Do bohatej diskusie o problematike frazeologickej viazanosti slov prispieva ich delením na frazeologicky viazané formatívy (také slová, ktoré sa nevyskytujú mimo frazeológie) a frazeologicky viazané homonymá (slová s frazeologicky viazaným významom). Vyčleňovanie frazeologicky viazaných homonym však naráža na ťažkosti, čo si uvedomuje aj autor. Je to známy problém odhraničenia homonymie a polysémie, ako aj to, že pri určovaní frazeologicky viazanej homonymie sa často používa genetická analýza; podľa autora tu však treba vychádzať výlučne zo synchronie. Pravda, pri výlučne synchronnom prístupe treba riešiť otázku deliteľnosti/nedeliteľnosti formálno-sémantickej štruktúry frazeologických jednotiek a autonomizovateľnosti jej jednotlivých konštituentov. Takúto analýzu sťažujú najmä demotivačné a remotivačné procesy vo frazeológii a lexike.

Jednoduchšia a jednoznačnejšia je situácia pri tzv. frazeologicky viazaných formatívoch. Isté ťažkosti vznikajú niekedy pri ich odhraničení od slov so singulatívnou spájateľnosťou, resp. od tzv. monokolokabilných slov. Pri frazeologicky viazaných formatívoch môže ísť podľa autora o viazanosť koreňovej morfémy, o viazanosť slovotvornej konštrukcie, o anomálie v slovných tvaroch a o vzájomnú viazanosť komponentov. Existuje však veľa hraničných prípadov, lebo neexistujú jasné a jednoznačné kritériá na určenie toho, či príslušný formatív sa v súčasnosti vyskytuje ešte (alebo už aj) voľne alebo nie. Na základe

analyzovaného materiálu dochádza D. Dobrovolskij k záveru, že čím väčšia je priemerná dĺžka slova v jazyku, tým väčší je výskyt formálne viazaných frazeologických konštituentov. Tak napríklad angličtina má na rozdiel od nemčiny a holandčiny menší počet frazeologicky viazaných slov a frazeologický systém angličtiny je z tohto aspektu pravidelnejší.

Pri analýze frazeologickej aktivity komponentov sa skúma priemerný počet frazeologických jednotiek, ktoré sú utvorené rovnakými komponentmi, ako aj množstvo komponentov na 100 frazeologizmov. Ukazuje sa, že čím väčšia je frazeologická aktivita komponentov, teda čím je lexikálna diferencovanosť frazeologizmov menšia, tým je frazeologický subsystém jazyka pravidelnejší. V tejto súvislosti je dôležité autorovo konštatovanie, že substantívum je obyčajne denotatívno-konotatívnym jadrom frazeologickej jednotky, kým sloveso vyjadruje kategoriálno-gramatické vzťahy a určuje frazeologizmus signifikatívne. Pri kvantitatívnej analýze treba preto tieto komponenty skúmať oddelene. D. Dobrovolskij tu dochádza k záveru, že v analytickejších jazykoch je priemerný index lexikálnej diferencovanosti frazeologických jednotiek menší, a teda frazeologický systém je pravidelnejší. Analýza ukázala, že univerzáliou sú aj tzv. superaktívne komponenty — najaktívnejšie frazeologické konštituenty vo všetkých skúmaných jazykoch, akými sú napr. *ruka, hlava, oko, srdce, slovo, ucho, noha, krk, ústa* a pod. Pri substantívach sú to teda najčastejšie somatizmy; pri slovesách je situácia opačná, t. j. ako komponenty tu najčastejšie vystupujú slovesá so „superširokou“ sémantikou.

Pri skúmaní formálno-sémantického aspektu autor pracuje s dvoma spomínanými parametrami: deliteľnosťou/nedeliteľnosťou a variantnosťou frazeologických jednotiek. Pod deliteľnosťou formálno-sémantickej štruktúry frazeologických jednotiek rozumie vzťah medzi štruktúrou obsahovej a výrazovej roviny, čiže problém rozdelenia sémantických príznakov frazeologickej jednotky medzi jej jednotlivé komponenty. Treba podotknúť, že teória deliteľnosti formálno-sémantickej štruktúry frazeologických jednotiek, ktorá sa rozpracúva najmä v súčasnej sovietskej frazeológii, sa v modernej frazeologickej teórii široko používa a je častou súčasťou metodologického aparátu mnohých frazeologických koncepcií. Pri kvantitatívnej analýze sa zisťuje podiel deliteľných a nedeliteľných frazeologických jednotiek. Často sa tu pritom uplatňuje pomerne obľúbená identifikačná, resp. substitučná metóda (pomocou zámény komponentov). Z analýzy materiálu autorovi vyplynulo, že medzi mierou analytizmu v jazyku a podielom deliteľných frazeologických jednotiek vo frazeologickom systéme existuje priama korelácia. Angličtina má oproti nemčine a holandčine väčší počet štruktúrne a sémanticky deliteľných frazeologizmov.

Druhým parametrom formálno-sémantického aspektu je variantnosť. Autor síce nepredkladá novú koncepciu variantnosti frazeologických jednotiek, dáva však tejto dôležitej frazeologickej kategórii širší rozmer, pretože pod tento

pojmem zahrňa tak štruktúrne varianty, ako aj štruktúrne synonymá, antonymá, frazeologické série, konverzíva a tiež negáciu. Pri takomto širokom chápaní by azda bolo vhodné použiť termín variabilita (prípadne transformačné schopnosti) a nerozkolísavať pomerne už vžitý a ustálený termín variantnosť. Na základe porovnania variability frazeologických jednotiek v slovníkoch dochádza autor k záveru (s istou možnou korekciou, lebo si uvedomuje nedokonalosť záznamu variantnosti v slovníkoch, ktoré mu slúžili ako materiálové východisko analýzy), že medzi analytizmom jazyka a frazeologickou variantnosťou existuje priama korelácia: čím je jazyk analytickejší, tým väčšie je tvorenie sérií, mikroparadigiem a makroparadigiem vo frazeologickom systéme. Toto je asi najproblematickejší úsek autorových úvah a zistení. Analogický pokus pri porovnávaní variantnosti nemeckých a slovenských frazeologizmov nám napríklad ukázal, že zvyšovaním rozsahu porovnávaného materiálu z viacerých prameňov sa počiatočné kvantitatívne rozdiely stierajú a prakticky nie je možné zaznamenať relevantné tendencie v charaktere a rozsahu variantnosti frazeologických jednotiek dvoch jazykov.

V prípade skúmania modelovosti vo frazeológii D. Dobrovoľskij konštatuje, že pre analýzu tohto parametra nie sú v súčasnosti ešte vytvorené potrebné podmienky (chýba detailný onomaziologický opis frazeológie), nemožno teda konštituovať modely pre frazeologické systémy rôznych jazykov. Treba povedať, že otázka modelovania vyvoláva vo frazeológii rastúci záujem. Nikto pravda nepopiera fakt, že frazeologické jednotky sa tvorili a tvoria podľa bežných syntaktických modelov. Zložitejšia je však otázka štruktúrno-sémantickej modelovanosti frazeológie. Nejde tu samozrejme o produktívne modely generovania, ako zdôrazňuje D. Dobrovoľskij, ale o modely opisu. Hoci podľa nich nemožno dotvárať nové frazeologické jednotky, tieto modely dovoľujú určiť isté tendencie vo vývoji frazeológie. Autor priznáva, že ak hovoríme o produktívnych modeloch, frazeologický subsystém je potom nemodelovateľný. Tento parameter má obmedzenú platnosť aj z toho aspektu, že nemožno bezo zvyšku celú frazeológiu zadeliť do modelov. Skúmanie frazeologických modelov sa má podľa autora rozvíjať v smere obsah — forma. V zásade tu ide o zisťovanie a typológiu jazykových obrazov v rôznych jazykoch, ktoré konštituujú frazeosémantické polia. V ďalšej etape treba podľa autora vytvárať na základe tzv. situatívnych invariantov makromodely frazeologizmov, v rámci ktorých sa pomocou tzv. konštitučných invariantov (užších pojmov v rámci nadradeného situačného invariantu) vyčleňujú jednotlivé mikromodely. Index modelovanosti frazeológie potom možno vypočítať na základe pomeru počtu makromodelov a mikromodelov. Na príklade frazeosémantického poľa „*tadeln, beschimpfen, bestrafen*“ demonštruje D. Dobrovoľskij svoju metodiku určovania indexu modelovosti frazeológie a vyslovuje predpoklad, že medzi stupňom analytizmu jazyka a stupňom modelovosti jeho frazeologického systému existu-

je priama korelácia. Tvorenie nových frazeologických jednotiek podľa existujúcich štruktúrno-sémantických modelov je podľa autora absolútna frazeologická univerzália, pretože tento jav patrí dnes medzi najdôležitejšie vývinové tendencie frazeologického systému každého jazyka.

Aj napriek možným budúcim korekciám a opravám niektorých terajších autorových záverov, ktoré sú do značnej miery ovplyvnené stavom a spôsobom spracovania frazeológie v jednotlivých slovníkoch, sú jeho zistenia zaujímavé najmä pri dokumentovaní zákonitostí medzi vnútornou organizáciou frazeologického systému a stupňom analytizmu jazyka. Autor ukázal, že čím výraznejší je analytizmus jazyka, tým je frazeologický systém pravidelnejší. Tento vzťah má v jeho koncepcii status hypotetickej vlastnej frazeologickej univerzálnej implikácie. Dokazuje tiež, že frazeologický subsystem dotvára typ jazyka a je relevantným typologickým prvkom.

Metóda D. Dobrovoľského môže podnietiť frazeologický výskum najmä v dvoch smeroch, a to v rozvíjaní princípov typologickej analýzy frazeológie, ktorú predkladá autor, ako aj v aplikácii týchto princípov na iné jazyky. To by mohlo viesť k rozvoju novej oblasti vo frazeológii — teórie frazeologických univerzálií. Otvorenou podľa nás ostáva otázka, či je pre frazeológiu hlavná lexikologická, resp. štruktúrna orientácia, resp. či je oprávnené preferovanie tohto pohľadu. Nemenej závažné môžu byť výsledky skúmania vnútorných mechanizmov frazeologickej nominácie, charakteru jazykových symbolov, ktoré nachádzajú odraz vo frazeológii, a ich jazykového stvárnenia pomocou rečových obrazov a motívov.

*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Bratislava, Nálepková 26*

Bibliografia

Abstracts of Section Papers and Working Groups. The XIIIth International Congress of Linguists. Tokyo 1982, s. 263—284.

DOBROVOĽSKIJ, D. O.: Zum Problem der sprachlichen Universalien. In: Beiträge zur Erforschung der deutschen Sprache. Zv. 3. Red. G. Schieb a i. Leipzig 1983, s. 144—166.

DOBROVOĽSKIJ, D. O.: Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik. VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig 1988. 264 s.

FILÍPEC, J.—ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985. 284 s.

GRÉCIANO, G.: Auf dem Weg zur vergleichenden Phraseologie: Deutsch-Französisch. In: Europhras 88. Phraseologie Contrastive. Red. G. Gréciano. Strasbourg, Université des Sciences Humaines 1989, s. 155—163.

MAKKAI, A.: Idiom Structure in English. Paris. The Hague 1972. 371 s.

MAKKAI, A.: Idiomaticity as a Language Universal. In: Universals of Human Language. Vol. 3. Red. J. H. Greenberg. Stanford, Stanford University 1978, s. 403—449.

Memorandum Concerning Language Universals. By J. H. Greenberg—Ch. Osgood—J. J. Jenkins. In: Universals of Language. Red. J. H. Greenberg. 2. vyd. Cambridge Mass. London 1968, s. XV—XXVII.

RAJCHŠTEJN, A. D.: Sopostavitel'nyj analiz nemeckoj i ruskoj frazeologii. Moskva, Vyššaja škola 1980. 143 s.

SOLODUB, Ju. P.: Russkaja frazeologija kak objekt sopostavitelnogo strukturno-tipologičeskogo issledovanija (na materiale frazeologizmov so značenijem kačestvennoj ocenki lica). Moskva, MGPI 1985. 110 s.

SULLIVAN, W. J.: Some Logical Consequences of Makkai's Idiomaticity as a Language Universal. In: Papers in Cognitive Stratificational Linguistics. Red. J. E. Copeland. Houston, Rice University 1980, s. 143—154.

Universals of Human Language. Red. J. H. Greenberg. Vol. 1. Stanford, Stanford University 1978.

WODE, H.: Psycholinguistische Grundlagen sprachlicher Universalien: Möglichkeiten eines empirischen Paradigmas. *Folia Linguistica*, 18, 1984, s. 345—377.

WOTJAK, G.: Übereinzelsprachliches und Einzelsprachliches bei Phraseologismen. In: Europhras 88. Phraseologie Contrastive, Red. G. Gréciano. Strasbourg, Université des Sciences Humaines 1989, s. 469-483.

ÜBER DIE BEZIEHUNGEN VON PHRASEOLOGIE UND UNIVERSALIENLINGUISTIK

Zusammenfassung

Die Suche nach allgemeinen, universellen Phänomenen im Bereich der Idiomatik gehört zu den neuesten Entwicklungstendenzen in der phraseologischen Theorie. Es geht hier zum einen um die Untersuchung der phraseologischen Nominationsprozesse und Mechanismen in unterschiedlichen Sprachen, zum anderen um die Feststellung der strukturell-typologischen Relationen zwischen dem phraseologischen Subsystem und jeweiligem Typ der Sprache. Im Buch von D. Dobrovoľskij wird eben der zweite Aspekt einer Analyse unterzogen. Die Untersuchung des sogenannten Regularitätsgrades des phraseologischen Systems hinsichtlich des Synthetismus-/ Analytismusgrades der jeweiligen Sprache wird zum Hauptkriterium erhoben. Die Regularität des phraseologischen Subsystems wird aufgrund der formalen Gebundenheit der Komponenten, der phraseologischen Aktivität der Komponenten, der Variabilität der Phraseologismen und derer Modellierbarkeit festgelegt. Zum wichtigsten Erkenntnis gehört die Feststellung, dass das phraseologische Subsystem zu relevanten sprachtypologischen Parametern gehört.

SPRÁVY A POSUDKY

NA SEDEMDESIATKU VINCENTA BLANÁRA

Sedemdesiatka je už tretí stupeň pri hodnotení životnej dráhy vedeckého pracovníka. Tak ako sa so železnou neúprosnosťou odvíja rok za rokom a desiatka za desiatkou, tak sa pri jednotlivých stupňoch radi pristavujeme pri dekádach. Pri päťdesiatke prichádza chvíľka na prvé hodnotenie dosiahnutých výsledkov a zovšeobecnenie rozvíjaných tém. Pri šesťdesiatke radi konštatujeme pokračovanie v nastúpenej ceste a v hodnotení jubilanta a napokon (len veľmi zriedkavo to nebýva napokon) pri sedemdesiatke nastáva čas na skutočné obhliadnutie, na vrhnutie pohľadu späť na celé dielo oslávenca.

Tak aj sedemdesiate narodeniny doc. PhDr. Vincenta Blanára, DrSc. (nar. 1. 12. 1920) nás stavajú pred bohato rozvíjajúceho životných skúseností (aj trápení a utrpení), vedeckých pokusov aj úspechov, organizačných i pedagogických záujmov aj lexikografických podujatí. Všetky sú zaznamenané v personálnych bibliografiách a predstavujú úctyhodný počet položiek. No patria sem aj také „nepoložkové“ fakty, ako je koncipovanie, redigovanie a pritom ustavičné dotváranie koncepcie *Historického slovníka slovenského jazyka*.

Ale ústredným prvkom v tomto vejári sú dva orientačné a zároveň vývinové body: onomastika a sémantika. Táto dvojdomosť sa odráža aj v časovej následnosti základných teoretických monografií V. Blanára. Kým po prvej práci z oblasti onomastiky, resp. antroponymie (lebo tú si vybral ako najvlavnejšie pole záujmov), po práci *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných mien a pomiestnych mien v Maďarsku* (1950) nasleduje teoretické zhrnutie a potvrdenie nosnosti teórie v práci *Živé osobné mená na strednom Slovensku* (zase je tu presné geografické vymedzenie) r. 1978, bibliograficky v spolupráci s J. Matejčíkom, ale fakticky vlastne monoautorsky, lebo J. Matejčík vypracoval konkrétne analýzy. Je to zároveň pokus o využitie a kartografovanie frekventnej a areálvej distribúcie obsahových modelov. Podobne aj v druhej oblasti po knižnej práci *Zo slovenskej historickej lexikológie* (1961) prichádza zhrnajúca práca o sémantike *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia* (1984).

Možno zdánlivo nepodstatnou, ale predsa len zakladajúcou črtou obidvoch výskumných smerov Blanárových štúdií i všetkých štyroch monografií je ich viazanosť na konkrétny materiál: onomastických na konkrétne územie, sémantických na konkrétny jazykový materiál zo staršieho obdobia slovenčiny.

Ku všetkým materiálnym faktom pristupuje V. Blanár s hlbokým a teoreticky rozpracovaným inštrumentárium, ktorý však postupne a ustavične rozvíja spolu s neobyčajne širokým rozhľadom po súčasnej svetovej literatúre. A tak sa do nej aj sám dostáva, o čom svedčia nespočetné ohlasy a citácie. Jeho teoretické východiská už zhodnotili mnohí fundovaní jazykovedci, historici a odborníci v sémantike doma aj v zahraničí. Preto azda stačí tu pripomenúť tri závažné štúdie z poslednej dekády.

V oblasti onomastiky je to štúdia *Apelatívna a propriálna sémantika* (1980). Skúma tu obsahovú stránku jazykového znaku, ktorú reprezentuje štruktúra sémantických komponentov. (Treba pripomenúť, že V. Blanár ako jeden z prvých využíval metódu komponentovej analýzy lexikálneho významu.) Pritom kategoriálne prvky v apelatívnych i propriálnych znakoch sú rovnaké, rozdiely

sú v morfológických kategóriách. Propriálna sémantika však kladie dôraz na špecifikačné sémantické príznaky a na rovine reči sa zdôrazňuje individuálna referencia.

V štúdiu *K povahe a typológii sémantických príznakov* (1983) buduje V. Blanár typológiu sémantických príznakov najmä podľa kritéria imanentnosti — neimanentnosti objektu, podľa stupňa abstrakcie a podľa spôsobu použitia.

Všeobecne je orientovaná štúdia *Organizácia slovnej zásoby* (1985). Za základné štruktúrne prvky slovnej zásoby pokladá tu V. Blanár jednak obsahové vzťahy typu opozícia, hyponymia, hyperonymia (pričom nový je tu vzťah kompatibility), jednak vzťahy medzi obsahom a formou typu synonymia, polysémia, ako aj slovtvorné a syntagmatické vzťahy.

Napokon treba spomenúť neutichajúce úsilie V. Blanára o modelovanie skúmaných javov. Svoje chápanie modelu najzreteľnejšie vysvetľuje v štúdiu *Motivačný model v onomastike* (s. 113—120 v tomto čísle časopisu). V rámci pomenovacích modelov v oblasti onomastiky, resp. onymie rozlišuje jednak obsahový model ako hierarchicky usporiadaný súbor antroponymicky relevantných príznakov (základných i špecifikovaných), jednak slovtvorný model ako jazykové stvárnenie obsahového modelu napr. sufixáciou, ale aj prenášaním významu. Okrem toho však predpokladá špeciálny motivačný model zahrnujúci sprievodné onymické príznaky. Je sympatické a pre Blanárov postoj príznačné, že konštatuje neuzavretosť teórie onymických modelov.

Žiada sa napokon povedať, že touto štúdiou kladie V. Blanár akoby zlatú korunu do vejára svojich vedeckých záujmov. Nechceli by sme však tvrdiť, že táto zlatá koruna znamená zavŕšenie empirických i teoretických výskumov. Naopak, chceme mu zaželať toľko síl a zdravia, aby mohol v svojej teórii ešte čo-to spresňovať, dopĺňať a najmä rozvíjať svoje myšlienky hádam aj o ďalšie poschodia, a to najmä v slovanskej porovnávacej lexikológii z historického aspektu.

J. Horecký

SÚPIS PRÁC DOC. VINCENTA BLANÁRA ZA ROKY 1980—1989

Táto bibliografia nadväzuje na *Súpis prác doc. Vincenta Blanára za roky 1970—1979* od L. Dvonča (Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 175—180).

1980

Lexikálny význam a označovaná skutočnosť v jazykovo-zemepisnom aspekte. — *Slovo a slovesnosť*, 41, 1980, s. 32-37, nem. res. s. 38.

Apelatívna a propriálna sémantika. — *Jazykovedný časopis*, 31, 1980, s. 3—12, rus. res. s. 12, nem. res. s. 13.

Zum Prozess der Onymisierung. — In: Beiträge zur Onomastik. (Vorträge der namenkundlichen Arbeitstagung „Aktuelle Probleme der Namensforschung in der DDR“. Karl-Marx-Universität Leipzig 23.—24. 10. 1979.) Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte 73-I. Red. E. Eichler — H. Walther. Berlin, Akademie der Wissenschaften der DDR — Zentralinstitut für Sprachwissenschaft 1980, s. 50—57.

Semaziologický a onomaziologický princíp organizácie slovnej zásoby. — In: Dialektologický zborník. 1. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie, konanej v Prešove 17.—19. apríla 1975. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 5. 1979.) Red. L. Bartko et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 11—17.

Starý názov očnej choroby dobytká a jej liečenia v historicko-etymologických súvislostiach. — In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 39—42.

Distribúcia antroponimických modelej. Prel. N. D. Fedosejeva. — In: Perspektivy razvitija slavianskoj onomastiki. Red. A. V. Superanskaja—N. V. Podolskaja. Moskva, Nauka 1980, s. 13—39.

Spoločenské fungovanie osobného mena. — In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20.—24. septembra 1976). Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 201—208.

K diskusií o vztahu rodného mena a priezviska. — Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 21, 1980, s. 203—207.

Živé osobné mená na strednom Slovensku. (Projekt monografie.) — In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20.—24. septembra 1976). Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 359—361.

Onomastičeskaja rabota v Slovakkii. Prel. M. Blich. — In: Perspektivy razvitiija slavianskoj onomastiki. Red. A. V. Superanskaja—N. V. Podolskaja. Moskva, Nauka 1980, s. 369—373.

[Diskusný príspevok k referátom H. Schönfelda, J. Oravca, J. Sabola, V. Orosa, L. Bartka, M. Majtána, M. Blichu, V. Faliňskej, A. Kowalskej a M. Krbca.] — In: Dialektologický zborník. 1. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17.—19. apríla 1975. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 5. 1979.) Red. L. Bartko et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 233—234.

Beleňkaja, V. D.: Očerki anglojazyčnoj toponimiki. Moskva 1977. — In: Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 91—93 (ref.).

1981

Lexikálny význam a princípy jeho poznávania. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike (Smolenice, 14.—17. januára 1980). Red. J. Ružička. Bratislava, Veda [1981], s. 169—170.

Die designative Seite des PN-s. — In: Proceedings of Thirteenth International Congress of Onomastic Sciences. Cracow, August 21—25, 1978. Zv. 1. Red. K. Rymut. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1981, s. 205—209.

Semantika na sobstvenite i naricatelnite imena. — In: Razvitie na bŭlgarskija ezik ot 9 vek. Sofija, Izdatelstvo BAN 1981, s. 112—116.

Základné problémy antroponomastiky. — In: Četrta jugoslovanska onomastična konferenca. Portorož, od 14. do 17. oktobra 1981. Zbornik referatov. Red. F. Jakopin. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1981, s. 247—257, slovin. res. s. 257—258, nem. res. s. 258.

Gegenstand und Methoden der Onomastik. — In: Proceedings of the Thirteenth International Congress of Onomastic Sciences. Cracow, August 21—25, 1978. Zv. 1. Red. K. Rymut. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, Ossolineum—Wydawnictwo PAN 1981, s. 211—215.

Premeny rodného kraja. — Život, 31, 1981, č. 25, s. 38 (o nárečí Požitavia).

1982

Lexikalische Bedeutung und bezeichnete Wirklichkeit unter sprachgeographischem Gesichtspunkt. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 6. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1982, s. 17—28.

K lexikálno-sémantickej interferencii a paralelám v slovenčine a maďarčine. — In: Současný stav a úkoly československé hungaristiky. (Materiály I. československého hungaristického sympózia.) Brno, 2.—4. října 1978. Red. F. Hejl—R. Pražák. Brno, rektorát Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 1982 (na titúlnej strane), 1985 (na obálke), s. 309—311.

Lexikálno-sémantická problematika historického slovníka slovenského jazyka. — In: Jazykovedné štúdie. 17. Z dejín slovenskej lexiky. Red. J. Doruľa. Bratislava, Veda 1982, s. 25—38.

Formovanie lexikálno-sémantickej skupiny výrazov začať/otvoriť súdne konanie, rokovanie, zasadnutie. — Slovenská reč, 47, 1982, s. 65—76.

Vynikajúca slovenská gramatika. [Paulíny. E.: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava 1981.] — In: Učiteľské noviny, 32, 1982, č. 17, s. 9 (ref.).

- Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 2. Distribúcia obsahových modelov.** (Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici — Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica.) 1. vyd. Martin, Osveta 1983. 648 s. + mapa (spoluautor J. Matejčík).
 Ref.: 1. Kočiš, F.: Cesty jazykovedy k ľudom ... — Nedefná Pravda, 16, 1983, č. 51, s. 7. — 2. Bayerová, N.: Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), 25, 1984, s. 399—402. — 3. Šrámek, R.: Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 89—91. — Šrámek, R.: Onomastica (Wrocław), 30, 1986, s. 285—289. — 5. Žigo, P.: Slovenská reč, 51, 1986, s. 249—251. — 6. Wolniczová-Pawlowska, E.: Onomastica, 32, 1988, s. 264—268.
- K povahe a typológii sémantických príznakov.** — Jazykovedný časopis, 34, 1983, s. 108—116, rus. res. s. 116.
- Die lexikalisch-semantische Rekonstruktion.** — In: Die Lexikographie von heute und das Wörterbuch von morgen. Analysen — Probleme — Vorschläge. Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte. Red. J. Schildt—D. Viehweger. Berlin, Akademie der Wissenschaften der DDR — Zentralinstitut für Sprachwissenschaft 1983, s. 279—291.
- Metodologické otázky československej onomastiky.** — In: Slavica Pragensia. 19. (Acta Universitatis Carolinae. 1976. Philologica. 4—5.) Red. M. Romportl et al. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 89—93, franc. res. s. 93—94.
- Problemi pri sravnitelno izučavane na bálgarska i slovaška lexika.** — In: Dokladi. Istoričeski razvoj na bálgarskija ezik. 3. Sravnitelno ezikoznanie. Dialektologija. Prevod. Red. V. Georgiev et al. Sofija. Bálgarska akademija na naukite 1983, s. 47—58.
- Vývin slovenskej slovnej zásoby v predkodifikačnom období.** — Slovenská reč, 48, 1983, s. 321—330.
- Lexikálno-sémantická analýza vo vyučovacom procese.** — In: Miesto historicko-jazykovedných disciplín vo vyučovaní. Red. K. Habovštiaková. Nitra, Dekanát Pedagogickej fakulty v Nitre 1983, s. 59—64.
- Vlastné meno v lexikografickom spracovaní.** — In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica — Dedinky 2.—6. júna 1980. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava—Banská Bystrica—Prešov, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV—Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici—Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove 1983, s. 7—16.
- Onomastika vo svetle vedy o vede.** — In: Onomastika jako společenská věda. Shorník příspěvků z 1. československé onomastické konference (18.—20. 5. 1982 v Trojanovicích). (Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě. 86. Řada D-19) Red. R. Šrámek. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1983, s. 13—17.
- Antroponomastická zložka Slovánskeho onomastického atlasu.** — In: Geografia nazewnicza. Materiały z VII konferencji Komisji Onomastyki Słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów i II posiedzenia Komisji Onomastycznej Komitetu Językoznawstwa PAN. Mogilany, 23—25 IX 1980 r. Red. K. Rymut. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1983, s. 145—155.
- Príspevok do diskusie o postavení onomastiky v systéme spoločenských vied.** — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), 24, 1983, s. 153—157.
- K referátu V. Poláka (viz zde s. 167).** — In: Slavica Pragensia. 19. (Acta Universitatis Carolinae. 1976. Philologica. 4—5.) Red. M. Romportl et al. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 219.
- K referátu L. Klimeše (viz zde s. 209).** — In: Slavica Pragensia. 19. (Acta Universitatis Carolinae. 1976. Philologica. 4—5.) Red. M. Romportl et al. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 222.
- K referátu M. Knappové (viz zde s. 107).** — In: Slavica Pragensia. 19. (Acta Universitatis Carolinae. 1976. Philologica. 4—5.) Red. M. Romportl et al. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 218.
- Perniška, E.: Semantika na složnite prilagatelni imena v sávremennija bálgarski ezik.** Sofija 1980. — In: Slavica Slovaca, 18, 1983, s. 70—71 (ref.).

Němec, I.: Rekonstrukce lexikálního vývoje. Praha 1980. — In: Jazykovedný časopis, 34, 1983, s. 183—185 (rec.).

Prof. Ján Matejčík päťdesiatročný. — Slovenská reč, 48, 1983, s. 234—235.

1984

Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. 1. vyd. Bratislava, Veda 1984. 216 s.

Ref.: 1. Dolník, J.: Slovenská reč, 50, 1985, s. 367—370. — 2. Filipec, J.: Slavia, 54, 1985, s. 424—427. — 3. Furdík, J.: Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 180—182. — Němec, I.: Monografia o lexikálnim významu a jeho analýze. — Slovo a slovesnosť, 46, 1985, s. 309—315. — 5. Skladaná, J.: Kniha o význame slova. — Nedefná Pravda, 18, 1985, č. 6, s. 7. — 6. Borek, H.: Język Polski, 1986, s. 126—127. — 7. Buzássyová, K.: Slavica Slovaca, 21, 1986, s. 81—84. — 8. Perniška, E.: Săpostavitelno ezikoznanie, 11, 1986, č. 5, s. 72—74. — 9. Gregor, F.: Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, 33, 1987, s. 361—365. — 10. Homolková, M.: Slovenský príspevok k lexikológii. — Naše reč, 70, 1987, s. 44—46. — 11. Smirnov, L. N.: Sovetskoje slavianovedenje, 1987, č. 6, s. 116—117. — 12. Bujukliev, I.: Europa Orientalis, 1989, č. 9, s. 381—383.

Comparison of Vocabularies of Related and Unrelated Languages. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 7. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984, s. 125—129.

Obsah a forma ako organizujúce princípy slovnej zásoby. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 13—21 (spoluautori J. Horecký, E. Sekaninová).

Historický slovník slovenského jazyka. — In: Studia Academica Slovaca. 13. Prednášky XX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 95—114.

Historický slovník slovenského jazyka. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 333—340 (autori V. Blanár a kolektív).

Stav a potreby onomastického výskumu na Slovensku. — In: Sborník prednášok z 1. celostátného seminára Onomastika jako spoločenská veda ve výuce a školské praxi. 9.—10. října 1984. Red. B. Dejmeek—R. Šrámek. Hradec Králové, Pedagogická fakulta 1984, s. 9—13.

Diskusný príspevok k vystúpeniu J. Mistríka. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 136—137.

Diskusný príspevok k referátu E. Sekaninovej a E. Kučerovej. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 266.

Diskusný príspevok k referátom I. Ripku, A. Habovštiaka a ďalším vystúpeniam. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 316—317.

Zu einigen Arten der sprachlichen und speziell der onymischen Integration. — In: Sprachkontakt im Wortschatz und Diskussionsbeiträge zum Internationalen Symposium „Eigennamen im Sprachkontakt“ des Wissenschaftsbereiches Namenforschung an der Sektion Theoretische und angewandte Sprachwissenschaft vom 16.—17. November 1982. Red. E.-M. Christoph et al. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1984, s. 20—23.

Lexikologija lexikografii. — Meždunarodnyj simpozium po problemam etimologii, istoričeskoj lexikologii i lexikografii. Tezisy dokladov. Moskva, Nauka 1984, s. 107—108.

- Zum Terminus ‚propriale Semantik‘. — In: Sprachkontakt im Wortschatz — Dargestellt an Eigennamen. Thesen und Diskussionsbeiträge zum Internationalen Symposium „Eigennamen im Sprachkontakt“ des Wissenschaftsbereiches Namenforschung an der Sektion Theoretische und angewandte Sprachwissenschaft vom 16.—17. November 1982. Red. E.-M. Christoph et al. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1984, s. 33—34.
- Drei Ausgangspunkte für die Untersuchung der Namenintegration an Beispielen erläutert. — In: Sprachkontakt im Wortschatz — Dargestellt an Eigennamen. Thesen und Diskussionsbeiträge zum Internationalen Symposium „Eigennamen im Sprachkontakt“ des Wissenschaftsbereiches Namenforschung an der Sektion Theoretische und angewandte Sprachwissenschaft vom 16.—17. November 1982. Red. E.-M. Christoph et al. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1984, s. 69—70.
- Propriale Semantik. — In: Resümeees der Vorträge und Mitteilungen. Karl-Marx-Universität Leipzig. 13.—17. August 1984. Red. I. Bily et al. Leipzig, Karl-Marx-Universität 1984, s. 31 (tézy prednášky prednesenej na 15. medzinárodnom onomastickom kongrese).
- Kyjevský slavistický kongres. — Zápisník slovenského jazykovedca, 3, 1984, č. 3, s. 1—3 (tézy prednášky konanej dňa 15. 2. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Medzinárodné sympóziu o výskume slovnej zásoby. — Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 105 až 106 (správa o medzinárodnom sympóziu o moderných aspektoch výskumu slovnej zásoby, konanom v dňoch 19.—21. 10. 1982 v Berlíne).
- IX. medzinárodný zjazd slavistov. — Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 69—73 (správa o zjazde konanom v dňoch 6.—14. 9. 1983 v Kyjeve; spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová, J. Horecký, J. Oravec, J. Sabol).

1985

- Odraz a lexikálny význam. — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21.—23. novembra 1983). Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 41—46.
- Organizácia slovnej zásoby. — Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 23—30, rus. res. s. 31.
- Die Semantik der Propria. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), 26, 1985, s. 72—82.
- [Diskusný príspevok.] — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21.—23. novembra 1983). Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 34 (k referátu J. Kořenského).
- [Diskusný príspevok.] — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21.—23. novembra 1983). Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 117 (k referátu M. Těšitelovej).
- Výskum živých osobných mien na východnom Slovensku. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 2, s. 20—23 (tézy prednášky konanej dňa 29. 11. 1984 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).
- Organizácia slovnej zásoby. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 3, s. 26—29 (tézy prednášky konanej dňa 19. 2. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Metodologický príspevok k porovnávacej lexikológii (dravec — Dravce). — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 4, s. 19—23 (tézy prednášky konanej dňa 4. 6. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Kontinuítny alebo diskontinuítny vývin slovenského jazyka. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 4, s. 23—25 (tézy prednášky konanej dňa 5. 6. 1985 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

1986

Lexikológia lexikografie. — *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 54—61.

Kontinuitný alebo diskontinuitný vývin slovenského jazyka? — *Slovenská reč*, 51, 1986, s. 196—206.

Slovackaja istoričeskaja lexikografija. — In: *Slavianskaja istoričeskaja i etimologičeskaja lexikografija (1970—1980 gg.): Itogi i perspektivy. Sbornik obzorov. Red. M. F. Murianov—L. V. Sorokoumskaja. Moskva, Meždunarodnaja informacionnaja sistema po obščestvennym naukam 1986, s. 143—159.*

Matica slovenská a vývin spisovnej slovenčiny v druhej polovici 19. storočia. — In: *Martin v slovenských dejinách. Zborník z vedeckej konferencie 13.—15. novembra 1984 v Martine. Red. V. Šarluška. Martin, Matica slovenská 1986, s. 173—182.*

Výskum vlastných mien a jazykoveda. — In: *Úvod do onomastiky. Red. M. Blichá—M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 11—45.*

Základné spracovanie (klasifikácia) onymického materiálu. — In: *Úvod do onomastiky. Red. M. Blichá—M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 80—99 (spoluautori M. Blichá, M. Majtán).*

Antroponomastický výskum na západnom a východnom Slovensku. — In: *Úvod do onomastiky. Red. M. Blichá—M. Majtán. Košice, Rektorát Univerzity P. J. Šafárika 1986, s. 100—105.*

Problematika pravopisu starších osobných mien. — In: *Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1985. Venované XVII. zjazdu KSČ. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 314—322.*

Zum Erscheinen des 50. Heftes der „Namenkundlichen Informationen“. — *Namenkundliche Informationen*, zoš. 50, 1986, s. 1—4.

[Diskusný príspevok.] — In: *IX Meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev, septabr 1983 g. Materialy diskussii. Jazykoznanije. Red. V. T. Kolomijec et al. Kijev, Naukova dumka 1986, s. 112 (k referátu V. A. Nikonova).*

[Diskusný príspevok.] — In: *IX Meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev, septabr 1983 g. Materialy diskussii. Jazykoznanije. Red. V. T. Kolomijec et al. Kijev, Naukova dumka 1986, s. 173—174 (k referátu J. Mistríka).*

[Diskusný príspevok.] — In: *IX Meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev, septabr 1983 g. Materialy diskussii. Jazykoznanije. Red. V. T. Kolomijec et al. Kijev, Naukova dumka 1986, s. 197—198 (k referátu A. E. Supruna).*

Gregor, F.: Die alte ungarische und slowakische Bergbauterminologie mit ihren deutschen Bezügen. Budapest 1984. — In: *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 100—102 (rec.).

Kniha o Metodovi. [Život a dielo Metoda, prvoučiteľa národa slovienskeho. Podľa pôvodného návrhu E. Paulínyho zostavil Š. Ondruš. Bratislava 1985.] — In: *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 285—287 (ref.).

1987

Významová zmena z diachronického a typologického hľadiska. — *Slovenská reč*, 52, 1987, s. 238 až 246, nem. res. s. 246.

Metodologičeski beležki kám sravnitel'nata slavianska leksikologija. — *Säpostavitelno ezikoznanie*, 12, 1987, č. 5, s. 42—46.

Vlijanieto na bälgarskija ezik värchu ezika na slovacite i čechite v Bälgarija. — In: *Ezikovedskata bälgaristika v Čechoslovakija. Red. J. Petr. Sofija, Nauka i izkustvo 1987, s. 238—251.*

Kodifikácie v dejinách slovenčiny. (Na 200. výročie bernolákovskej kodifikácie.) — *Kultúra slova*, 21, 1987, s. 257—265.

Konstantin Jireček a Slovensko. (Z archívu K. Jirečka v Sofii.) — In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca*. 3. (Príspevky přednesené na III. celostátním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 9. a 10. června 1986). Red. I. Dorovský. Brno, Univerzita J. E. Purkyně v Brně 1987, s. 261—267.

Slová „dravec—Dravec“ a čo s tým súvisí. — In: IX. slovenská onomastická konferencia. Nitra 26.—28. júna 1985. Zborník referátov. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987, s. 58—65.

Významová zmena z diachronického a typologického hľadiska. — Zázpisník slovenského jazykovedca, 6, 1987, č. 4, s. 1—2 (tézy prednášky konanej dňa 5. 10. 1987 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Der Bedeutungswandel unter dem typologischen und diachronischen Aspekt. — In: Abstracts und Rundtischgespräche. XIV. Internationaler Linguistenkongress. Berlin, 10—15 August 1987. Organisiert unter der Schirmherrschaft des CIPL. Herausgeberkomitee, Berlin, Mai, 1987 (paralelné angl. znenie), s. 212.

Niektoré teoretické otázky onomastiky. — Zázpisník slovenského jazykovedca, 6, 1987, č. 2, s. 19—23 (tézy prednášky konanej dňa 5. 5. 1987 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Záverečné slovo. — In: IX. slovenská onomastická konferencia. Nitra 26.—28. júna 1985. Zborník referátov. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987, s. 309—312.

Slavianskoje i balkanskoje jazykoznanije. 8. Problemy leksikologii. Red. L. N. Smirnov. Moskva 1983. — In: Slavica Slovaca, 22, 1987, s. 80—82 (ref.).

Naša anketa: Snémování přátel. — Bulharsko, 1987, č. 1, s. 18—19 (na s. 18 rozhovor redaktorky časopisu s V. Blanárom o jeho dojmoch z 2. medzinárodného bulharistického kongresu, konaného v dňoch 23. 5.—3. 6. 1987 v Sofii).

1988

Vergleichende Semasiologie. — Wiener Slavistisches Jahrbuch, 33, 1988, s. 113—122.

Podstawy semazjologii porównawczej. — In: II. Spotkania językoznawcze w kręgu semazjologii, leksykologii i terminologii. Materiały z Międzynarodowej Konferencji w Opolu-Szczedrzyku 12—13 września 1986 r. Red. H. Szczegot. Opole, Wyższa szkoła pedagogiczna 1988, s. 49—57.

Porovnanie lexikálno-sémantických systémov v príbuzných jazykoch. (Problémy a perspektívy.) — In: Československá slavistika 1988. Lingvistika, historie. Pripravil Československý komitét slavistov. Red. J. Petr. Praha, Academia 1988, s. 77—88.

Členenie významovej stavby slova. — Slovenská reč, 53, 1988, s. 72—83.

Vlastné meno v jazykovej komunikácii. — In: V ogólnopolska konferencja onomastyczna. Poznań 3—5 września 1985. Księga referatów. Red. K. Zierhoffer. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1988, s. 33—41.

Členenie významovej stavby slova. — Zázpisník slovenského jazykovedca, 7, 1988, č. 1, s. 1—3 (tézy prednášky konanej dňa 11. 11. 1987 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Der Vergleich der lexikalisch-semantischen Teilsysteme genetisch nahe verwandter Sprachen. — In: X međunaroden kongres na slavistite. Reziume na dokladite. Sofija, 14—22 septemvri 1988 g. Sofija. Izdatelstvo na Bălgarskata akademija na naukite 1988, s. 101.

Kartografické spracovanie apelatívnej a propriálnej slovnej zásoby. — Zázpisník slovenského jazykovedca, 7, 1988, č. 3, s. 16—19 (tézy prednášky konanej dňa 19. 5. 1988 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Filipec, J.—Čermák, F.: Česká lexikologie. Praha 1985. — In: Slavica Slovaca, 23, 1988, s. 98—99 (spoluautorka J. Skladaná; rec.).

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala—M. Pisárčiková. Bratislava 1987. — In: Slovenská reč, 53, 1988, s. 183—187 (rec.).

Výberová bibliografia slovakistických prác L. N. Smirnova. — Slavica Slovaca, 23, 1988, s. 81—83 (za roky 1956—1987).

Slavista a slovakista L. N. Smirnov šesťdesiatročný. — Slavica Slovaca, 23, 1988, s. 80—81.

Iz archiva na Konstantin Jireček v Sofija. — Bălgaristika, 3, 1988, č. 1, s. 39—41.

1989

- Obsahový model v onomastike. — In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6.—8. mája 1987 v Smoleniciach). Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989, s. 239—249.
- Der linguistische und onomastische Status des Eigennamens. — In: Reader zur Namenkunde. 1. Namen-theorie. Red. F. Debus—W. Seibicke. (Germanistische Linguistik, 98—100). Hildesheim—Zürich—New York, Georg Olms Verlag 1989, s. 111—123).
- Metodologičeski beležki kám sravnitelnata slavianska lexikologija (dravec — Dravec). — In: Vtorí meždunaroden kongres po bǎlgaristika. Dokladi. 4. Sravnitelno i sǎpostavitelno ezikoznanije. Red. O. Mladenov. Sofija, Bǎlgarska akademija na naukite 1989, s. 362—370.
- Atlas slovenského jazyka IV — Lexika a výskum nárečovej slovnej zásoby. [Habovštiak, A.: Atlas slovenského jazyka. 4. Lexika. Časť prvá — mapy. Časť druhá — úvod, komentáre, dotazník, indexy. Bratislava 1984.] — In: Slavica Slovaca, 24, 1989, s. 57—63.
- X. medzinárodný kongres slavistov v Sofii. — Slavica Slovaca, 24, 1989, s. 91—95 (správa o kongrese konanom v dňoch 14.—22. 9. 1988; spoluautorky K. Buzássyová, D. Šimková).
- Životné jubileum Kataríny Habovštiakovej. — Slovenská reč, 54, 1989, s. 172—174 (k 60. narodeniam).

Spolupráca

- Marx, K.: Teórie o nadhodnote. (Štvrtý zväzok Kapitálu.) Prvá až siedma kapitola a prílohy. Prvá časť. Prel. Š. Heretik. 2. vyd. Bratislava, Pravda 1987. 456 s. (jazykový lektor).
- Marx, K.: Teórie o nadhodnote. (Štvrtý zväzok Kapitálu.) Ôsma až šestnásť kapitola a prílohy. Druhá časť. Prel. Š. Heretik—D. Plachtinský. 2. vyd. Bratislava, Pravda 1989. 594 s. (jazykový lektor).
- Marx, K.: Teórie o nadhodnote. (Štvrtý zväzok Kapitálu.) Devätnásť až dvadsať štvrtá kapitola a prílohy. Tretia časť. Prel. D. Plachtinský. 2. vyd. Bratislava, Pravda 1989. 564 s. (jazykový lektor).

Zostavil L. Dvonč

ŽIVOTNÉ JUBILEUM PROF. JOZEFA ŠKULTÉTYHO

Začiatkom jari sa v dobrom zdraví a v obdivuhodnej pracovnej aktivite dožil vzácneho životného jubilea — 60 rokov — významný slovenský jazykovedec a romanista prof. PhDr. Jozef Škultéty, CSc., pracovník Katedry románskej, klasickej a semitskej filológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Jubilant sa narodil 9. marca 1930 v Porube, okr. Prievidza. Stredoškolské vzdelanie získal na Gymnáziu v Prievidzi, kde zmaturoval v roku 1949 a v tom istom roku sa zapísal na Filozofickú fakultu UK v Bratislave, odbor francúzština—dejejis; štúdium ukončil v roku 1953. Po jednome-sačnej asistentúre na FFUK nastúpil internú aspirantúru na Katedru romanistiky Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe, kde v roku 1956 obhájil kandidátsku dizertačnú prácu. V tom istom roku začal pôsobiť ako odborný asistent na Katedre románskych jazykov, tu sa v roku 1963 stal docentom a potom v roku 1969 profesorom románskej jazykovedy a tu pôsobí dodnes. Na FFUK zastával rôzne funkcie, bol vedúcim Katedry románskej filológie, neskôr vedúcim Katedry rumunskej, španielskej a talianskej filológie, bol členom vedeckej rady FFUK. Mimo fakulty pôsobil a pôsobí ako člen redakčnej rady časopisu Philologica Pragensia, pôsobil ako člen a neskôr

ako predseda Rady pre vyučovanie cudzích jazykov pri MDKO v Bratislave. Ako člen Krúžku moderných filológov pri SAV zastával funkciu vedeckého tajomníka, predsedu a podpredsedu. Po niekoľko rokov bol podpredsedom komisie expertov pri ministerstvách školstva oboch republík pre prekladateľov a tímočníkov, členom predmetovej rady pre francúzsky jazyk.

Životné jubileum J. Škultétyho nám ponúka príležitosť, aby sme ocenili doterajšiu prácu tohto vzácného človeka a významného pedagogického a vedeckého pracovníka, vyznačujúceho sa širokým rozhľadom a nesmiernym pracovným elánom. Predovšetkým treba poukázať na jubilantovu bohatú a plodnú publikačnú činnosť, ktorá sa neobmedzuje na románske jazyky. Okrem nich J. Škultéty venuje pozornosť aj lingvistickým otázkam slovenčiny, prípadne ich porovnaním so situáciou v románskych jazykoch. Z príspevkov týkajúcich sa slovenčiny možno uviesť napr. *K etymológii slova „rováš“* (1956), *O predložkách vyjadrujúcich miestne a priestorové vzťahy* (1958), *Frekvencia niektorých príčinných spojok v slovenčine* (1964) a i.; z porovnávacích štúdií slovenčiny s románskymi jazykmi napr. *Ustálené slovné spojenia z konfrontačného hľadiska na slovenskom a francúzskom materiáli* (1985), no najmä jeho monografiu *Kapitoly z chromatickej terminológie slovenčiny a románskych jazykov* (1979).

Ďalšou sférou záujmu jubilanta sú otázky frazeológie — okrem vysokoškolských učebných textov *Španielska frazeológia* (1982) a *Súčasný francúzsky jazyk — francúzska frazeológia* (1989) napísal viaceré príspevky do rôznych jazykovedných časopisov, napr. *K otázke spracovania frazeológie v prekladových slovníkoch* (1976—1977), *K problematike včlenenia frazeológie v niektorých učebniciach cudzích jazykov* (1981), *Z problematiky prekladania frazeologizmov v niektorých prekladoch z francúzštiny a španielčiny* (1983 — spoluautor).

Osobitnú pozornosť jubilant venoval výskytu hispanizmov v tvorbe slovenských spisovateľov, najmä M. Kukučina, napr. *Hispanizmy v Kukučinovej práci „Punta Arenas“* (1964) a *Hispanizmy v Kukučinových cestopisných črtách Prechádzka po Patagónii* (1966).

Ako vysokoškolský pedagóg si vždy uvedomoval potrebu vypracovať a vydať pre študentov základné pramene pre poznanie a osvojenie si jazyka, a to kvalitné vysokoškolské učebné texty a učebnice jazykov, pričom nezabúdaj ani na slovníky. Na tomto poli bol jubilant mimoriadne úspešný, o čom svedčí počet vydaných publikácií, z ktorých niektoré vyšli vo viacerých vydaniach. Tu treba spomenúť jeho diela ako *Učebnica španielčiny pre samoukov* (1963 — 4. vyd. 1987), *Gramatika španielčiny* (1966), *Úvod do románskej jazykovedy s osobitným zreteľom na jazyky iberorománske* (1959 — spoluautor), *Španielska syntaktická terminológia* (1967), ako aj už predtým spomenuté pramene týkajúce sa problematiky frazeológie. Je tiež jedným z autorov *Španielsko-slovenského a slovensko-španielskeho slovníka* (1974 — 3. vyd. 1988).

Ocenenie práce jubilanta by nebolo úplné, keby sme nespomenuli jeho prekladateľskú činnosť, predovšetkým zo španielčiny. Slovenským čitateľom priblížil diela viacerých po španielsky píšúcich autorov (B. Pérez Galdós, E. Espinoza, P. Baroja, A. Pasco, F. Coloane, Che Guevara — spoluprekladateľ). Je tiež spoluautorom dvoch publikácií o reáliách Chile a Kuby.

Profesor J. Škultéty ako fundovaný vedec v odbore románskych jazykov — oceňovaný doma aj v zahraničí — si nenechával a nenecháva vedecké poznatky pre seba. Vždy sa ochotne s nimi podelil a stále delí s vedeckými aspirantmi, ktorí pod jeho vedením pripravili kandidátske dizertácie. Pre široký a hlboký rozhľad na poli románskych filológií sa od neho často žiada, aby prijal zodpovednú úlohu oponenta kandidátskych dizertačných prác alebo aby sa ako člen komisií zúčastnil obhajoby takýchto prác na rozličných školiaciach pracoviskách v rámci celej republiky.

Jubilantovi želáme do ďalších rokov dobré zdravie, želáme mu, aby si aj v budúcnosti udržal duševnú sviežosť a nevšedný pracovný elán, aby mu výsledky jeho práce prinášali radosť a spokojnosť. S vďačnosťou naňho spomínajú všetci, ktorým nezištne pomáhal a pomáha. Jeho vedecký a ľudský život, ako aj jeho pracovitosť môže slúžiť ako vzor vedeckým aj vysokoškolským pracovníkom.

J. Puci

Bibliografia jazykovedných prác J. Škultétyho je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie a odborné články v odborných jazykovedných a iných odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (obyčajným typom písma) menšie články, referáty, recenzie, drobnosti, správy. Príspevky sa dôsledne zaraďujú podľa roku vydania časopisu alebo zborníka. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. V závere sa osobitne uvádzajú prekladateľská a redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1955

- Moldavčina z hľadiska práce J. V. Stalina „Marxizmus a otázky jazykovedy“. (Poznámky k problematike samostatnosti moldavčiny.) — Časopis pro moderní filologii, 37, 1955, s. 278—287.
- Zvegincev, V. A.: Vnutrennije zakony razvitiija jazyka. Moskva 1954. — In: Slovenská reč, 20, 1955, s. 326—327 (ref.).
- Na okraj knihy prof. M. V. Sergijevského „Vvedeniije v romanskoje jazykoznanije“. [Moskva 1954.] — In: Časopis pro moderní filologii, 37, 1955, s. 30—36 (ref.).
- Graur, A.: Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române. București 1954. — In: Časopis pro moderní filologii, 37, 1955, príloha Philologica, 7, 1955, s. 75—78 (ref.).
- Moldavčina medzi románskymi jazykmi. [Buďagov, R. A.: Voprosy moldavskogo jazykoznanija. Moskva 1953.] — In: Časopis pro moderní filologii, 37, 1955, s. 55 (ref.).

1956

- K etymológii slova rováš. — Slovenská reč, 21, 1956, s. 323.

1957

- Problematika dialektov rumunčiny. [1. Macrea, D.: Despre dialectele limbii române. Limba româna, 5, 1956, s. 5—24. — 2. Graur, A.: Dialectele limbii române. Limba româna, 5, 1956, s. 66—69. — 3. Macrea, D.: Cîteva precizari în legătura cu problema dialectelor limbii române. Limba româna, 5, 1956, s. 70—75]. — In: Časopis pro moderní filologii, 39, 1957, s. 252—254 (ref.).
- Skvostné dielo sovietskej lexikografie. [Russko-moldavskij slovar. Moskva 1954.] — In: Časopis pro moderní filologii, 39, 1957, s. 54 (ref.).
- Zo sovietskej romanistiky. — Časopis pro moderní filologii, 39, 1957, s. 254—256 (ref. o najnovších romanistických prácach, ktoré vyšli v ZSSR).

1958

- O predložkách vyjadrujúcich miestne (priestorové) vzťahy. — In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 10. Red. E. Pauliny et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958, s. 47—65, franc. res. s. 65.
- Niekoľko slov o niektorých nových metódach vyučovania francúzštiny. — Cizí jazyky ve škole, 2, 1958, s. 46—48.

1959

- Úvod do románskej jazykovedy s osobitným zreteľom na jazyky iberorománske. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1959. 256 s. (spoluautor Z. Hampejs).
Rec.: Rona, J. P.: Boletín de Filologia (Montevideo), 9, 1962, s. 204—205.

1960

- „Predčasnosť — následnosť.“ (Terminologická poznámka.) — Cizí jazyky ve škole, 3, 1959/60, s. 318—320.

- Dubský, J.: Španělsko-český slovník. Praha 1959. — In: Časopis pro moderní filologii, 42, 1960, s. 255—256 (rec.).
- Správa o činnosti Krúžku moderných filológov v Bratislave. — In: III. ročenka Kruhu moderných filológů při Československé akademii věd za rok 1957 s bibliografií přírůstků cizojazyčné filologické literatury v našich vědeckých knihovnách za r. 1958. Praha 1960, s. 7.
- Porada o dvojazyčných slovníkoch. — Časopis pro moderní filologii, 42, 1960, s. 51—54 (správa o porade českých a slovenských lexikografů s pracovníky slovníkových redakcií v nakladatelských stávkách o stave slovníkářských prác v českých krajoch a na Slovensku, konanej v dňoch 13.—16. 10. 1959 v Piešťanoch).

1961

- Konverzačná príručka francúzštiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961. 254 s. — 2. vyd. 1964. 248 s. — 3. vyd. 1967. — 4. vyd. 1970. 250 s. (autor S. Lyer; J. Škultéty autor mutácie z češtiny).
- Ako by mala vyzeráť učebnica cudzieho jazyka pre samoukov. — Cizí jazyky ve škole, 4, 1960/61, s. 222—226, 319—322.
- Eslovaquia de syer, de hoy y de mañana. — In: Boletín de Instituto de Intercambio Cultural Mexicano-Checoslovaco (Ciudad de México), 4, 1961, č. 3, s. 4.
- [Diskusné príspevky na porade o prekladových slovníkoch, konanej v dňoch 13.—16. 10. 1959 v Piešťanoch.] — In: Lexikografický sborník. Materiály z porady o prekladových slovníkoch, ktorá bola 13.—16. októbra 1959 v Piešťanoch. Red. V. Blanár et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961, s. 109—112.

1963

- Učebnica španielčiny pre samoukov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963. 378 s. — 2. vyd. 1973. 546 s. — 3. vyd. 1980. 518 s. — 4. vyd. 1987. 528 s.
Ref.: Trup, L.: Cizí jazyky ve škole, 25, 1981/82, s. 143—144 (o 3. vyd.).
- Španielčina. Učebnica pre 1. ročník jazykových škôl a pre kurzy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963. 272 s. — 2. vyd. 1965 (mutácia z češtiny).
- Španielska gramatika. 1. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963. 174 s.
Ref.: Hamplová, S.: Philologica Pragensia, 7 (46), 1964, s. 108—109.
- Z problematiky vyučovania cudzích jazykov na čilských stredných školách. — Cizí jazyky ve škole, 7, 1963/64, s. 26—28.
- Na okraj jednej konverzačnej príručky španielčiny. [Čulen, Š.: Slovensko-španielska konverzačná gramatika. Bratislava 1961.] — In: Cizí jazyky ve škole, 4, 1962/63, s. 334—336 (ref.).

1964

- Španielska gramatika. 2. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964. 96 s.
- Algunos aspectos metodológicos del estudio de las preposiciones. — Philologica Pragensia, 7 (46), 1964, s. 85—87.
- Hispanizmy v Kukučínovej práci „Punta Arenas“. — Jazykovedný časopis, 15, 1964, s. 49—52, špan. res. s. 52.
- Po stopách Martina Kukučina v Južnej Amerike. — Slovenská literatúra, 11, 1964, s. 621—627.
- Frekvencia niektorých príčinných spojok v slovenčine. — Slovenská reč, 29, 1964, s. 31—32.
- Rozbor pravopisných chýb poslucháčov španielčiny I. ročníka. — Cizí jazyky ve škole, 7, 1963/64, s. 253—257.
- Martin Kucucin „Paseo por Patagonia“. — In: Aurora. Segunda Época (Santiago de Chile), 1, 1964, č. 1, s. 99—102. — Znovu publikované: Boletín del Instituto de Intercambio Cultural Mexicano-Checoslovaco (Ciudad de México), 7, 1964, č. 4, s. 2—3.

Po stopách Martina Kukučina v Chile. (Kto bude po Meštrovičovi?) — *Kultúrny život*, 19, 1964, č. 11, s. 10.

Ducháček, O.: Bibliografické uvedení do románske jazykovedy. 1. Praha 1963. — In: *Philologica Pragensia*, 7 (46), 1964, s. 208—210 (rec.).

Coseriu, E.: Arabismos o romanismos? Montevideo 1961. — In: *Philologica Pragensia*, 7 (46), 1964, s. 107 (ref.).

Rona, J. P.: „Vulgarización“ o adaptación diastrática de neologismos o cultismos. Montevideo 1962. — In: *Philologica Pragensia*, 7 (46), 1964, s. 210—211 (ref.).

1965

Seco, M.: Diccionario de dudas y dificultades de la lengua española. Madrid 1964. — In: *Philologica Pragensia*, 8 (47), s. 102—103 (rec.).

Nielen rodinná epizóda. [Eça de Queiroz: Bratranec Basilio. Prel. V. Oleríny. Bratislava 1964.] — In: *Predvoj*, 29. 7. 1965, s. 14 (ref.).

Romanisti snemovali. — *Kultúrny život*, 20, 1965, č. 40, s. 10 (správa o 5. kongrese Medzinárodného združenia hispanistov [Asociación Internacional de Hispanistas], konanom v dňoch 20.—25. 8. 1965 v Nijmegen, a o 11. kongrese románskej lingvistiky a filológie, konanom v dňoch 1.—9. 9. 1965 v Madride).

1966

Gramatika španielčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 366 s.

Hispanizmy v Kukučínových cestopisných črtách Prechádzka po Patagónii. — In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 16. A. 1964. Red. E. Paulíny et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 169—172.

La clasificación de los sintagmas determinativos en español moderno. — In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 18. 1966. Red. E. Paulíny et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 35—43, slov. res. s. 43.

El complemento circunstancial de lugar encabezado por las locuciones prepositivas. — In: *Philologica Pragensia*, 9 (48), 1966, s. 29—34.

Poznáte Punta Arenas? — *Beseda*, 6, 1966, č. 4, s. 10.

Užitočné pomôcky pre učiteľov a žiakov španielčiny. [1. Moretič, Y.: Curso de Literatura Hispanoamericana (desde los orígenes hasta el Modernismo). Bratislava 1963. — 2. Tenže: Curso Superior de Literatura Hispanoamericana. Bratislava 1965. — 3. Tenže: Antología de Literatura Hispanoamericana (El cuento contemporáneo). Bratislava 1966. — 4. Tenže: Antología de Literatura Hispanoamericana (Los mayores poemas). Bratislava 1966. — 5. de Moretič, V. V.: Curso Superior de Español. Bratislava 1966.] — In: *Cizí jazyky ve škole*, 10, 1966/67, s. 143—144 (ref.).

Quilis, A.: Fonética y fonología de español. Madrid 1963. — In: *Cizí jazyky ve škole*, 9, 1965/66, s. 239—240 (ref.).

II. vydanie slovníka Manuela Seca. [Seco, M.: Diccionario de dudas y dificultades de la lengua española. 2. vyd. Madrid 1964.] — In: *Philologica Pragensia*, 9 (48), 1966, s. 103 (ref.).

Études romanes de Brno, 1, 1965. — In: *Philologica Pragensia*, 9 (48), 1966, s. 218—219 (rec. lingvistickej časti).

1967

Španielska syntaktická terminológia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967. 42 s.

Apuntes sobre el complemento circunstancial en el español moderno. — In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 17. 1965. Red. E. Paulíny et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 217—222.

Estado actual y perspectivas de la hispanística eslovaca. — Ibero-Americana Pragensia, 1, 1967, s. 179—182.

Études romanes de Brno, 2, 1966. — In: *Philologica Pragensia, 10, 1967, s. 117—118 (ref.)*.

1969

K problematike hispanizmov v slovenčine. — Slovenská reč, 34, 1969, s. 236—239.

Algunos problemas del estudio de los diminutivos en castellano. — Cuadernos de Humanidades (Jalapa, México), 2, 1969, č. 1, s. 111—114.

O niektorých publikáciách nakladateľstva Gredos. [1. Coseriu, E.: Teoría del Lenguaje y Lingüística General. 2. vyd. Madrid 1967. — 2. Pottiers, B.: Lingüística Moderna y Filología Hispánica. Madrid 1968. — 3. Lausberg, W.: Lingüística Románica. 2. Fonética. 2. vyd. Madrid 1965. — 4. Beihauer, W.: El Español Coloquial. Madrid 1968. — 5. García de Diego: Lecciones de Lingüística. 2. vyd. Madrid 1966. — 6. Lorenzo, E.: Español de hoy, lengua en ebullición. Madrid 1966.] — Cizi jazyky ve škole, 12, 1968/69, s. 348—349 (ref.).

Lorenzo, E.: El español de hoy lengua en ebullición. Madrid 1969. — In: *Cizi jazyky ve škole, 12, 1968/69, s. 349 (ref.)*.

Ducháček, O.: Précis de sémantique française. Francouzské významosloví. Brno 1967. — In: *Cuadernos de Humanidades, 2, 1969, č. 1, s. 127—129 (rec. franc. a čes. verzie publikácie)*.

1970

Los adjetivos que expresan el color rojo en las lenguas romances. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 22. 1970. Red. E. Pauliny et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 61—74, slov. res. s. 75.

La características de los tecnicismos españoles. — In: Humanitas. 11. México, Universidad de Nuevo León 1970, s. 305—312.

Zo slovenskej chromatickej terminológie. — Slovenská reč, 35, 1970, s. 216—220, rus. res. s. 359.

Cerda Massó, R.: Lingüística de hoy. Barcelona 1969. — In: *Časopis pro moderní filologii, 52, 1970, s. 174—175 (rec.)*.

Nogueira, J.—Turover, G.: Russko-ispanskij slovar. Moskva 1967. — In: *Časopis pro moderní filologii, 52, 1970, s. 117—118 (ref.)*.

Pottiers, B.: Presentación de la Lingüística. Madrid 1968. — In: *Philologica Pragensia, 13, 1970, s. 61—63 (rec.)*.

Études romanes de Brno, 4, 1969. — In: *Philologica Pragensia, 13, 1970, s. 170—171 (rec.)*.

1971

Sobre algunos adjetivos derivados de los nombres propios. — In: Español Actual (Madrid), 18, 1971, s. 19—20.

Nepriame vyjadrovanie farebných odtieňov adjektívami. — Kultúra slova, 5, 1971, s. 237—243.

Videl som Montevideo. — *Príroda a spoločnosť, 20, 1971, č. 12, s. 28—30.*

Krajina bieleho zlata kedysi a dnes. — *Príroda a spoločnosť, 20, 1971, č. 3, s. 46—49.*

Cudzí jazyky. — *Smena na nedelu, 8. 1. 1971, s. 4.*

Kovacci, O.: Tendencias actuales de la gramática. 2., oprav. vyd. Buenos Aires 1971. — In: *Philologica Pragensia, 14, 1971, s. 161—162 (ref.)*.

Moliner, M.: Diccionario de uso de español. 1—2. Madrid 1967. — In: *Časopis pro moderní filologii, 53, 1971, s. 106—108 (rec.)*.

1972

Španielske adjektíva vyjadrujúce červenú farbu. — Časopis pro moderní filologii, 54, 1972, s. 180 až 183.

Vzťahové prídavné mená označujúce farebné odtiene. — Kultúra slova, 6, 1972, s. 203—206.

Kolektív autorov za redakcie S. Šalinga a Š. Mazáka: Španielsko-slovenský a slovensko-španielsky technický slovník. Bratislava 1971. — In: Časopis pro moderní filologii, 54, 1972, s. 191—192 (rec.).

Ostrá, R.: Le champ conceptuel du travail dans les langues romanes. — In: Études romanes de Brno, 3, 1967, s. 7—84. — in: Philologica Pragensia, 4, 1972, s. 230—232 (ref.; spoluautorka G. Podolcová).

Études romanes de Brno, 1, 1965 — 5, 1971. — In: Jazykovedný časopis, 23, 1972, s. 210—211 (ref.).

Španielske slová v slovenčine. — Nedeľná Pravda, 5, 1972, č. 7, s. 6.

IV. medzinárodný zjazd hispanistov. — Časopis pro moderní filologii, 54, 1972, s. 188—189 (správa o zjazde konanom v dňoch 30. 8.—4. 9. 1971 v Salamanke).

1973

Sobre algunas cuestiones de la terminología cromática en la lengua portuguesa. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 21. 1969. Red. E. Pauliny et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 105—119, slov. res. s. 119.

K všeobecnójazykovedným otázkam. [Gabinskij, M. A.: Očerki po osnovanijam grammatiki. Kišišov 1972.] — In: Jazykovedné aktuality. Informatívni zpravodaj československých jazykovedcú, 10, 1973, s. 150—152 (ref.).

1974

Španielsko-slovenský a slovensko-španielsky slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 1214 s. — 2. vyd. 1983. — 3. vyd. 1988 (spoluautor J. Šulhan).

Vyjadrovanie farebných odtieňov dvojzložkovými zloženými prídavnými menami. — Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 23—24. 1971—1972. Red. Š. Ondruš et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 249—253.

1975

Chile. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1975. 154 s. (spoluautori M. Čorný, M. Doležal, N. Noskovičová, J. Šulhan).

Poznámky k spracovaniu názvov farieb v Slovníku slovenského jazyka. — Kultúra slova, 9, 1975, s. 142—145.

1976

Le grand dictionnaire français-tchèque. 1—2. Praha 1974. — In: Philologica Pragensia, 19, 1976, s. 101—104 (rec.). — Autorov referát o tej istej publikácii: Významné dielo českej lexikografie. — Pravda, 5. 1. 1976, s. 4.

1977

K otázke spracovania frazeológie v prekladových slovníkoch. — Cizí jazyky ve škole, 20, 1976/77, s. 199—211.

1978

El papel de los modismos en la enseñanza del español. — In: Actas de AEPE. Red. M. Horányi. Budapest, Akadémiai Kiadó 1978, s. 189—297.

O niektorých otázkach prekladových slovníkov, najmä technických v období vedeckotechnickej revolúcie. — In: Komenského trienále. Bratislava 1977. Zborník vybraných referátov. Red. J. Horecký. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvetý 1978, s. 73—78.

Problémy prekladu a tlmočenia. — Nové slovo, 20, 1978, č. 50, s. 23 (správa o konferencii konanej v dňoch 14.—15. 11. 1978 v Prahe).

Medzinárodný zjazd Európskej asociácie profesorov španielčiny. — Cizí jazyky ve škole, 22, 1978/79, s. 183 (správa o zjazde konanom v dňoch 31. 7.—4. 8. 1978 v Budapešti).

1979

Kapitoly z chromatickej terminológie slovenčiny a románskych jazykov. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1979. 144 s.

Ref.: 1. Hamplová, S.: Časopis pro moderní filologii, 62 (Philologica Pragensia, 23), 1980, s. 32. — 2. Šabršula, J.: Philologica Pragensia, 24, 1981, s. 217—218. — 3. Trup, L.: Slovenská reč, 46, 1981, s. 179—181. — 4. Dubský, J.: In: Ibero-Americana Pragensia. 14. 1980. Red. O. Bělič — J. Polišenský. Praha, Univerzita Karlova 1984, s. 214—215.

Los sustantivos cromáticos en aposición. — In: Atti. 3. Comunicazioni. XI. Congresso internazionale di linguistica e filologia — romanza. Napoli, 15—20 aprile 1974. Red. A. Várvaro—G. Macchiaroli. Napoli, Libraio editore — Amsterdam, J. Benjamins 1979, s. 605—611.

Martí, José. — Pyramída, 8, 1978/79, č. 93, s. 2975—2976 (heslo).

Matute, Ana María. — Pyramída, 8, 1978/79, č. 95, s. 3036 (heslo).

1980

Kuba. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1980. 164 s. (spoluautori M. Čorný, M. Doležal, J. Srnenská).

Užitočná kniha o španielčine. [Quillia, A.—Hernández, C.: Curso de lengua española. Valladolid 1978.] — In: Cizí jazyky ve škole, 23, 1979/80, s. 287—288 (rec.).

Sala, N.—Munteanu, D.—Neagu, V.—Şandru-Olteanu, T.: El léxico indígena de español americano. Bucureşti 1977. — In: Philologica Pragensia, 23, 1980, s. 52—53 (ref.).

El gran diccionario español-checo. [Dubský, J. a kol.: Velký španělsko-český slovník. — Gran diccionario español-checo. 1—2. Praha 1978—1979.] — In: Philologica Pragensia, 23, 1980, s. 62—63 (rec.).

Mistralová, Gabriela. — Pyramída, 9, 1979/80, č. 102, s. 3248—3249 (heslo).

1981

Algunas cuestiones sobre los llamados „semiprefijos“ y „semisufijos“ en español. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 29. 1978. Red. J. Števíček et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 147—154 (spoluautor J. Šulhan).

El reino animal en las comparaciones fraseológicas (basándose en la lengua española). — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 29. 1978. Red. J. Števíček et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 97—107.

K problematike včlenenia frazeológie v niektorých učebniciach cudzích jazykov. — In: Jazyk — prostriedok zblížovania národov. Red. J. Mítrik. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvetu 1981, s. 150—153.

Los sesenta años de la romanística soviética. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 29. 1978. Red. J. Števíček et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 5—20.

Los estudios hispanos e iberoamericanos en la Facultad de Filosofía y Letras en Bratislava. — Ibero-América Pragensia, 5, 1981, s. 13—15.

1982

Španielska frazeológia. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1982. 128 s.

Ref.: Lihani, J.: Hispania (Los Angeles), 61, 1984, s. 157—158.

Acerca de la problemática del aspecto y de „Aktionsart“ en los idiomas eslovaco y español. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 33. 1982. Red. Š. Caltík. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 3—26.

1983

Z problematiky prekladania frazeologizmov v niektorých prekladoch z francúzštiny a španielčiny. — In: *Slavica Pragensia*. 23. 1980. Problémy překladu a tlumočení. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4—6.) Red. M. Hřala—J. Veselý. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 213—220. franc. res. (spoluautorka D. Serafinová).

1984

Šabršula, J. et al.: Úvod do srovnávacího studia románských jazyků. 1. Praha 1980. — In: *Philologica Pragensia*, 27, 1984, s. 37—40 (rec.).

Frazeológia vo Francúzsko-slovenskom slovníku. [Liščáková, I.—Gründlerová, V.—Valent, O. —Baník, G.: Francúzsko-slovenský slovník. Bratislava 1983.] — In: *Slovenská reč*, 49, 1984, s. 378—380 (rec.).

1985

Ustálené slovné spojenia z konfrontačného hľadiska. (Na slovenskom a francúzskom materiáli.) — *Slovenská reč*, 50, 1985, s. 303—306.

1986

Konfrontácia viďu v španielčine a v slovenčine. — In: *Znalosťou cudzích jazykov za mier a pokrok*. Red. J. Mistrík. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety 1986, s. 52—56.

K problematike medzinárodných slov z didaktického hľadiska. — In: *Zborník z Komenského trienále 1986*. Red. E. Kubičková. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety 1986, s. 10—19.

La lingüística hispánica en Eslovaquia. — *Boletín de la Asociación Europea de Profesores de Español (Madrid)*, 18, 1986, s. 319—321.

1988

Užitočná zbierka frazém. [Trup, D.—Alvarado, S.: Refranero castellano, catalán, latín, eslovaco, checo. Madrid 1987.] — In: *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 120—121 (rec.).

1989

Súčasný francúzsky jazyk — francúzska frazeológia. 1. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1989. 256 s.

Francúzsko-slovenský frazeologický slovník. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 1106 s. (spoluautori V. Gründlerová—L. Taraba).

Poznámky o španielskom predložkovom systéme. — In: *Studia Academica Slovaca*. 18. Prednášky XXV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1989, s. 495—508.

Motivación semántica de los nombres de plantas en español. — *Philologia*, 6, 1986, vydané r. 1989, s. 73—80.

Názvy cicavcov v slovenských ustálených prirovnaniach. — *Slovenská reč*, 54, 1989, s. 267—275.

Tres diccionarios de modismos en las lenguas francesa, italiana y española editados en la Unión Soviética. [1. Recker, Ja. I.: Francúzsko-ruskij frazeologičeskij slovar. Moskva 1963. — 2. Čerdanceva, T. et al.: Italiánsko-ruskij frazeologičeskij slovar. Moskva 1982. — 3. Levintova, E. I. et al.: Ispanško-ruskij frazeologičeskij slovar. Moskva 1985.] — In: *Philologica Pragensia*, 32, 1989, s. 55—60 (ref.).

Prekladateľská činnosť

Galdós, B. P.: Zaragoza. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1964. 168 s.

Coloane, F.: Pomsta mora. — *Slovenské pohľady*, 80, 1964, s. 128—131.

- Oviedo, J. M.: Vykupiteľ. — Pravda, 4. 12. 1965, s. 3.
 Télez, H.: Pod hviezdami. — Kultúrny život, 20, 1965, č. 36, s. 6.
 Coloane, F.: Hlas vetra. — Beseda, 5, 1965, č. 31, s. 11, 13.
 Espinoza, E.: Prístav podvodníkov. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1965. 134 s.
 Coloane, F.: Hornov mys. — Život, 16, 1966, č. 3, s. 20—21. — Znovu publikované pod zmeneným názvom: Pomsta mora. — In: Magazín poľovníka 1968. Red. M. Rajský. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry 1968, s. 124—132.
 Baroja, P.: Paradox kráľov. Bratislava, Tatran 1968. 204 s.
 Paso, A.: Pletky otecka a mamičky. Bratislava, LITA 1970. 72 s.
 Bombalová, M. L.: Strom. — Revue svetovej literatúry, 1, 1973, č. 2, s. 58—63.
 Coloane, F.: Ohňová zem. Bratislava, Mladé letá 1974. 174 s.
 Che Guevara: Bolívijský denník. Bratislava, Smena 1980. 212 s. (spoluprekladateľ J. Jurišta).

Redakčná činnosť

- Sborník (od r. 1970 Zborník) Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*, 11—12. 1959—1960. 23—24. 1971—1972 (člen red. rady).
Philologica Pragensia, 10, 1967 — 13, 1970, *Philologica Pragensia* — Časopis pro moderní filologii, 30, 1987 (člen red. rady).

KAČALA, J.: *SLOVESO A SÉMANTICKÁ ŠTRUKTÚRA VETY*. Bratislava, Veda 1989. 249 s.

Ako ukazuje dvadsiatka bibliografických položiek v súpise literatúry, sémantická stránka vety je ústrednou témou Kačalovej bádateľskej orientácie už od r. 1967. Je preto prirodzené, že svoje vyše dvadsaťročné úsilie o výskum a analýzu v recenzovanej knižke zhrnuje a predkladá v ucelenej predstave o sémantike vety.

Chceme sa tu dotknúť troch základných teoretických otázok: pojmovej sústavy, východiskovej koncepcie a častého hypostázovania základných objektov sémantickej teórie.

Ako vidieť aj z názvu monografie, ústredným pojmom pre J. Kačalu je sémantická štruktúra vety. Vymedzuje ju ako „istú konfiguráciu sémantických prvkov vety podmienených kategoriálnymi a subkategoriálnymi komponentmi v sémantike lexikálnych jednotiek“ (s. 175). Teda vychádza zo sémantiky slov — ale ako sa ukazuje z ďalších výkladov, využíva vlastne len kategoriálne a subkategoriálne zložky týchto lexikálnych jednotiek, a to predovšetkým slovesa. Neberie však do úvahy všetky subkategoriálne zložky, ale prednostne intenciu a v menšej miere slovesný rod. Pri iných slovných druhoch nepracuje s nijakými subkategoriálnymi zložkami, hoci pri skúmaní vzťahu medzi slovesom a pôvodcom deja, resp. aj objektom deja by tieto zložky nepochybne hrali závažnú úlohu pri ich špecifikácii.

Sémantická štruktúra vety má vymedzené miesto v postulovanej sústave pojmov. Vyšší (širší) pojem je sémantická stránka vety, nižší (užší) pojem je intencná štruktúra vety. Sémantická stránka vety čiže sémantika vety predstavuje „jazykovo spracovaný a sformovaný odraz reality“ (s. 23). Inými slovami: Je to špecifický odraz mimojazykovej skutočnosti v ľudskom vedomí, pravda, „spracovaný jazykovým systémom“ (s. 18). Jazykový systém však sotva má možnosť pôsobiť aktívne, preto by sme skôr povedali, že je spracovaný ľudským vedomím cez filter jazykového systému daného jazyka. Sémantická stránka vety zahrnuje popri sémantickej štruktúre aj obsah, vymedzený ako „konfigurácia individuálnych, najmenej všeobecných komponentov v sémantike pomenovaní“ (s. 23), ale zahrnujúci aj modálnu stránku vety a aktuálne vetné členenie (ibid.). Ako vidieť, v súvislosti s obsahom sa už nehovorí o štruktúre, hoci by bol napr. možný termín propozičná štruktúra.

K užším pojmom, ako sme už povedali, patrí intencná štruktúra vety, vymedzená ako „konfigurácia sémantických prvkov vety vyplývajúcich z významu slovesa ako predikátu a intencie jeho deja“ (s. 176). Ako paralelný a rovnoznačný pojem sa však používa aj sémantické jadro vety, vymedzené podobne, t. j. ako „konfigurácia relevantných sémantických prvkov“ (s. 176). Zdá sa však, že tu v skutočnosti nejde o rovnocenný pojem, lebo do sémantického jadra môžu patriť aj „neintencné“ lexikálne prostriedky.

Okrem toho: intencná štruktúra vety je zahrnutá v pojme sémantická štruktúra vety, ba v istých prípadoch môžu to byť totožné pojmy (s. 176). Tento pojem by podľa našej mienky nebol potrebný, keby sa intencné vzťahy zahrnuli už do definície sémantickej štruktúry. Napr. tak, že namiesto dosť vágneho pojmu konfigurácia by sa zaviedol pojem usporiadaná množina, resp. hierarchicky usporiadaný súbor kategoriálneho prvku a intencnej zložky subkategoriálnych príznačkov.

Podobné výhrady možno formulovať aj proti pojmu a termínu perspektíva vety, ktorý sa ostatne chápe dvojako: raz ako „rozloženie syntaktických prvkov v subjektivej, predikátivej a objektivej pozícii vety“ (s. 189), inokedy užšie ako „vzťah medzi dvoma základnými prvkami (gramatickej a syntaktickej) výstavby dvojčlennej vety“ (s. 193). V prvom prípade ide vlastne o intencnú štruktúru, v druhom o diatézu v chápaní leningradskej školy.

Sémantická štruktúra je prirodzene vo vzťahu k iným štruktúram, najmä ku gramatickej a perspektívnej, a potom vzniká problém ich hierarchizácie. Tento hierarchický vzťah sa v Kačalovej práci nerieši jednotne. Zo základnej, východiskovej koncepcie vetnej sémantiky, za ktorú J. Kačala označuje teóriu intencie slovesného deja, by vyplývalo, že na najvyššom mieste v hierarchickom usporiadaní, teda najbližšie k realite je sémantická štruktúra. No podľa J. Kačalu na tomto najvyššom mieste je gramatická štruktúra, lebo pri konštruovaní vety sa uplatňuje gramatický princíp. Alebo inak: „sémantická stavba sa formuje na pozadí gramatickej stavby vety“ (s. 175). Je však otázne, či pri jazykovej prezentácii (tento termín J. Kačala vhodne používa namiesto Mathesiusovho termínu štylizácia) mimojazykovej skutočnosti hovoriaci naozaj začína od gramatického podmetu. Tento princíp sa opiera o aristotelovské chápanie vzťahu suppositum — appositum: objektu (veci) sa pripisuje istá vlastnosť. O toto chápanie sa opiera aj E. Pauliny pri vymedzovaní slovných druhov, keď chápe substantívum ako pomenovanie samostatne jestvujúcej substancie a sloveso ako pomenovanie nesamostatne existujúceho dynamického príznaku. Podobne F. Miko rozvíja predstavu, že subjekt predstavuje systém, z ktorého sa predikáciou vymedzuje, vyberá istý príznak.

S touto tézou o základnom charaktere gramatického princípu súvisí aj Kačalovo chápanie derivácie (najmä sémantickej), podľa ktorej jestvujú isté základné, prvotné štruktúry, od ktorých sa odvodzujú všetky ostatné, odvodené štruktúry. Pri syntactickej derivácii sa z jednej vetnej konštrukcie (pri zachovaní lexikálneho obsadenia a pomocou istého mechanizmu) odvodí iná syntactická konštrukcia (s. 132). Bolo by však treba dokázať, že hovoriaci pri prezentácii mimojazykovej skutočnosti naozaj najprv konštruuje základnú konštrukciu a potom od nej odvodzuje takú konštrukciu, ktorá vyhovuje jeho zámeru. Pokladáme za prirodzenejšie, že hovoriaci už pri svojom formulovaní propozície vie vybrať vhodnú konštrukciu. Z toho vyplýva, že synonymické vzťahy síce možno vymedzovať predpokladanými deriváciami, resp. operáciami, ale iba pri teoretickej analýze a pri úsilí o typologizáciu vzťahov. Najmä v syntactickej sémantike sú derivačné vzťahy (inak povedané: možnosti parafrázovania obsahu) dobrým a spoľahlivým prostriedkom na odhaľovanie synonymických vzťahov. Vidieť to aj z mnohých jemných analýz v Kačalovej práci.

Otázka primárnosti vzniká aj pri skúmaní vzťahu intencie a polysémie. J. Kačala na mnohých konkrétnych príkladoch ukazuje, že zmena intencie vyvoláva zmenu významu príslušného slovesa. Ale právom sa možno pýtať, či to nie je naopak: či to nie je zmena významu, dôraz na istý súbor identifikačných príznačkov, ktorý vyvoláva zmenu intencie. Pri jazykovej prezentácii mimojazykovej skutočnosti azda v prvom kroku ide o výber pomenovania, príslušnej lexie, ktorá sa až v druhom kroku dotvára, gramaticky stvárnjuje, a to aj kategóriu intencie.

Proti tendencii hierarchizovať sémantickú a gramatickú rovinu možno postaviť pokus charakterizovať výpoveď i jej jednotlivé zložky pomocou pojmov obsah a forma a konštatovať, že obsahové i formové zložky stoja popri sebe, resp. proti sebe, ale nie sú vo vzťahu podradenosti (porov. Horecký, Jazykovedný časopis, 39, 1988, s. 120—128).

Za teoretický základ svojho výskumu sémantickej stránky vety J. Kačala pokladá teóriu intencie slovesného deja. Preto je pochopiteľné, že tejto teórii venuje mimoriadnu pozornosť: sleduje jej formovanie od priekopníckych prác E. Paulinyho, hodnotí jej rozvíjanie v slovenskej jazykovede i jej prenikanie do českej jazykovedy. Sám k tejto teórii prispel veľmi vhodným pojmom intencná hodnota, ktorú chápe ako „schopnosť osobitným pomenovaním vyjadriť predpokladané substancie“ (s. 221). Táto vlastnosť však zrejme patrí slovesu ako slovnému druhu, teda je to vlastne morfológická vlastnosť. Pojem intencná štruktúra vety však odkazuje na intencné vlastnosti slovesa v syntaxi a tu už vidieť isté úskalia. Jednak je tu konkurencia s pojmom sémantické jadro vety (ako sme už ukázali), jednak sa nerozlišujú čisto intencné vlastnosti deja a sémantické vlastnosti slovesa. V analyzovanom príklade *Manželka zamestnáva syna nákupmi* (s. 176) totiž zreteľne vidieť, že intencná hodnota slovesa *zamestnávať* je daná vzťahom Ag-D-P (*manželka zamestnáva syna*), kým spojenie *zamestnávať nákupmi* vyjadruje obmedzenie činnosti daného slovesa na charakteristický predmet, špecifikuje na prvom mieste význam slovesa *zamestnávať*, až druhotne jeho syntaktickú hodnotu. Podobná situácia je napr. v spojení *podávať pripomienky, hrať na husle*. Ani viacčlenný predmet v type *syn píše matke list* podľa našej mienky nepredstavuje zloženú pacientálnu intenciu, ale jednoducho dve intencie toho istého slovesa.

Intencia však nie je jediným teoretickým východiskom Kačalovho výskumu. Veľmi výrazné miesto v tomto teoretickom východisku zaujíma téza, že sémantická štruktúra vety a slova je paralelná, ba že východiskom pre sémantickú štruktúru vety je vlastne slovo, resp. jeho sémantická štruktúra (s. 77). Poukazuje na to aj už citovaná definícia sémantickej štruktúry vety ako konfigurácie lexikálnych prvkov, ako aj sám názov knihy.

Treba však pripomenúť, že výklady o trojstupňovej sémantickej štruktúre slova i vety sú pomerne stručné, ako vidieť napr. pri porovnaní s prácami G. Wotjaka. Najmä subkategorálna oblasť je tu len naznačená, bez akéhokoľvek pokusu o hierarchizáciu príznakov. Je tu aj neistota s umiestnením intencnej hodnoty: raz sa kladie medzi subkategorálne príznaky (s. 30), raz sa spolu s kategóriou dynamického príznaku presúva do kategóriálnej oblasti (s. 181). Podľa našej mienky príznak dynamickej vlastnosti, resp. procesuálnosť patrí nesporne do kategóriálnej zložky, kým intencia (ako morfológická kategória) patrí na prvé miesto v subkategorálnej zložke, kde po nej nasleduje kategória aspektuálnosti (vidu a spôsobu slovesného deja) a diatézy.

Napokon treba pripomenúť, že pri úvahách o typológii vety, resp. pri konštruovaní vetných typov sa ako východisko uplatňuje nie intencia, intencná hodnota ani nie sémantické hľadisko, ale kategória slovného druhu (hoci v definícii vetného typu sa uvádzajú aj sémantické prvky: „vetný typ je špecifická konfigurácia gramatických a sémantických prvkov vety a ich vzájomných vzťahov opakujúca sa v mnohých konkrétnych vetných realizáciách v jazykových prejavoch“ s. 202). Ako kritériá sa označujú členenie, derivovanosť, úplnosť a použitie v istej komunikačnej sfére. V skutočnosti sa však pracuje aj s kritériom perspektívy a so slovnodruhovým obsadením syntaktických pozícií (N, G, Num, Inf). Treba pripomenúť, že štylistické kritérium nemôže mať rozlišovaciu hodnotu, je len charakterizačným prvkom jednotlivých typov. Vzájomné vzťahy typov i typových skupín sú síce výslovne vyznačené (napr. spojením „skupinu tvoria“), ale celková štruktúra by sa názornejšie dala vyjadriť schematickým zobrazením (maticou alebo stromom).

Azda z úsilia dôsledne využívať základné teoretické pojmy vyplýva u J. Kačalu dosť obrazné vyjadrovanie. Ide o tieto prípady: veta sa cíti súčasťou celku (s. 171), dynamický príznak plynie (s. 99), dynamický príznak prebieha medzi substanciami (s. 30), jazykový význam je rozložený na viacerých úrovniach jazykovej stavby (s. 18), sloveso realizuje premenlivosť vecí (s. 100), jazykový systém spracúva mimojazykovú skutočnosť (s. 18), syntagmatické vzťahy sú utvorené samým

jazykovým systémom (s. 154), odraz spracovaný jazykovým systémom (s. 154), schopnosť realizovať pomenovanie (s. 29). Vo väčšine takýchto prípadov je tu nebezpečenstvo hypostázy, zhmotnenia pojmov, predstava, že abstraktné pojmy jestvujú ako reálne objekty, ktoré majú schopnosť vykonávať nejaké úkony. Ale zdá sa, že tu nejde len o istú personifikáciu.

Za zrejme nedopatrenia treba pokladať také výrazy ako terciárny princíp (s. 90) namiesto ternárny, nemá podobu (s. 18) namiesto obdoba, štruktúra vedy (s. 180), usúvzťahujú (s. 183), stavba vety sa pokladá za diferencovaný útvar (s. 20) namiesto veta sa pokladá, hierarchicky nižšie predstavený účastník (s. 191) namiesto postavený.

Sémantika vety sa práve zásluhou J. Kačalu dostáva do centra pozornosti v slovenskej jazykovede. Ale práve toto centrálné postavenie by malo vyvolať ďalšie analýzy — naše poznámky chcú byť k nej skromným príspevkom.

J. Horecký

RECUEIL LINGUISTIQUE DE BRATISLAVA 9. *DYNAMIC TENDENCIES IN THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE*. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989. 200 s.

Deviaty zväzok série *Recueil linguistique de Bratislava* je koncipovaný ako kolektívna monografia dvadsiatich troch slovenských jazykovedcov z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a z vysokoškolských pracovísk, ktorí v nej prezentujú výsledky novšieho lingvistického bádania v rámci základného výskumu. Väčšina štúdií sa dotýka otázok dynamiky súčasnej slovenčiny (iba dve štúdie sa zaoberajú otázkami histórie jazyka) a ich jadro tvoria práce, ktoré vznikli v rámci päťročného výskumného projektu zameraného na dynamiku slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Dielo nie je kolektívnou monografiou v tom zmysle, že by sa v ňom rozvíjala istá explicitne formulovaná koncepcia dynamiky jazyka. Štúdie sa odlišujú svojou povahou: niektoré sú orientované teoreticko-metodologicky, iné zhrňajú výsledky empirického výskumu; v niektorých prácach sa pristupuje k spoločnej téme zo všeobecnolingvistického aspektu, v iných sa sledujú špecifiká súčasnej slovenčiny; mnohé štúdie riešia kľúčové otázky dynamiky jazyka, iné sa dotýkajú súvzťažných tém a k objasňovaniu dynamiky jazykových javov prispievajú nepriamo. Podľa toho sú štúdie utriedené do štyroch tematických podskupín.

Do prvej tematickej podskupiny sú zahrnuté práce všeobecnejšieho charakteru (*General Views on the Dynamism of Language*). J. Horecký (*The Relation of Name to Objective Reality*, s. 11—17) predkladá svoju koncepciu pomenovacieho vzťahu, ktorá je vybudovaná na pojme onomaziologického reťazca. Onomaziologický reťazec je výsledkom originálneho lineárneho rozvinutia sémantického trojuholníka a predstavuje model, pomocou ktorého sa dá dobre skúmať proces pomenúvania, ako aj proces sémantickej diferenciacie. Z pozície onomaziologického reťazca sa klasifikujú pomenovacie jednotky s cieľom vytvoriť rámec pre opis slovnej zásoby chápanej ako sústava takýchto jednotiek. — Metodologickej povahy je príspevok J. Kačalu o slovese ako báze pomenovaní s novou slovnodruhovou platnosťou (*Das Verb als Basis von Benennungen mit neuer Wortartigültigkeit*, s. 18—28). Autor ukazuje objasňujúcu silu metódy komplexnej analýzy sémantickej, morfolologickej a syntactickej stránky slovnodruhových prechodov, pri ktorej má prednostné miesto sémantická analýza. Z rozboru prechodu neurčitých slovesných tvarov medzi pomenovania s inou slovnodruhovou platnosťou vyplýva, že sa tu stretávame so sémantickým tvorením slov sui generis. V slovnodruhových prechodoch sa podľa autora najmarkantnejšie odráža dynamika súčasného stavu jazykového systému. — Z hľadiska historickej jazykovedy osvetľuje poznávaciu hodnotu pojmu procesualnosti R. Krajčovič (*Prozesualität im Sprachsystem und ihre Erforschung*, s. 29—33). Pri interpretácii tohto pojmu poukazuje na vlastnosti procesualnosti, ktoré sú relevantné z aspektu historického výskumu jazykového systému. Ukazuje, že uplatnením

pojmu procesuálnosti sa prekonáva obmedzenosť doterajších výskumných metód. — Metafora podnietená kritickými komunikačnými situáciami je predmetom skúmania V. Krupu (*Metaphor in Critical Communicative Situations*, s. 34—39). Kritická komunikačná situácia vzniká, keď jestvujúce jazykové prostriedky nezodpovedajú vyjadrovacím potrebám hovoriaceho. Bežne sa vymedzujú tri typy takýchto situácií a pri všetkých troch typoch hrá metafora dôležitú úlohu. Autor osvetľuje isté vlastnosti metafory, porovnávajúc básnickú, vedeckú a lexikálnu metaforu, a prispieva k jej všestrannému poznaniu. — Záver tejto časti monografie tvorí štúdia K. Buzássovej o transpozícii vo vzťahu k dichotómii jazyk—reč (*Dichotomija jazyk—reč i transpozicija*, s. 40—51). V centre pozornosti autorky je známa problematika protirečenia medzi transpozíciou povahou tvorenia abstraktných dejových a vlastnostných názvov, ktoré si zachovávajú lexikálny obsah východiskových slov, a cieľom derivácie, ktorý spočíva v tvorení nových samostatných pomenovacích jednotiek. Riešenie tejto otázky sa odvíja z tézy, že aj pri slovotvornej transpozícii vzniká nové slovo. Uplatnenie dichotómie jazyk—reč pri skúmaní transpozície umožňuje túto tému prijateľne rozvinúť.

Druhá časť knihy je ohraničená problematikou prejavov dynamiky v spisovnom jazyku. Štúdie sú výsledkom výskumu dynamických javov na morfológickej a lexikálnej rovine (vrátane slovotvorby a terminológie), v oblasti vzťahu medzi fonologickou a morfológickou úrovňou, ako aj v štylistickej sfére súčasnej spisovnej slovenčiny. Dynamikou štylistických významov slova sa zaoberá J. Findra (*Dynamism in the Stylistic Meanings of the Word*, s. 55—59). Vychádza z tézy, že štylistické významy lexikálnych štýlém tvoria dynamickú štruktúru, a z poznatku, že vzťah medzi štylistikou istých lexikálnych štýlém a kontextom je variabilný, čím je vytvorená podmienka štylistickej dynamiky prvkov lexikálneho subsystemu. Svoje úvahy o štylistike lexikálnych jednotiek ilustruje poukazom na pohyb hodnotení profesionalizmov. — Metodologickej povahy je štúdia J. Bosáka k otázke skúmania hovorových javov (*Methodological Preliminaries to the Evaluation of Colloquial Phenomena*, s. 60—67). Zdôvodňuje, že pri poznávaní a skúmaní jazykových javov v spätosti s prislúbnými komunikačnými situáciami má kľúčový význam pojem bežného hovoreného jazyka, pomocou ktorého sa dá (okrem iného) presnejšie ohraničiť miesto hovorového štýlu (a hovorových prostriedkov vôbec) v bežnej komunikačnej sfére. Ide o významný príspevok k objasneniu problematiky hovorovosti, ktorá je najužšie zviazaná s otázkou zdroja, resp. hybných síl dynamiky v jazyku. — Štylistická hodnota názvov osôb z oblasti športu a zmeny v ich štylistickej platnosti je predmetom skúmania M. Považaja (*On the Stylistic Value of Nouns Denoting Persons from the Sphere of Sport*, s. 68—73). Predpokladá sa, že výsledky výskumu, ktoré sa premietli do Krátkeho slovníka slovenského jazyka, možno aplikovať aj pri štylistickom hodnotení pomenovacích jednotiek z iných oblastí. — Slovotvorná synonymia pri denominálnych slovesách je názov príspevku M. Pisárčikovej (*Wortbildungssynonymie bei denominalen Verben*, s. 75—83). Autorka odhalila štyri typy synonymických vzťahov pri týchto slovesách a poukazuje na to, ako sa synonymia prejavuje ako dynamický faktor v jazyku. — Na štruktúrno-sémantické posuny v dvojiciach slovíes *najať—najať si* a *prenajať—prenajať si* je zameraný príspevok S. Ondrejoviča (*On Some Cases of Structural-Semantic Shifts in the Group of Verba Dandi et Accipiendi*, s. 84—87). — Pre poznávanie vývinových tendencií súčasnej spisovnej slovenčiny sú závažné závery z rozboru alternácií a vzájomného vzťahu neutralizácií a alternácií v štúdiu J. Sabola (*Dinamika sootnošenija fonologičeskogo i morfoložičeskogo urovnej slovačkogo literaturnogo jazyka*, s. 88—96). Autor ukazuje, že vzájomný vzťah týchto dvoch rovin sa výrazne prejavuje v tendencii posilňovania centrálnych, systémových a pravidelných javov. — L. Dvoně analyzuje dynamiku v deklinácii slovenských substantív a vyvodzuje sedem typov zmien v oblasti sufixov (*Stability and Dynamism in the Declination of Nouns in Literary Slovak*, s. 97—106). Dôkladná empirická induktívna analýza prináša ucelenú sústavu poznatkov o dynamike v substantívnej deklinácii. — Na skúmanie vzťahu medzi jazykovými prostriedkami funkčno-sémantickej kategórie *genus verbi* s totožnou funkciou je zameraný príspevok M. Sokolovej (*Zu den synonymen, konkurrierenden und komplementären*

Beziehungen in der Funktionell-semantischen Kategorie des Genus verbi im Slowakischen, s. 107—113). — Spoločné črty v zoologickej a botanickej nomenklatúre v statickom aj dynamickej aspekto odhaľuje I. Masár (*Nekotoryje paralleli i dinamičeskije čerty zoologičeskoi i botaničeskoi nomenklatur*, s. 114—125). — Túto časť zväzku uzatvára štúdia K. Habovštiakovej o prejavoch vývinu slovenskej lexiky v ostatných dvoch storočiach (*Changements au niveau onomasiologique du slovaque et leurs causes*, s. 126—133).

Tretiu tematickú podskupinu tvoria štúdie týkajúce sa dynamickej aspektu slovenských nárečí. — Súčasná zmena v slovenských nárečiach osvetľuje príspevok F. Buffu (*Von gegenwärtigen Veränderungen in den slowakischen Mundarten*, s. 137—145). Autor uvažuje o príčinách zmien, poukazuje na odlišnosť situácie v západoslovenských a východoslovenských nárečiach a sleduje dôsledky vplyvu spisovného jazyka na dialekty. — Prejav vývinovej dynamiky v slovenských nárečiach, ktoré sú podmienené interferenciou a dominantným postavením spisovného jazyka, znázorňuje A. Habovštiak (*Zur Entwicklungsdynamik der heutigen slowakischen Mundarten, die durch die Interferenz der Schriftsprache bedingt ist*, s. 146—152). — Pri skúmaní medzijazykových kontaktov má ústrednú rolu pojem interferencie. J. Kriššáková (*Remarks on the Theory of Language Contacts*, s. 153—159) rozširuje poznatky o triede javov, na ktoré sa tento pojem vzťahuje, rozlišujú medzi interferenciou vo vlastnom zmysle a zmenami v cieľovom jazyku, ktoré sú vyvolávané alebo urýchľované východiskovým jazykom. K tejto diferenciacii dospela na základe skúmania vplyvu slovenčiny na goralské nárečia. — K tejto tematickej podskupine je priradený jediný onomasticky zameraný príspevok, a to štúdia J. Matejčíka o dynamike v oblasti živých osobných mien (*On the Dynamism of the Development of the Live [Non-official] Personal Names*, s. 160—165).

Záverčnú časť knihy tvoria štyri štúdie s konfrontačným zameraním. P. Ďurčo (*Die semantische Identität der phraseologischen Varianten*, s. 169—174) sa sústreďuje na otázku sémantickej totožnosti formálne variantných frazeologických jednotiek (analyzuje ruský a slovenský materiál). — Z hľadiska kategórie vidu sleduje špecifiká ruských a slovenských frazeologizmov E. Kučerová (*K voprosu o razvitiji vida v glagolnych frazeologizmach russkogo i slovackogo jazykov*, s. 175—181). — Na základe konfrontačnej analýzy ruskej a slovenskej lexiky E. Sekaninová podáva prehľad o ekvivalenčných typoch (*Zu Problemen der konfrontativen Lexikologie und der zweisprachigen Lexikographie*, s. 182—190). — Na isté spoločné tendencie geneticky a typologicky odlišných javov poukazuje P. Žigo, skúmajúc gramatickú a sémantickú perspektívu vety v slovenčine a gruzinčine (*Grammatical and Semantic Perspective of the Sentence in Slovak and Georgian*, s. 191—196).

Stručné informácie o sledovanej kolektívnej monografii naznačujú, že čitateľ v nej nachádza široké spektrum poznatkov o súčasnej slovenčine, ktorých ťažisko je v oblasti synchronných zmien a ktoré vyplývajú z rozmanitých prístupov k nim. Cenná je metodologická podnetnosť knihy. Mnohé štúdie v nej tvoria potenciálnu poznatkovú bázu syntetického diela o synchronnej dynamike slovenčiny. Deviaty zväzok série *Recueil linguistique de Bratislava* je závažným príspevkom k poznaniu zmien v súčasnom slovenskom jazyku.

J. Dolník

KOČIŠ, F.: *PODRAĎOVACIE SYNTAGMY V SLOVENČINE*. Jazykovedné štúdie 22. Bratislava, Veda 1988. 126 s.

Recenzovaná práca je uceleným výkladom o podradovacích syntagmách, a to tak jednoduchých, ako aj zložených. Má dve základné časti: teoreticko-metodologickú (*Jednoduché podradovacie syntagmy*, s. 7—56) a analytickú (*Zložené podradovacie syntagmy*, s. 57—110).

Základné východiská a cieľ práce formuluje autor už v úvode monografie. Vysvetľuje, prečo sa zamerlal na podradovacie syntagmy: keďže ide o konštrukcie, ktoré tvoria štruktúru vety a súvetia, na základe ich analýzy možno pochopiť celkovú syntaktickú stavbu nášho jazyka, identifikovať v nej syntagmatický princíp, syntaktický izomorfizmus a dokázať, že jednoduchá a zložená syntagma, jednoduché a zložené podradovacie súvetie majú syntagmaticky izomorfnú syntaktickú stavbu. Navyše pomocou izomorfného pohľadu na syntaktickú stavbu jazyka autor došiel k pojmu zloženej podradovacej syntagmy, dokázal reálnu existenciu tejto zloženej syntagmy v jazyku a doložil ju primeranými dokladmi zo súčasnej umeleckej i odbornej literatúry.

V 1. kapitole *Sémantický konštituent syntagmy* (s. 9—12) posudzuje autor niektoré doterajšie výklady syntaktického systému v jazyku, sleduje, ako sa v nich vymedzujú základné syntaktické vzťahy a ktoré slovné druhy sú sémantickými konštituentmi podradovacej syntagmy čiže sú sémantickou bázou tejto syntagmy.

Predmetom 2. kapitoly je základný pohľad na jednoduchú syntagmu ako základnú syntaktickú jednotku (s. 13—19). Tvorí ju spojenie dvoch lexikálnych jednotiek (vo vete vetných členov) na základe priradovacieho alebo podradovacieho vzťahu. Jednoduchú syntagmu autor chápe ako bilaterálnu jednotku s formálnou (syntaktickou) a obsahovou (sémantickou) stránkou. Formálna stránka jednoduchej priradovacej syntagmy spočíva podľa autora v priradenosti (v parataxe) členov syntagmy, obsahová stránka v sémantickej usúvzťažnenosti (konjunkcia a disjunkcia) jej komponentov. Konštituujuúcimi prvkami jednoduchej podradovacej syntagmy sú závislostný vzťah (nadradenosť — podradenosť) a sémantická určenosť, pričom tieto dve konštituujujúce stránky podradovacieho vzťahu majú v štruktúre syntagmy protichodné smerovanie. Jednoduchú podradovaciú syntagmu pokladá F. Kočíš za základnú syntaktickú jednotku — na jej syntagmatickom princípe sú vybudované zložené podradovacie syntagmy, jednoduchá veta, jednoduché podradovacie súvetie i niektoré typy zložených podradovacích súvetí.

Tretia kapitola (s. 20—25) predstavuje pokus o analýzu vzťahu lexikálnej, morfolologickej a syntaktickej roviny jazykového systému na základe pôsobenia týchto rovín v štruktúre podradovacej syntagmy. Najvhodnejšou bázou na skúmanie vzájomného vzťahu všetkých troch jazykových rovín je podľa autora práce podradovacia syntagma, „pretože v nej sa lexikálna a gramatická stránka prejavuje a realizuje v čistých štruktúrnych vzťahoch“ (s. 21). Autor usudzuje, že doterajšie pokusy lingvistov vysvetliť vzťah týchto rovín v syntagme a v jazyku vôbec nie sú uspokojujúce. Riešenie vidí v ontológii jazyka, v riešení vzťahu obsahu a formy v syntagme a v syntaxi vôbec.

Štvrtá kapitola (s. 26—32) je zhrnutím diskusie o obsahu a forme v podradovacej syntagme. V koncepcii F. Kočíša obsahom podradovacej syntagmy je lexikálnosémantický význam slova, tvaru alebo spojenia, (vnútornou) formou je podradovací vzťah. Vonkajšiu formu podradovacej syntagmy tvoria morfologické prostriedky (zhoda, väzba, primkýnanie). Autor však nepokladá svoje riešenie za definitívne, ale predpokladá, že diskusia o tomto závažnom filozoficko-syntaktickom probléme bude pokračovať.

Ťažiskom monografie je 5. kapitola (s. 33—46), v ktorej autor zaraďuje podradovacie syntagmy do celkovej syntaktickej stavby jazyka na základe izomorfného pohľadu na všetky základné syntaktické jednotky (na syntagmu, vetu, jednoduché a zložené súvetie). Pri izomorfnom chápaní syntaktických jednotiek vychádza z názorov V. A. Belošapkovej, podľa ktorej sa na syntaktickú stavbu jazyka má pozerieť „zhora“ — t. j. cez súvetie. Iba tak sa odhalí spoločný syntagmatický princíp ako organizujúci prvok v štruktúre súvetia a syntagmy. Oproti jednoduchej determinatívnej syntagme stojí izomorfný (paralelný) útvar — jednoduché podradovacie súvetie. Izomorfizmus existuje aj medzi konštrukciami zloženej podradovacej syntagmy a štruktúrami jednotlivých typov zloženého súvetia. Tým sa autorovi potvrdilo aj začlenenie zložených súvetí do 10 typov po ich monografickom spracovaní. F. Kočíš dokazuje existenciu striktnej paralely medzi štruktúrou jednotlivých typov zloženého súvetia a ich variantov a štruktúrou zložených syntagiem v jednoduchej vete (resp. ich variantov) najmä z hľadiska spôsobu realizácie základných syntaktických vzťahov (postupná,

vetvená a násobená determinácia). Nazdávame sa, že tento rukolapný dôkaz existencie syntagmatického princípu a syntaktického izomorfizmu v syntaktickej stavbe jazyka by sa mal viac využívať vo výklade syntaxe tak v teoretickom, ako aj aplikovanom výskume slovenskej syntaxe a syntaxe vôbec.

V chápaní syntaxe F. Kočiša si treba osobitne všimnúť tzv. globálnu determináciu, ktorú charakterizuje ako „významový vzťah jedného podradeného vetného alebo súvetného člena a dvoch alebo viacerých priradených vetných alebo súvetných členov v zloženej syntagme alebo v zloženom súvetí podmienený sémantickou blízkosťou priradených vetných alebo súvetných členov“ (s. 44). Autor ju vysvetľuje na 7. type zloženého súvetia s globálnou determináciou $(H_1 - H_2) \rightarrow V$, kde vedľajšia veta (V) významovo určuje obidve priradené hlavné vety. V type zloženého súvetia $H_1 - H_2 \rightarrow V$, ktorý má ten istý základný počet viet (dve hlavné, jednu vedľajšiu), nejde o globálnu determináciu, lebo vedľajšia veta determinuje iba jednu z hlavných viet, s druhou významovo priamo nesúvisí.

Podobné sémanticko-syntaktické vzťahy autor nachádza aj v rámci jednoduchej vety, a to v zloženej determinatívno-koordinatívnej syntagme, v ktorej jeden rozvíjajúci člen rovnakým spôsobom významovo determinuje komponenty viacnásobného vetného člena. Kombináciu zloženej determinatívno-koordinatívnej syntagmy však v jednoduchej vete môžu utvárať všetky vetné členy, a to tak, že koordinatívnu syntagmu alebo viacnásobný vetný člen tvoria raz rozvíjacie, raz hlavné alebo nadradené vetné členy. S typom zloženého súvetia s globálnou determináciou $(H_1 - H_2) \rightarrow V$ sú však izomorfné len tie zložené syntagmy, v ktorých priradovacia syntagmu utvárajú hlavné vetné členy alebo vedľajšie vetné členy vo funkcii nadradeného člena. Sú to napr. tieto zložené syntagmy: $(S_1 - S_2) \rightarrow P$ — *Otec a matka pracujú*. $Ad \leftarrow (A_1 - A_2)$ — *Maximálne spoľahlivý a presný*. Naproti tomu v type $P \rightarrow (O_1 - O_2)$ — *(Dážď) polieva lúky a polia* o globálnu determináciu nejde. Tu dva koordinatívne spojené rozvíjacie vetné členy spoločne sémanticky určujú jeden nadradený vetný člen. V týchto prípadoch autor hovorí o globálnej koordinácii. Tento termín nepovažujeme za adekvátny, pretože aj v tomto type zloženej syntagmy je prvoradá determinácia: nadradený vetný člen je v determinatívnom vzťahu s viacnásobným členom ako celkom, a to je tá globálna koordinácia. Ide o to, že ináč by sme tieto konštrukcie museli hodnotiť ako komplexné, kde sa realizujú dva základné syntaktické vzťahy. Sám autor pracuje s termínom globálna koordinácia iba pri kongruentných zložených substantívnych syntagmách typu $(A_1 - A_2) \leftarrow N$ (s. 68). Pri ostatných typoch zložených syntagiem tento istý spôsob realizácie syntaktického vzťahu (izomorfný so spôsobom realizácie syntaktického vzťahu v type zloženého súvetia $H \rightarrow (V_1 - V_2)$) pomenúva násobenou závislosťou (porov. s. 74, 78, 88, 98, 108), a to je podľa nás výstižnejšie.

Podrobnejšie sme hovorili o type zloženého súvetia $(H_1 - H_2) \rightarrow V$ a jeho prototypoch v rovine jednoduchej vety, aby sme ukázali izomorfný pohľad autora na všetky základné syntaktické jednotky. Syntaktický izomorfizmus je jedným zo základných metodologických východísk, ktoré F. Kočiš uplatňuje pri analýze jednotlivých druhov zložených podradovacích syntagiem v druhej časti monografie. Tak ako zložené súvetia $(H_1 - H_2) \rightarrow V$ majú svoje štruktúrne prototypy v rovine jednoduchej vety, majú ich aj ostatné typy zložených súvetí (F. Kočiš v práci o zložených súvetiach vyčleňuje 10 základných typov zloženého súvetia a k všetkým týmto typom — aj k väčšine podtypov — nachádza v recenzovanej monografii paralely aj v zloženej syntagme).

Poslednou kapitolou prvej časti monografie o podradovacích syntagmách je *Triedenie syntagiem v slovenčine* (s. 47—55). Za základné kritérium členenia syntagiem F. Kočiš pokladá realizáciu syntaktických vzťahov (priradovacieho a podradovacieho). Podľa tohto kritéria rozčleňuje syntagmy na 1. priradovacie, 2. podradovacie, 3. priradovaco-podradovacie čiže komplexné. Na druhom mieste stojí kritérium, podľa ktorého sa syntagmy rozdeľujú na jednoduché (skladajúce sa z dvoch členov) a zložené (skladajúce sa najmenej z troch členov). Ďalšie kritériá na členenie priradovacích, podradovacích a priradovaco-podradovacích syntagiem špecifikuje F. Kočiš podľa vnútornej syntaktickej situácie osobitne v rámci jednoduchých a zložených priradovacích syntagiem a osobitne

v rámci jednoduchých a zložených podradovacích syntagmiem, ako aj v rámci priraďovaco-podradovacích syntagmiem.

Jednoduché i zložené priraďovacie syntagmy ďalej člení na syntagmy z pravej a nepravej parataxy. O členení priraďovacích syntagmiem sa však autor zmieňuje iba v prehľade, pozornosť venuje, prirodzene, podradovacím syntagmám.

Jednoduché podradovacie syntagmy člení podľa slovnodruhovej povahy nadradeného člena syntagmy na substantívne (kongruentné a nekongruentné), verbálne (objektové a adverbálne), adjektívne (v nich môže ako rozvíjací vetný člen fungovať príslovkové určenie alebo objekt) a adverbálne (dve príslovkové určenia).

Zložené podradovacie syntagmy sú predmetom autorovej analýzy v druhej časti monografie. Podľa kritéria nadradeného člena a rozvíjacieho člena ich rozdeľuje na substantívne (kongruentné, nekongruentné a kongruentno-nekongruentné) a slovesné (objektové, adverbálne a adverbálno-objektové), pričom túto klasifikáciu prísne nedodržiava. Hovorí sa tu o kongruentných zložených substantívnych syntagmách, nekongruentných a kongruentno-nekongruentných zložených substantívnych syntagmách (nadradený člen je súčasťou názvu syntagmy), ale na druhej strane o objektových, adverbálnych a adverbálno-objektových syntagmách (charakteristika podľa nadradeného člena z názvu syntagmiem vypadáva). Keďže kritériom klasifikácie je aj rozvíjací vetný člen (uplatňuje sa v klasifikácii slovesných zložených podradovacích syntagmiem), mohli by sa — kvôli jednotnosti klasifikácie — substantívne zložené podradovacie syntagmy deliť na atributívne kongruentné, atributívne nekongruentné a atributívne kongruentno-nekongruentné. Vnútri každého základného typu zloženej podradovacej syntagmy rozlišuje autor trojčlenné a viac ako trojčlenné syntagmy (kvantitatívne kritérium) a podľa spôsobu realizácie podradovacieho vzťahu hovorí o zložených podradovacích syntagmách s postupnou závislosťou (*nové nástenné hodiny*), vetvenou (*vysoký dom za potokom*) a násobenou závislosťou (*jemné a uhladené vystupovanie*).

Pri vymedzovaní typov priraďovaco-podradovacích (komplexných) syntagmiem autor vychádza z izomorfnosti realizácie syntaktických vzťahov v syntagme a v zložených súvetiach tretej základnej štruktúry: ($H_1 \rightarrow V_n$). Na základe tejto paralelnosti realizácie syntaktických vzťahov vymedzuje šesť typov komplexných syntagmiem.

Druhú časť monografie tvorí podrobná analýza a výklad jednotlivých typov a podtypov zložených podradovacích syntagmiem, doložená bohatou excerpciou z umeleckých a odborných textov. Základné typy zložených podradovacích syntagmiem sa podľa autora konštituuju na troch základných spôsoboch realizácie podradovacieho vzťahu v syntagme čiže na základe postupnej, vetvenej a násobenej závislosti, ich varianty sa utvárajú podľa miesta nadradeného člena a rozvíjajúcich členov zloženej syntagmy a podľa počtu rozvíjajúcich členov (čiže podľa slovosledných a kvantitatívnych kritérií).

V porovnaní s autorovými štúdiami zaoberajúcimi sa touto problematikou, ktoré vyšli najmä v časopise *Slovenská reč* (1981, 1982, 1983, 1986), v monografickom spracovaní zložených podradovacích syntagmiem nájdeme aj typy, ktoré F. Kočíš v časopiseckých štúdiách nespomína, napr. typ kongruentnej zloženej substantívnej syntagmy, v ktorej nadradené substantívum rozvíjajú dva alebo viaceré navzájom priradené prívlastky (s. 68—69), typ nekongruentnej zloženej substantívnej syntagmy, v ktorom sa realizuje násobená závislosť medzi priradenými rozvíjacími členmi a nadradeným substantívom (s. 74) a podobný typ kongruentno-nekongruentnej zloženej substantívnej syntagmy (s. 78—79); zložené objektové syntagmy s násobenou závislosťou (s. 88) atď. V monografii teda autor svoju klasifikáciu zložených syntagmiem dotiahol podľa troch spôsobov realizácie podradovacieho vzťahu: podľa vetvenej, postupnej a násobenej závislosti.

F. Kočíš v monografii *Podradovacie syntagmy v slovenčine* komplexne spracoval najmenšie syntaktické jednotky jedného typu — podradovacie syntagmy. V práci sa na viacerých miestach zaoberal aj priraďovacími syntagmami (jednoduchými i zloženými), no ich problematiku iba načrtnol. Premení sa tento „náčrt“ na dôkladnú analýzu?

A. Oravcová

Nestáva sa príliš často, aby si na jednom pracovisku v tom istom roku pripomínali životné jubileá naraz traja významní jazykovedci, ako to bolo r. 1988 na filozofickej fakulte v Brne. A zriedkavosťou je aj to, že jubilejný zborník na počesť ich šesťdesiatky je svorne venovaný týmto trom osobnostiam. Prof. PhDr. Jan Chloupek, DrSc., sa aj do kontextu slovenskej jazykovedy najprv „zapísal“ originálnou monografiou *Aspekty dialektu* (1971) a častou vedeckou-organizačnou spoluprácou. Od r. 1986 je tu však aj jeho monografia *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*, v ktorej „predžil“ oblúk od výskumu dialektov k analýze a stratifikácii celého národného jazyka a inšpiračne-polemicky ňou prispel do súčasnej teórie spisovného jazyka. — Prof. PhDr. Jaroslava Pačesová, DrSc., jedna z prvých doktoriek vied v oblasti všeobecnej jazykovedy (1978) a prvá profesorka v dejinách brnenskej univerzity (1979), pracuje síce v špeciálnej oblasti — pedolinguistike — ale začínala tiež výskumom fonetickej stránky nárečí. Jej monografie o vývine slovníka detí (*The Development of Vocabulary in the Child*, 1968), doktorská dizertácia *Ontogeneze gramatického systému u dítěte* (1975), knižná publikácia *Řeč v raném dětství* (1979), početné štúdiá a vystúpenia na konferenciách doma aj v zahraničí svedčia o tom, že je významnou osobnosťou vo vedeckom svete. — Docent porovnávacej slovenskej jazykovedy a staroslovienčiny PhDr. Radoslav Večerka, DrSc., nebol „z mimojazykových príčin“ doteraz vymenovaný za profesora, ale jeho vedecké dielo má už roky najvyššie postavenie tak v domácom, ako aj v medzinárodnom (slavistickom) kontexte. Jeho najvladnejším odborom je skúmanie najstaršieho spisovného jazyka Slovanov (najmä syntaxe a slovné zásoby), no aj širšie literárnej tvorby, duchovnej kultúry a spoločenských pomerov, ako aj dejín slovenskej jazykovedy. Svedčí o tom monografia *Slovanské počátky české knižní vzdělanosti* (1963), účasť na edícii štvorzväzkových historických prameňov k dejinám Veľkej Moravy (*Magnae Moraviae fontes historici I—IV*, 1966—1971), spolupráca na súborných a encyklopedických dielach *Československé práce o dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760*. *Biograficko-bibliografický slovník* (1972), *Československá slavistika v letech 1918—1939* (1977), vysokoškolská učebnica *Staroslověnština* (1984) a ďalšie.

Do zborníka na počesť troch jubilentov prispeli ich spolupracovníci a kolegovia z fakulty. Okrem state indoeuropeistu svetového mena A. Erharta (*Von protobaltischen zum urslavischen Verbalsystem*, s. 39—49), predstavujúcej pokus o rekonštrukciu protobaltského (balto-slovenského) slovesného systému, je významne zastúpená brnenská syntaktická škola. M. Grepl (*Reprodukcje prvotních výpovědí*, s. 51—57) zastáva dve tézy: 1) reprodukuje aktuálnu funkciu (ilokučnú silu) prvotnej výpovede, t. j. to, ako bola myslená pri realizácii rečového aktu, nie to, akú má výpovedovú formu, prípadne obsah; 2) hovorený jazyk a najmä nárečia nám umožňujú nielen signalizovať reprodukovanosť, ale svojimi špecifickými prostriedkami aj zachovávať všetky aspekty a črty prvotnej výpovede. Podľa názoru autora je to pozoruhodný poznatok pre bádateľov v oblasti spisovného jazyka a zásadný poznatok pre bádateľov v oblasti textovej lingvistiky. — P. Karlík (*Relativní věty z hlediska reference*, s. 59—66) upozorňuje na fakt, že v rámci orientácie súčasnej lingvistiky na sémantiku a pragmatiku sa venovalo málo pozornosti súvetným útvaram, medzi ktoré patria aj štruktúry s relatívnou vetou. Vo formálnogramatických opisoch — pretrvávajúcích doteraz v školskej praxi — sa za základné klasifikačné kritérium pokladá ich vetnočlenská funkcia (vety prívlastkové, podmetové, predmetové, príslovkové), pri funkčnosémantickom prístupe sa relatívne vety delia podľa toho, na mieste ktorého (syntaktického) slovného druhu vo vete stoja (vety substantívne, adjektívne, adverbálne). Autor potom v článku zisťuje, aký je podiel relatívnych viet na konštituovaní referenčného potenciálu pomenovacích jednotiek. — R. Mrázek (*Reflexivita a sémantika reciprocity v nynější češtině*, s. 67—72) ukazuje, že funkčnosémantické pole reciprocity (vzájomnosti) zasahuje do niektorých úsekov gramatickej, slovotvornej aj lexikálnej stavby jazyka (podstatné sú pritom súvislosti so slovesnou diatézou a reflexivitou)

a navrhuje, aby sa podobné jazykové javy skúmali komplexne práve prostredníctvom príslušných funkčnosémantických polí (podľa A. V. Bondarka), aby sa často rozptýlené formálne prostriedky dostali ústrojne k sebe. — K. Pala (*Syntaktická analýza a pádové rámce*, s. 72—78) pri automatickej syntaktickej analýze českých viet rozširuje svoj syntaktický analyzátor ANAL1 na sémanticky orientovanú verziu ANAL2, v ktorej uplatňuje koncepciu pádových rámcov a pádovej gramatiky. Na rozdiel od Ch. Fillmora, ktorý pracuje s malým počtom hlbkových pádov (10), od P. Sgalla—E. Hajičovej—J. Panevovej, ktorí používajú až 30 participantov, K. Pala ich volí kompromisne 20, pričom rozlišuje obligatórne (vnútorné) participanty, fakultatívne participanty a voľné modifikátory. — J. Seehofnerová (*Nad jedním typem dialogu*, s. 79—83) aplikuje metodiku analýzy rečovej komunikácie (J. Kořenský—J. Hoffmannová—O. Müllerová) na opis jednej komunikačnej situácie — dialógu lekára s pacientom.

V afinitě s vedeckovýskumnou činnosťou J. Chlouпка je najmä príspevok M. Krčmovej *Tradiční nářečí v současnosti* (s. 85—94). Vyvracia v ňom rozšírenú mienku o spájaní nárečia so zanikajúcimi spoločenskými vzťahmi a situáciami, o hodnotení nárečia ako zastaraného javu. Na výskume konkrétneho nárečia ukazuje, že gramatická štruktúra dialektu je vyvážená a funkčná, a aj keď sa v ňom zachovávajú niektoré staršie prostriedky, nemožno ich hodnotiť negatívne. Polemizuje tiež s tézou J. Chlouпка, že dialekt je „relatívne stabilizovaná štruktúra bez vnútornej variability“. Možno plne akceptovať autorkine konštatácie, že monofunkčnosť dialektu (na rozdiel od polyfunkčnosti spisovného jazyka) neznamená ešte nefunkčnosť: dialekt má v dnešnom vyjadrovaní človeka stále svoje miesto, hoci iné ako pred niekoľkými rokmi, keď vo veľkej časti populácie bolo nárečie jediným komunikačným okruhom v bežnej súkromnej komunikácii a neexistovala potreba vyjadrovať sa inak. Posun komunikačných príležitostí človeka v súčasnosti má dôsledky aj pre sám dialekt: ten sa mení a vyvíja a tieto zmeny nás presvedčajú o tom, že ide o živý jazykový útvar (s. 86). Proces zmien jednotlivých nárečí (jednej nárečovej štruktúry) nemožno vidieť ako jednoznačný ústup tradičných prvkov pod vplyvom spisovného jazyka ako prestížneho útvaru. M. Krčmová nastoľuje aj diskutabilnú otázku, či tento formujúci sa útvar národného jazyka je ešte dialektom. Podľa autorky ide skôr o bežný hovorený jazyk — novú vývinovú fázu starších dialektov, ktorý je ich pokračovaním (termínom dialekt by sa potom označovala tá zložka národného jazyka, ktorá existovala v predchádzajúcich, starších fázach vývoja spoločnosti). Funkcia dialektu spočíva v zblížovaní členov rodiny alebo obce a samotný proces „zániku“ tradičných výrazových prostriedkov dialektu nie je veľmi rýchly. (Zdá sa, že tento stav nie je vzdialený ani jazykovej situácii na Slovensku.)

Dva príspevky sú z oblasti etymológie. L. Hanzíková (*Názvy kalhot v češtině z hlediska principů sémantické motivace*, s. 95—101) rozlišuje viacero motivačných typov, a to najmä názvy podľa použitého materiálu, podľa zahaľovanej časti tela a deverbatívne názvy. — I. Janýšková sa sústreďuje na stručné spracovanie názvu smrekovca (*Pojmenování modřímu ve slovanských jazycích*, s. 103—110). — Slovensko-český konfrontačný výskum je predmetom materiálovo bohatej štúdie J. Bartákovéj *Maskulinálne adherentne expresívne názvy osôb v slovenčine a češtine* (s. 109—123). Zisťuje, že zdrojom adherentne expresívneho príznaku slovenských a českých prenesených názvov (názvy personifikované, názvy čiastočne významovo modifikované, apelatívizované propriálne názvy osôb) je napätie, ktoré vyplýva z kontrastu medzi skutočným významom pomenovania a jeho preneseným, zámerne skresľujúcim použitím. Prenesené pomenovania ľahko prechádzajú z jazyka do jazyka, nenarážajú na systémové prekážky, pretože ich možno obísť použitím synonym vŕšade tam, kde nemôže byť, resp. chýba zhodný korelát podľa formy.

Najbohatšie popri syntaxi je v zborníku zastúpená ďalšia doména brnenskej filozofickej fakulty — rusistika. E. Lizalová (*Fonematičeskaja posledovatelnoť [ta] i jijo funkcionirovanije v sovremennom russkom jazyke*, s. 125—130) konštatuje, že rozlišujúci príznak palatálnosť — nepalatálnosť sa neuplatňuje pri všetkých mäkkých konsonantoch v súčasnej ruštine rovnakou mierou. — J. Jiráček, autor dvoch monografií o internacionálnych substantívnych a adjektívnych sufixoch

v ruštine, sa v stručnom príspevku *Nacionalnoje i internacionalnoje v slovoobrazovatelnoj sisteme jazyka* (s. 131—133) zamýšľa nad vzájomným vzťahom domácich a internacionálnych slovtvorných prípon a dochádza k záveru, že pomenovania s internacionálnymi sufixmi tvoria autonómu zložku lexikálneho a derivačného systému ruštiny (ešte výraznejšie češtiny). Táto autonómnosť je však len relatívna, lebo internacionálne sufixálne morfémy podliehajú asimilačnému tlaku rozličných systémových plánov národného jazyka. — A. Lemoňov (*Ob odnom protivorečii v postroženii termina*, s. 135—141) uvažuje o kritériách „ideálneho“ termínu. Na príklade lingvistickej terminológie vyvracia tézu o tom, že v termíne možno zlúčiť také dva protikladné znaky, ako je jeho krátkosť a motivovanosť (resp. orientovanosť). — S. Žaža (*K funkcii něкоторых конективных čаstic v ruštině a češtině*, s. 143—148) vidí doterajšie nedostatky pri vymedzovaní častíc po prvé v tom, že ich funkcia na jednej strane splyva s funkciou prísloviak, na druhej strane s funkciou spojok a citoslovieč; po druhé v tom, že sa funkčná významová stránka častíc často registrovala len v rámci izolovanej vetnej výpovede (približne na úrovni vetnočlenského rozboru), neprihliadalo sa na sémantiku širšieho kontextu a na konektívnu funkciu častíc. Táto funkcia spočíva v tom, že častice spájajú danú informáciu s predchádzajúcou, existujúcou vo vedomí adresáta, a túto informáciu s ňou konfrontujú, prípadne na ňu reagujú a komentujú ju. Častice sú teda gramatické slová zúčastňujúce sa na vyjadrovaní rozličných komunikatívnych charakteristík výpovede. Autor demonštruje svoj prístup na analýze sémantickej charakteristiky častice *také* v češtine a jej ruských ekvivalentov *тоже/также*. — L. Pavlíková (*Komunikativní situace s projevem tzv. аперцепční ауторизаце*, s. 149—153) predstavuje jeden z výsledkov svojej kandidátskej dizertácie, v ktorej skúmala apercepčnú autorizáciu výpovede v ruštine. S termínom autorizácia začala pracovať G. A. Zolotovová a je to vlastne spôsob subjektívneho prístupu k objektívnej informácii. Autorizácia sa v mnohom približuje k modálnosti vety, sú to však dve odlišné kategórie. V niektorých prípadoch možno túto problematiku riešiť aj v súvislosti s valenciou, prípadne s kategóriou pádu. — A. Bartoněk (*Klasifikace latinských vedlejších vět*, s. 255—160) vychádza vo svojej klasifikácii z dvoch základných syntaktických prác svojich spolupracovníkov (J. Bauer—M. Grepl, 1972, resp. M. Grepl—P. Karlík, 1986). Je zaujímavé, ako sa tento prístup dá aplikovať aj na tzv. mŕtvý jazyk.

Nad aktuálnym odkazom diela nemeckého jazykovedca Augusta Schleichera (1821—1868) sa pri príležitosti 120. výročia od jeho smrti zamýšľa S. Romportl (*In memoriam August Schleicher 1868*, s. 161—172). A nielen zamýšľa, ale predovšetkým vyzdvihuje jeho význam v dejinách lingvistického myslenia. S jeho menom sa spája prvá rekonštrukcia indoeurópskeho prajazyka a evolucionizmus genealogického stromu; objavenie platnosti rovnakých zákonitostí pre vývin jazykov ako pre vývin organizmov živej prírody; rozpracovanie predstavy o materiálnej povahe jazyka (základy dnešnej etologickej koncepcie jazykovedy); polozenie základov komparativisticky založenej baltológie — moderného komparativisticky orientovaného slavistického bádania; opis nemčiny z hľadiska jej vnútornej štruktúry a funkcie ako výsledku vnútorných a vonkajších dejín (medziodborové súvislosti a filozofická dimenzia); chápanie jazyka ako „pospolitosti nárečí“ (v dnešnej terminológii ako pospolitosti variet). A. Schleicher sa tiež zaujímal o aplikačnú problematiku jazykovednej teórie na spisovnú češtinu Jungmannovej éry (pôsobil ako univerzitný profesor aj v Prahe), jednu zo slavistických štúdií napísal dokonca v češtine (r. 1850), obdivujúc jej starobylosť. S. Romportl v širších súvislostiach domýšľa aj základnú tézu A. Schleichera o charaktere jazykových zmien (postupné opotrebovanie, obrusovanie, „znehodnocovanie“ najvyššieho kvalitatívneho stavu, ktorým príslušný jazyk „vstúpil“ do vývoja), a to nielen z hľadiska uniformistickej protitýzy mladogramatikov a neskorších protischleicherovských argumentácií z pozícií asociatívnej psychológie, ale veľmi podnetne aj z hľadiska pražského funkcionalizmu (V. Mathesius). Štúdiá je podnetným a inšpirujúcim aktualizovaním odkazu Schleicherovho monumentálneho diela, ktorého univerzálnosť začína viac oceňovať práve súčasná veda.

V medailónoch jubilatov sa na prvom mieste zdôrazňuje význam a vplyv ich učiteľov —

vedúcich osobností českej lingvistiky, akými boli F. Trávníček, V. Machek, A. Kellner, J. Kurz, J. Vachek, E. Šrámek, K. Ohnesorg, F. Wollman. Doterajším svojim vedeckým dielom sa všetci traja jubilanti stali nielen dôstojnými pokračovateľmi svojim učiteľov, ale aj rozvíjateľmi ich diela na vyššom stupni — novou osobnostnou generáciou. Napokon aj príspevky v jubilantskom zborníku svedčia o tom, že brnenskej lingvistickej škole patrí v našej jazykovede mimoriadne významné a osobité miesto.

J. Bosák

WELKE, K. M.; *EINFÜHRUNG IN DIE VALENZ- UND KASUSTHEORIE*. Leipzig, Bibliographisches Institut 1989. 233 s.

Klaus M. Welke, známy lingvista NDR a jeden z profilových bádateľov Sekcie germanistiky Humboldtovej univerzity v Berlíne, skompletizoval do monografickej podoby vlastné časopisecké štúdie a state z oblasti teórie valencie. Teóriou valencie sa autor zaoberá už tretie desaťročie a možno ho pokladať za jej dobrého znalca aj v medzinárodnom rámci. Bol spoluosnovateľom a iniciátorom berlínskej sémantickej koncepcie teórie valencie, reprezentovanej v sedemdesiatych rokoch predovšetkým prácami W. Bondzia.

K. Welke nekoncepcoval svoju monografiu ako dejiny teórie valencie, ako by to mohol naznačovať jej názov, ale išlo mu — aj pri zachovaní istej chronologickej postupnosti — o prezentáciu základných teoretických premís tejto teórie, o charakteristiku jej jednotlivých smerov a o poukázanie na jej prínos pre jazykovedný výskum vôbec.

Teória valencie zužitkovala výsledky a podnety štrukturalistického uvažovania o jazykových javoch a usilovala sa aj sa usiluje primárne o systematický opis vzťahov v syntaktických konštrukciách, predovšetkým vo vete. Túto jej orientáciu „nespochybňujú“ ani pokusy aplikovať ju na oblasť slovotvorby (M. D. Stepanovová) a frazeológie (B. Wotjaková, J. Sternkopf a i.).

Kým v prvej kapitole, ktorá slúži na celkové uvedenie do problematiky, K. M. Welke podáva stručný prehľad vývinu teórie valencie (hlavne v NDR) a charakterizuje jej základné smery, v druhej kapitole komentuje predovšetkým úsilie G. Helbiga o vypracovanie čo najspôfahlivejších kritérií na rozlíšenie jednotlivých valenčných rovín a syntaktického štatútu aktantov. Pojem valencie sa totiž v kontexte lingvistiky NDR spája v šesťdesiatych a aj v sedemdesiatych rokoch práve s menom H. Helbiga, ktorý chápal valenciu ako syntaktický jav. V jeho prvom, trojstupňovom modeli použitom vo valenčnom slovníku nemeckých slovíes, sa sémantika obmedzuje na denotatívnu charakteristiku aktantov. K vypracovaniu rôznych substitučných a transformačných testov, k modifikácii už existujúcich, ale aj k prevzatiu cudzích ho viedlo úsilie o čo najexaktnejšie rozhraničenie aktantov a voľných doplnení slovíes, ako aj obligatívnych a fakultatívnych aktantov. Ako konštatuje K. Welke (a potvrdilo to aj iné výskumy vrátane konfrontačných), aj napriek mnohorakosti použitých testov nepodarilo sa vždy jednoznačne určiť kvalitu aktantov, čo sa napokon odrazilo aj na chybách vo valenčných slovníkoch. V osemdesiatych rokoch začal G. Helbig viac zohľadňovať sémantiku slovíes ako nosičov valencie a do rozšíreného šesťstupňového modelu zahrnul aj logicko-sémantickú rovinu lexikálneho významu, začal (podľa W. Bondzia) rozlišovať valenčne relevantné sémantické príznaky (funktory) a valenčne irrelevantné sémantické príznaky (modifikátory) a na treťom stupni umiestnil „tradičné“ sémantické roly.

Druhú kapitolu K. Welke uzatvára podaním valenčných vetných vzorcov súčasnej nemčiny. Pri syntaktických valenčných vetných vzorcoch vychádza z G. Helbiga a J. Buschu, pri sémantických valenčných vetných vzorcoch sa odvoláva predovšetkým na K. E. Sommerfeldta a W. Bondzia. Sumárne vymedzuje ako základné kritériá na rozlíšenie aktantov a voľných verbálnych doplnení významovú záväznosť (Sinnnotwendigkeit), schopnosť subkategorizácie, ktorú pripisuje len aktan-

tom, a determinovanosť, pričom aktanty sú kvantitatívne a kvalitatívne slovesom determinované a voľné doplnenia sú vlastne determinujúce slovesné komplementy.

V tretej kapitole K. Welke opisuje koncepcie presahujúce Helbigov valenčný model. Kým pre G. a B. Wotjakovcov, ktorí vo svojom denotatívne zdôvodnenom modeli maximalizujú počet možných aktantov (napr. pri slovesách pohybu rátajú s 5 argumentmi Agens, INSTR, LOC_{source}, LOC_{pass}, LOC_{goal}) a predpokladajú ich potenciálnu viacúrovňovú syntaktickú realizáciu, pre finsku skupinu okolo J. Korhonen (K. Tarvainen, L. Sepänen) je rozhodujúce signifikatívne chápanie valencie. Títo lingvisti usúvzťažňujú svoj model možných redukcii a rozšírení valenčnej štruktúry na pojem základnej valencie (Grundvalenz), ktorý odvádzajú z uzuálneho poznania a používania lexikálnych jednotiek bežným komunikantom. K. Welke pertraktuje tiež návrhy, ktoré do valenčnej štruktúry zahŕňajú aj významovo nezáväzné voľné doplnenia slovies (podľa W. Bondzia valencia druhého stupňa). Vo vlastnom návrhu zrovnoprávňuje voľné doplnenia o fakultatívne aktanty v rovine tzv. slabšej presupozície. Voľných doplnení sa dotýka aj ďalší model prekračujúci Helbigovu koncepciu valenčnej štruktúry — model pragmatickej valencie (H. Bluhm, R. Růžička), v ktorom sa vymedzením pragmatickej, resp. komunikatívnej valencie presadzujú pri určení štatútu voľných, najmä príslovkových väzieb, textové hľadiská.

Štvrtá kapitola predstavuje akési metateoretické kompendium valenčnej teórie. K. Welke analyzuje vzťahy teórie valencie k formálnej a relačnej logike, k logickej syntaxi, poukazuje na využitie komponentovej analýzy vo valenčných prácach a konfrontuje náhľady (predovšetkým lingvistov NDR) na vzťah sémantickej, resp. logicko-sémantickej a syntaktickej roviny valenčnej štruktúry, ako aj na otázky prípadnej izomorfie týchto dvoch rovín.

Predmetom piatej kapitoly je aplikácia teórie valencie na iné slovné druhy (adjektíva, substantíva a pomocné slovesá). Posledné dve kapitoly — rozdielne rozsahom — sa v súvislosti so širším uplatnením sémantickej koncepcie valencie dotýkajú často diskutovanej Fillmorevej teórie hĺbkových pádov. V zhode s inými kritikmi K. Welke hlavný nedostatok tejto teórie vidí vo výlučne denotatívnom vymedzení sémantických rol. Uprednostnenie signifikatívnych zložiek otvára podľa K. Welkeho možnosti primeranejšieho rozpracovania teórie hĺbkových pádov vo valenčných výskumoch. Dokumentuje to konfrontáciou funkčného chápania valencie a hĺbkových pádov s generatívno-sémantickým postupom C. J. Fillmora. K. Welke sa v argumentácii odvoláva hlavne na svojho berlínskeho kolegu H.-J. Meinharda, ktorý sémantické roly pokladá za lingvistické abstrakcie. Jednotlivé roly, resp. pády možno potom interpretovať ako isté operačné návody na obsadenie argumentov slovesných predikátov, ktoré majú vysoký stupeň zovšeobecnenia, ktoré však nie sú obsiahnuté v systéme poznatkov bežných komunikantov.

Recenzovaná publikácia môže v našom lingvistickom kontexte (napríklad v súvislosti s novou monografiou J. Kačalu Sloveso a sémantická štruktúra vety) doplniť pohľad na problematiku sémantickej stavby vety z iných, paralelných hľadísk. Hoci teória valencie a teória intencie slovesného deja pochádzajú z rozdielnych lingvistických tradícií, ich východiská i ciele sú blízke.

R. Trošok

INTERLINGUISTICS. ASPECTS OF THE SCIENCE OF PLANNED LANGUAGES.
Red. K. Schubert. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 42. Berlin—New York, Mouton—de Gruyter 1989. 348 s.

Základnou myšlienkou recenzovaného zborníka je oboznámiť lingvistickú verejnosť so súčasnými prúdmi vo vedeckej diskusii o plánových jazykoch, ale zároveň ukázať výsledky výskumu konkrétneho plánového jazyka — esperanta. Robí sa to v siedmich kapitolách: úvod, plánové jazyky a interlingvistika, konštruovanie jazykov a jazykové zmeny, sociolingvistika a psycholingvis-

tika, jazyk a literatúra, gramatika, terminológia a počítačová lexikografia. Ako vidieť, vypadla tu problematika syntaxe.

Zo všeobecných otázok treba uviesť predovšetkým objasňovanie termínu plánový jazyk. Plánové jazyky typu esperanta sa oprávnene pokladajú nie za umelé jazyky (lebo skutočne umelé sú napr. jazyk logiky, programovacie jazyky) v protiklade k prirodzeným jazykom. Zdôrazňuje sa ich konštruovanie podľa určitého plánu a dávajú sa do protikladu k etnickým jazykom. Pritom sa, prirodzene, ukazuje, že ani tento protiklad nie je absolútny, ale že tu je istá stupnica medzi prirodzenosťou a plánovitosťou. Preto sa predmetom výskumu stáva najmä vývin plánových jazykov (predovšetkým esperanta) od napísaného, formulovaného projektu cez štádium polojazyka až po skutočne fungujúci jazyk. V tejto súvislosti sa poukazuje najmä na paralelný vývin od pidžinov slúžiacich prasto na interakciu, na praktickú komunikáciu po kreolské jazyky, ktoré fungujú ako plnoprávne dorozumievacie prostriedky v istých jazykových spoločnostiach.

Prínosom k objasňovaniu cieľov interlingvistiky je úvodná štúdia iniciátora a zostavovateľa zborníka K. Schuberta *Interlinguistics — its aims, its achievements, and its place in language science* (s. 7—44 s bibliografiou na 12 stranách). Predkladá tu štyri definície interlingvistiky: 1. štúdium plánových jazykov, 2. štúdium jazykov ako nosičov pre interetnickú komunikáciu, 3. štúdium komunikácie medzi príslušníkmi odlišných materinských jazykov, 4. štúdium nepríbuzných a nesusediacich jazykov (kontrastívna lingvistiká). Sám autor sa prikláňa k prvej definícii, ako svedčí aj jeho štúdia o tvorení slov v esperante (*An unplanned development in planned languages*, s. 249—274). V tomto zmysle chápe interlingvistiku aj D. Blanke (*Planned languages — a survey of some of the main problems*, s. 63—87). Pravda, esperanto skúma v širšom rámci typológie plánových jazykov a najmä z hľadiska prechodu od projektu k fungujúcemu jazyku.

Na druhej strane sovietski bádatelia sú orientovaní všeobecnejšie. A. D. Duličenko (*Etnic languages and planned languages*, s. 47—61) skúma štruktúrne a genetické zhody a rozdiely a veľa pozornosti venuje vlastnostiam, resp. predpokladom plánového jazyka. Rozlišuje vnútrojazykovú a medzijazykovú aposterizáciu, poukazuje na zhody medzi cieľmi a metódami preskriptívnej jazykovedy a esperantológie. S. N. Kuznecov (*Interlinguistics: a branch of applied linguistics?*, s. 89 až 98) zasa podáva kritický prehľad teoretických náhľadov publikovaných doteraz z pera rozličných lingvistov a navrhuje interlingvistiku pokladať za teoretický základ pre výskum plánových jazykov.

Vcelku sa — podľa recenzovaného zborníka — kryštalizuje názor, že v súčasnosti už nejde o obranu plánových jazykov, tým menej o propagandu niektorého z plánových jazykov, ale o pozorovanie a analýzu fungujúcich plánových jazykov, a to takými metódami ako pri štúdiu etnických jazykov. Z oblasti etnických jazykov sa vnáša aj potreba rozlišovať aktívnu znalosť a pasívne ovládanie plánového jazyka ako druhého jazyka.

Zo štúdií vyslovene orientovaných na esperanto treba spomenúť najmä tie, v ktorých sa skúma variantnosť a štylistická diferenciacia v esperante. C. Piron (*A few notes on the evolution of Esperanto*, s. 129—142) upozorňuje na mnohoraké zmeny, ktoré charakterizujú súčasný stav esperanta v porovnaní so Zamenhofovým základom. Sú to zmeny v štruktúre i v sémantike, vo využívaní nových spôsobov tvorenia, ale prejavuje sa aj variantnosť vyplývajúca z príslušnosti hovoriacich k rozdielnym materinským jazykom (autor starostlivo zaznamenáva národnosť svojich informátorov). — M. Halvelik (*Planning nonstandard language*, s. 191—210) v protiklade k dávnejšiemu úsiliu budovať (vcelku umelo a preskriptívne) odbornú terminológiu skúma možnosť rovnako umelo dopracovať archaizmy, dialektizmy a slangizmy. Zdá sa však, že namiesto formulovania pravidiel na dotváranie týchto lexikálnych prostriedkov by bolo treba skúmať autonómne tvorenie týchto výrazov v bohatej pôvodnej i prekladovej esperantskej literatúre.

K. Schubert (ako sme už spomenuli) venuje osobitnú pozornosť teórii tvorenia slov. Analyzuje predstavu K. Kalocsaya, spoluautora veľkej gramatiky o typoch morfém a o možnostiach ich spájania, a sám proti Kalocsayovej teórii o lineárnom radení morfém (pričom rozlišuje medzi dominujúcimi a dominovanými morfémami) predkladá teóriu závislostného radenia morfém. Treba

však dodať, že ešte lepšie výsledky pri analýze slovotvorných typov by sa dosiahli, keby sa vychádzalo zo vzťahu medzi onomaziologickou bázou a onomaziologickým príznakom. Tak pri analýze adjektíva *senforta* by sa dalo presvedčivo ukázať, že ide vlastne o posesívnu zloženinu, v ktorej morféma *-a* nemá len klasifikačnú funkciu, resp. úlohu zaraďovať rad morfém *sen-fort* do kategórie prídavných mien, ale aj sémantickú funkciu, totiž vyjadrovať vzťah „majúci istý význam“. Čiže adjektívum *senforta* by potom bolo možné vysvetľovať ako „majúci istú vlastnosť v zápornej podobe, jestvujúci bez sily čiže nemajúci silu“. Ale tým by sa zároveň ukázalo, že morféma *-a* má popri zaraďujúcej (slovnodruhovej) funkcii aj funkciu nositeľa posesívneho významu.

Na záver možno znova zdôrazniť, že zborník *Interlinguistics* dobre reprezentuje súčasný stav teórie plánových jazykov a popritom názorne ukazuje, ako sa z projektu stáva skutočný, t. j. fungujúci a vyvíjajúci sa jazyk. Neobyčajne cenné sú aj rozsiahle bibliografické súpisys pri každej štúdii.

J. Horecký

ANDRIUŠČENKO, V. M.: *KONCEPCIJA I ARCHITEKTURA MAŠINNOGO FONDA RUSSKOGO JAZYKA*. Moskva, Nauka 1989. 200 s.

Renzovaná monografia je priekopníckou prácou v oblasti počítačového spracovania jazyka na úrovni budovania základnej banky dát o národnom jazyku. V úvode (s. 3—10) V. M. Andriuščenko zdôrazňuje spoločenskú potrebu rozvíjať „druhú gramotnosť“ a skúmať vzájomnú interakciu prirodzených a umelých (programovacích) jazykov. Nevyhnutnou sa v tejto oblasti ukazuje potreba „zovšeobecniť zákony a kategórie prirodzených jazykov a zohľadniť pritom zásady komunikácie človek—stroj a automatického spracovania údajov v oblasti prirodzeného jazyka“ (s. 3). V ďalšej časti úvodu sa uvádzajú prednosti ukladania údajov do počítačových médií, ako aj základné charakteristiky budovania banky dát o ruskom jazyku (spracovanie lexikografických diel, gramatických a výkladových slovníkov). Prvotným problémom počítačového spracovania je formalizácia (formátovanie) základných významových komponentov a využívanie banky dát.

Na začiatku prvej kapitoly (*Predpoklady vytvorenia banky dát ruského jazyka*, s. 11—30) autor konštatuje, že zatiaľ nejstávajú špeciálne a zovšeobecňujúce výsledky výskumov, ktoré by postihovali využitie výpočtovej techniky v spoločenských vedách v takej miere, aby špecifikovali využitie počítačov v odlišnej miere od čisto matematických úkonov. Na druhej strane rastie spoločenská potreba vytvoriť banku dát o národnom jazyku, no realizácia takéhoto projektu predpokladá integráciu poznatkov o princípoch fungovania výpočtovej techniky a základných prvkov o štruktúre a systéme prirodzeného jazyka. Ako ďalší argument za využívanie výpočtovej techniky v jazykovede V. M. Andriuščenko uvádza to, že pri výskume jazyka sa spracúva obrovské množstvo údajov, ktoré sa v súčasnej etape rozvoja techniky dajú vysoko efektívne systematizovať iba pomocou počítačov (s. 19). Medzi základné úlohy automatizovaného spracovania údajov v oblasti lexikografie autor stavia problém štruktúrno-sémantickej a funkčno-štylistickej analýzy minimálnych úsekov reči a využitie jej výsledkov pri zostavovaní slovníkov. Ďalšiu časť kapitoly tvorí charakteristika východiskovej základne banky dát ruského jazyka — sedemnástväzkového slovníka spisovnej ruštiny, ktorý je okrem normatívnej stránky zároveň aj východiskom kódovania všetkých morfológických a syntaktických kategoriálnych významov heslového slova.

Druhú kapitola (*Banka dát ruského jazyka: myšlienky a názory*, s. 30—59) autor venoval dejinám projektu. Hodnotné na tejto kapitole sú najmä východiská, na ktorých je postavený projekt banky dát: predstava o nej, z akých zdrojov sa majú čerpať podklady na jej budovanie, možnosť využitia doteraz známych a hotových zdrojov banky dát, výber odborníkov, ktorí sa majú zúčastňovať na projekte, ktoré organizácie sa do projektu zapoja, aký je vedecký prínos banky dát, možnosť

využitia zahraničných skúseností, ktoré jazykové modely majú tvoriť základ bankového fondu, aké údaje má obsahovať, aké má byť programové a ostatné technické vybavenie, resp. aké ťažkosti a problémy sa môžu počas prípravy vyskytnúť (s. 31—32). Súhrn odpovedí na uvedené okruhy problémov špecifikuje autor do rámca textologického budovania banky dát, resp. slovníka na počítačových médiách.

Zaujímavý a rovnako aj na naše podmienky realizovateľný je napr. aj názor A. V. Zubova, ktorý odporučal formou banky dát budovať: 1) veľký, neustále dopĺňaný abecedný slovník tvarov s maximálnym počtom informácií z oblasti lexiky, gramatiky, sémantiky a textológie; 2) komplex programov schopných vykonávať automatické operácie využitím jednotlivých významových zložiek heslových slov (s. 33). Ako dopĺňajúci názor uvádza V. M. Andriuščenko i názor M. G. Maľkovského, ktorý navrhuje: 1) v maximálnej miere opísať jazyk a opis uložiť na počítačové médiá; 2) vybudovať algoritmy a programy na analýzu a syntézu textov; 3) vybudovať prostriedky na upevnenie programového vybavenia — dopĺňanie, využívanie informácií v banke dát, 4) vytvoríť spôsob generovania nevyhnutných fragmentov banky pre používateľov; 5) vytvoríť prostriedky na testovanie konkrétneho opisu a algoritmov (s. 34). Banka dát by tak nadobudla všeobecnojazykový, resp. aj filologický charakter s informačnou funkciou a registračným, resp. interpretačným zámerom, ktorý by bol východiskom ďalšieho — syntetického spracovania základných údajov (s. 35). Už v počiatočnej fáze projektu sa východiskom budovania banky dát stali výkladové slovníky ruského jazyka, ideografické, frekvenčné, synonymické, frazeologické, terminologické, onomastické, toponymické, regionálne a historické slovníky, slovníky neologizmov a skratiek, encyklopedické slovníky, indexy spisovateľov, slovníky prísloví a porekadiel, paroným, metafor, prirôvaní, epitet, slovníky jednotlivých spisovateľov (Puškina, Lermontova, Tolstého, Majakovského, Gorkého atď., s. 37—38). Základný fond banky dát bolo možné rozčleniť do týchto základných systémov: ilustračno-textového fondu, generálneho slovníka, automatizovaného výkladového tezauru ruského jazyka, automatizovaného dokumentačno-faktografického systému rusistiky a procesorov ruského jazyka (s. 39). Výsledkom rozsiahlej diskusie o projekte banky dát sa stali princípy, na základe ktorých má byť táto banka dát „fasciklom“ všetkých doterajších poznatkov o slove.

Záver druhej kapitoly tvorí súhrn charakteristických znakov banky dát a jej využitia: operatívna charakteristika a fixovanie zmien v používaní lexiky, gramatických tvarov, konštrukcií, variantov výslovnosti a písomnej podoby: zachytenie a lingvistická charakteristika prevzatých a nomenklatúrnych významov; systémová analýza jazykových javov na všetkých úrovniach a vo všetkých formách existencie jazyka; presná analýza štylistickej diferenciacie lexiky a gramatických tvarov; systematické zhromažďovanie, rozbor a diferencovanie, vyhodnocovanie štatistických údajov o jazyku; operatívna príprava autorských slovníkov, získavanie údajov o jazykových javoch spôsobom kompilácie faktov z rôznych zdrojov; operatívna príprava gramatík (s. 54—55). Ako doplnok základnej charakteristiky banky dát V. M. Andriuščenko uvádza aj údaje o tom, v akých zdrojoch sa konkrétne heslové slovo vyskytuje, v akom texte, aké sú možné tvary konkrétneho slova, v akej grafickej podobe je zachytené, v akom kontexte môže byť využité, aká je jeho diachrónna charakteristika, kto o ňom písal z hľadiska jeho charakteristiky, k akému tematickému okruhu sa viaže atď.

Tretia kapitola (*Banky dát národných jazykov a výpočtová počítačová lexikografia*, s. 60—84) sa začína pohľadom názorov a publikovaných prác týkajúcich sa počítačového spracovania lexiky. Jadro kapitoly tvorí charakteristika jednotlivých typov slovníkov spracovaných na počítači (s. 67 až 69): frekvenčného (1. typ), terminologickej banky (2. typ), automatizovaný typ jednojazyčného a viacjazyčného slovníka vytvoreného na základe banky dát (3. typ). Záverečnú časť kapitoly tvorí náčrt klasického Ščerbovho algoritmu aplikovateľného pri prekladoch a jeho uplatnenie pri tvorbe automatizovaných prekladových systémov.

Štvrtú kapitolu (*Banka dát ruského jazyka: od nápadu k projektu*, s. 85—107) venoval V. M. Andriuščenko náplni spomínanej banky dát. Tvorí ju generálny (úplný) slovník ruského jazyka, ilustračno-textový fond ruštiny, jej terminologický fond, akademický slovníkový a gramatický fond

ruštiny, lexikografická báza (centralizovaný redaktorský a vydavateľský slovný fond), fonetický fond ruštiny, jej dialektologický fond, fond lingvistických algoritmov a programov, fond procesorov a informačný fond (rezervovaný pre neskoršie etapy spracovania). Okrem uvedených prvkov má súčasť banky dát tvoríť aj nárečový materiál *Dialektologického atlasu ruského jazyka* pozostávajúci zo 4472 odpovedí nárečového dotazníka vyplneného v 4195 lokalitách (!). V závere kapitoly sa píše o automatizovanej informačnej službe o ruskom jazyku. Predpokladá sa, že po vybudovaní banky dát bude centrálna počítačová pamäť napojená na terminálovú sieť a slúžiť širokému okruhu používateľov.

Obsahom piatej kapitoly (*Banka dát ruského jazyka: základné projektové riešenia*, s. 107—139) je opis banky dát ako komplexného automatizovaného systému a informačnej služby v oblasti teoretického výskumu a jeho aplikácie. Jazykové fakty budú zoskupené do jednotlivých skupín na princípoch „fragment—modul—súbor—zväzok“. Využijú sa pritom poznatky z *Automatizovaného dialektologického atlasu ruského jazyka* (N. V. Pšeničnejovej, G. A. Čerkasovovej a I. Isajeva) a utvorí sa zároveň projekt *Asociatívny tezaurus ruského jazyka*. Automatizovaný systém ruského jazyka sa vyznačuje svojou otvorenosťou, ktorú autor charakterizuje ako vlastnosť banky dát, do ktorej sa neustále dopĺňajú nové, zatiaľ nespracované údaje. Ďalšou vlastnosťou banky dát je jej využiteľnosť neodborníkmi, pretože programové vybavenie je zostavené tak, aby pomocou terminálu mohol s bankou dát komunikovať aj neodborník v kybernetike. V druhej časti kapitoly autor charakterizuje lexikografický procesor — program založený na princípoch dialógu človek—stroj, na základe ktorého možno pripravovať slovníkové heslá, formulovať informácie o nich, preverovať štruktúru homogénnych slovníkových hesiel, zostavovať indexy, pripravovať projekty veľkých slovníkov, resp. využívať počítač na ľubovoľnú lexikografickú prácu. Základná banka dát má teda odrážať normatívnu (výkladovú), historickú, prekladovú, didaktickú, terminologickú, nárečovú, fenomenologickú a encyklopedickú stránku slovnjej zásoby. Úvádza sa aj záhlavie a štruktúra hesla v takej podobe, v akej sa kóduje do počítačového média.

Predmetom šiestej kapitoly (*Banka dát ruského jazyka: internacionálny prístup*, s. 140—191) sú otázky členenia zdrojov, ich špecifikácia a pravidlá kódovania na počítačové médiá. Čiastočne sa V. M. Andriuščenko dotýka jazyka formálneho opisu v banke dát a schémy zdroja, z ktorého sa údaje čerpajú, indexov, prostredníctvom ktorých sa kódujú priznaky, manipulačného jazyka počítačov, najmä jeho syntaxe. Komplementárnu časť kapitoly tvorí informačná tabuľka, resp. formát banky dát a opis spôsobu, ktorým sa identifikujú jednotlivé významy v základných formátoch.

Monografia *Koncepcija i architektura mašinogo fonda ruskogo jazyka* zaujíma priekopnícke miesto v oblasti budovania počítačových bánk dát národných jazykov. Je výsledkom hlbokého teoretického štúdia jazykového systému a počítačových systémov a syntézou poznatkov z oblasti jazykovedy a kybernetiky. Neobyčajne vysokú poznávaciu hodnotu má opis budovania banky dát o národnom jazyku, výklad cieľov tohto projektu i všetkých prvkov, ktoré majú tvoriť súčasť projektu (spracovanie jednotlivých jazykových rovín, spôsob ukladania významov na médiá, ich využívanie). Okrem teoretického prínosu má Andriuščenkova práca aj významný informačný charakter a nadväzuje na čiastkové, ale nemenej závažné okruhy problémov uverejnené v podobe autorových štúdií (*Izvestija Akademii nauk SSSR, Serija literatury i jazyka* 47, 1988, s. 3—11). Zároveň postihuje aj tie okruhy problémov, ktoré sa týkajú spoločenského využitia základnej banky dát väčším, resp. veľkým počtom pracovníkov prostredníctvom terminálovej siete. Ide o predstavenie, resp. realizáciu takého projektu, ktorý je inšpiratívny aj pre podobné spracovanie slovenského jazyka a o ktorom sme na užšom priestore uvažovali aj na stránkach nášho časopisu (*Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 153—164). Monografia je podnetnou prácou aj pre slovakistov a počítačové spracovanie slovenčiny, pre projekt, ktorého základné kamene sa ešte len kladú a ktorý si vyžaduje nielen dobrú odbornú prípravu v oblasti využívania počítačov v jazykovede, ale aj zodpovedajúce tempo. Aby sme pelotón bežcov v tejto disciplíne nielen dobehli, ale zaujali v ňom aj čestné miesto.

P. Žigo

22. mája 1989 sa definitívne uzatvoril oblúk života i diela akademika B. A. Serebrennikova, významného lingvistu teoretika, znalca mnohých jazykov a bádateľa v oblasti všeobecnej a ugrofínskej jazykovedy. Pre nás bol dlhé roky známy aj ako vedúci tímu oddelenia teoretickej jazykovedy v Jazykovednom ústave (Institút jazykoznanija) AV ZSSR v Moskve, s ktorým nás viacerých spájajú úzke pracovné a priateľské styky, a ako hlavný redaktor uznávaného trojzväzkového syntetického diela *Obščee jazykoznanije* (1970—1973) i viacerých ďalších pre nás podnetných monografií, v ktorých tvorivým spôsobom rozvíjal, ako on sám hovoril, materialistickú jazykovedu.

Pripomeňme v stručnosti niektoré základné medzníky v jeho živote. B. A. Serebrennikov sa narodil 21. 2. (6. 3.) 1915 v Cholmogorách v bývalej Archangelskej gubernii (teraz oblasti) v učiteľskej rodine. V r. 1940 absolvoval na Filologickej fakulte Moskovského ústavu dejín, filozofie a literatúry učiteľskú aprobáciu klasických jazykov a literatúr. V r. 1940—1945 sa aktívne zúčastnil Veľkej vlasteneckej vojny. Po jej skončení hneď nastúpil do aspirantskej prípravy na Katedre porovnávacej gramatiky indoeurópskych jazykov Filologickej fakulty MGU M. V. Lomonosova. Tam obhájil dizertáciu *Všeobecné otázky teórie člena a problém sémantiky člena v starogréckom jazyku* a tam začal aj pracovať. V r. 1956 obhájil doktorskú dizertáciu *Kategória času a vidu v ugrofínskych jazykoch permskej a volžskej skupiny*.

V nepokojnom období päťdesiatych rokov sa B. A. Serebrennikov stal zástupcom riaditeľa a neskôr aj riaditeľom Jazykovedného ústavu AV ZSSR, aby napokon na dlhé roky (od r. 1964 do konca života) zotrval na poste vedúceho oddelenia teoretickej jazykovedy a sektoru ugrofínskych jazykov tohto ústavu. V r. 1953 bol zvolený za člena korešpondenta a v r. 1984 za akademika AV ZSSR.

Pripomeňme, že koncom 40. a začiatkom 50. rokov, v čase ostrých diskusií o jazykovede, dôsledne bránil proti marristom historicko-porovnávaciú jazykovedu a materialistické chápanie jazyka, čo v tom období predpokladalo značnú mieru občianskej a vedeckej odvahy. Jeho názory našli odraz v spomínanej trojzväzkovej syntéze *Obščee jazykoznanije* (I. *Formy suščestvovonija, funkcij, istorija jazyka*, 1971; II. *Vnutreňnja struktura jazyka*, 1972; III. *Metody lingvističeskich issledovanij*, 1973), na ktoré nadviazala aj jeho rozsiahla monografia *Verojatnostnye obosnovanija v komparativistike* (1974).

B. A. Serebrennikov bol výnimočne tvorivým a produktívnym typom vedca. Napísal vyše 300 zásadných štúdií a tucet kníh. Posledná z nich *Roľ človečeskogo faktora v jazyke — Jazyk i myšlenije*, ktorá je pokračovaním monografie jeho tímu *Jazyk i kartina mira* (1988), vyšla iba tesne pred jeho smrťou. Aj v nej vidieť, že hoci vo vedeckej tvorbe B. A. Serebrennikova možno vyčleniť teoretický a typologický (ugrofínsky) prúd, tieto prúdy sa vždy zlievali v jedno. Aj vo vysoko teoretických prácach prinášal materiál z najrôznejších jazykov sveta a v opisoch jazykových skupín nikdy nechýbali ani originálne postrehy a výklady všeobecnojazykovedného a metodologického rázu.

Materiál ugrofínskych jazykov B. A. Serebrennikov využil na riešenie teoretických problémov vzťahu medzi ugrofínskymi a turkickými jazykmi, na riešenie problematiky etnogenézy rôznych národov, otázok národnostnej politiky v ZSSR, etymológie a pod. Nie je našou úlohou na tomto mieste venovať sa podrobnejšie jeho početným prácam, tobôž už nie z ugrofinistiky. Pripomeňme však ešte aspoň jedno z jeho posledných diel, ktoré sme síce recenzovali aj v našom časopise (roč. 37, 1986, s. 105—107), ale pri ktorom sa pre jeho význam a originalitu žiada pristaviť ešte raz. Zopakujme si názvy kapitol knihy, ktorej dal titul *O materialističeskom podchode k javlenijam jazyka* (1983): (1) materialistický prístup k jazykovým javom, (2) sociálna podstata jazyka, (3) materialistické riešenie problematiky znaku a významu, (4) typy myslenia, (5) ideoetnické a univerzálne v jazyku, (6) problém štádií a vývin jazykov sveta, (7) súvislosť jazykových javov s dejinami spoločnosti, (8) osobitosti vývinu myslenia a jazykových štruktúr, (9) problém tzv. difúznosti

mýšlenia pravekého človeka, (10) kategória „vec, vlastnosť, vzťah“ a ich prejavy v jazyku, (11) problém prajazyka, (12) typické javy v jazykoch sveta. Či nie je to teoreticko-filozofické „dvanásťoro“ lingvistických vied, nie sú takto svojsky formulované najzákladnejšie filozofické otázky jazykovedy? Domnievame sa, že tieto základné a zásadné otázky zo Serebrennikovej knihy a najmä ich riešenia ju predurčujú na to, aby sa aj u nás po dlhom čase objavil nejaký významný titul v preklade z oblasti jazykovedy (táto kniha už vyšla dvakrát v NDR, v Maďarsku a Bulharsku).

Vzdajme B. A. Serebrennikovi hold aj za to, že vychoval mnohých jazykovedcov, ktorí pracujú na univerzitách a inštitúciách po celom Sovietskom zväze. Pre nás ostane typom tvorivého a originálneho vedca s antidogmatickým („materialistickým“) prístupom k výskumu jazykových javov a nekompromisným bojovníkom za vedeckú pravdu.

S. Ondrejovič

OBSAH

Vincent Blanár: Motivačný model v onomastike	113
Pavel Cmorej: Od extenzionálnej sémantiky k intenzionálnej	121
Ján Kačala: Syntakticko-sémantický výklad viet typu <i>je hmľa</i>	3
Alexander Mihalovič: Určovanie frekvencie a hierarchie foném na počítači (Na materiáli santovského nárečia v Maďarsku)	136
Mária Pápsonová: Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach z diachrónneho aspektu	145
Ella Sekaninová: Mikrosystém slovenskej a ruskej lexiky v lexikologickej, lexikografickej a kontextovej konfrontácii	15
Diskusie	
Emil Páleš: Sémantické roly slovenských slovies	30
Rozhľady	
Juraj Dolník: Prístupy ku skúmaniu lexikálneho významu	49
Peter Ďurčo: O vzťahu frazeológie a lingvistiky univerzálií (Úvaha nad knihou D. Dobrovoľského <i>Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik</i>)	160
Pavol Žigo: Kontaktové javy indoeurópskej a kartvelskej jazykovej rodiny	61
Správy a posudky	
Andrijuščenko, V. M.: Konceptija i architektura mašinogo fonda russkogo jazyka. P. Žigo	201
Boris Aleksandrovič Serebrennikov (1915—1989). S. Ondrejovič	204
Budagov, R. A.: Portrety jazykovedov 19—20 vv. S. Ondrejovič	104
Interlinguistics. Aspects of the science of planned languages. J. Horecký	199
Kačala, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. J. Horecký	186
Kiss, K. É.: Configurationality in Hungarian. G. Miššiková	110
Kočiš, F.: Podradovacie syntagmy v slovenčine. A. Oravcová	191
Krátky slovník slovenského jazyka. J. Dolník	92
Kuznecov, S. N.: Teoretičeskije osnovy interlingvistiki. S. Košecký	106
Metafora v jazyke i tekste. P. Ďurčo	99
Miko, F.: Aspekty literárneho textu. J. Horecký	89
Na sedemdesiatku Vincenta Blanára. J. Horecký	169
Ondrejovič, S.: Medzi slovesom a vetou. J. Dolník	95
Profesor Ján Horecký 70-ročný. K. Buzássyová	70
Recueil linguistique de Bratislava 9. Dynamic tendencies in the development of language. J. Dolník	189
Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná (A) 36. J. Bošák	195
Sprache in Mensch und Computer. J. Horecký	97
Súpis prác doc. Vincenta Blanára za roky 1980—1989. L. Dvonč	170
Súpis prác prof. Jána Horeckého za roky 1980—1988. L. Dvonč	74
Súpis prác prof. Jozefa Škultétyho za roky 1955—1989. L. Dvonč	179
Škiljan, D.: Jezična politika. J. Mlavec	102
Welke, K. M.: Einführung in die Valenz- und Kasustheorie. R. Trošok	198
Životné jubileum prof. Jozefa Škultétyho. J. Puci	177
2. medzinárodná škola sociolingvistiky. S. Ondrejovič	110

СОДЕРЖАНИЕ

Винцент Бланар: Мотивационная модель в ономастике	113
Павел Цморей: От экстенциональной семантики к интенциональной	121
Ян Качала: Синтактико-семантическая интерпретация предложений типа <i>Je hmla</i>	3
Александр Михалович: Определение частоты и иерархии фонем с использованием компьютера (На материале диалекта словацкого поселка Сантов на территории Венгрии)	136
Мария Папсонова: Слова немецкого происхождения в словацких диалектах с точки зрения диахронии.	145
Элла Секанинова: Микросистема словацкой и русской лексики в лексикологическом, лексикографическом и контекстуальном сопоставлении.	15
Дискуссия	
Эмил Палеш: Семантические роли словацких глаголов	30
Обзор	
Юрай Долник: Подход к исследованию лексического значения.	49
Петер Дюрчо: Отношение фразеологии к лингвистике универсалий (Замечания о книге Д. Добровольского <i>Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik</i>)	160
Павол Жиго: Контактные явления индоевропейской и картвельской семей	61
Сообщения и рецензии	
Андрющенко, В. М.: Концепция и архитектура машинного фонда русского языка. П. Жиго	201
Борис Александрович Серебренников (1915—1989). С. Ондрейович	204
Будагов, Р. А.: Портреты языковедов 19—20 вв. С. Ондрейович	104
Интерлингвистика. Проблемы науки по плановым языкам. Я. Горецки	199
Качала, Я.: Глагол и семантическая структура предложения. Я. Горецки	186
Киши, К. Э.: Конфигурациональность в венгерском языке. Г. Мишшикова	108
Кочиш, Ф.: Подчинительные синтагмы в словацком языке. А. Оравцова	191
Краткий словарь словацкого языка. Ю. Долник	92
Кузнецов, С. Н.: Теоретические основы интерлингвистики. С. Кошецки	106
Метафора в языке и тексте. П. Дюрчо	99
Мико, Ф.: Аспекты литературного текста. Я. Горецки	89
К семидесятилетию Винцента Бланара. Я. Горецки	169
Ондрейович, С.: Между глаголом и предложением. Ю. Долник	95
К семидесятилетию профессора Яна Горецкого. К. Бузашшиова	70
Recueil linguistique de Bratislava 9. Динамические тенденции в развитии языка. Ю. Долник	189
Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis. Serie Linguistica (A) 36. Я. Босак	195
Язык в человеке и в ЭВМ. Я. Горецки	97
Список работ доц. Винцента Бланара опубликованных в период 1980—1989 гг. Л. Двонч	170
Список работ проф. Яна Горецкого опубликованных в период 1980—1988 гг. Л. Двонч	74
Список работ проф. Йозефа Шкултеты опубликованных в период 1955—1989 гг. Л. Двонч	179
Шкилиян, Д.: Языковая политика. Й. Млаецк	102
Велке, К. М.: Введение в теорию валентности и падежей. Р. Трошок	198
Жизненный юбилей проф. Йозефа Шкултеты. Я. Пуци	177
2-ый международный курс социолингвистики. С. Ондрейович	110

CONTENT

Vincent Blanár: Onomastic motivating model	113
Pavel Cmurej: From extensional to intensional semantics	121
Ján Kačala: Syntactic and semantic interpretation of sentence of the type <i>je hmľa</i>	3
Alexander Mihalovič: Definition of the frequency and hierarchy of phonemes by the aid of computer (The Slovak Dialects of Santov in Hungary).	136
Mária Papsonová: German origin words in the Slovak dialects from diachronic point of view	145
Ella Sekaninová: Lexical, lexicographic and contextual confrontation of the microsystem of the Slovak and Russian lexic	15
Discussion	
Emil Páleš: Semantic roles of the Slovak verbs.	30
Review articles	
Juraj Dolník: Approach to the study of lexical meaning	49
Peter Ďurčo: The relation between phraseology and the linguistics of universals (Remarks on the book of D. Dobrovoľskij <i>Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik</i>)	160
Pavol Žigo: The contact phenomena of the Indo-European and Kartvelian family	61
Reports and reviews	
Andriuščenko, V. M.: The conception and architecture of the computerized word-stock of Russian. By P. Žigo	201
Boris Aleksandrovič Serebrennikov (1915—1989) By S. Ondrejovič	204
Budagov, R. A.: Portraits of the linguists of the 19—20 th century. By S. Ondrejovič	104
Interlinguistics. Aspects of the science of planned languages. By J. Horecký	199
Kačala, J.: The verb and the semantic structure of the sentence. By J. Horecký	186
Kiss, K. E.: Configurationality in Hungarian. By G. Miššiková	108
Kočiš, F.: Subordinative syntagmas in Slovak. By A. Oravcová	191
The short dictionary of the Slovak. By J. Dolník	92
Kuznecov, S. N.: Theoretical foundations of interlinguistics. By S. Košecký	106
Metaphor in the language and in the text. By P. Ďurčo	99
Miko, F.: Aspects of the literary text. By J. Horecký	89
To the 70 th birthday of Vincent Blanár. By J. Horecký	169
Ondrejovič, S.: Between the verb and sentence. By J. Dolník	95
Professor Ján Horecký septuagenarian. By K. Buzássyová	70
Recueil linguistique de Bratislava 9. Dynamic tendencies in the development of language. By J. Dolník	189
Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis. Serie Linguistica (A) 36. By J. Bosák	195
Language in the man and in the computer. By J. Horecký	97
Bibliography of the writings of doc. Vincent Blanár for the period 1980—1989. By L. Dvonč	170
Bibliography of the writings of prof. Ján Horecký for the period 1980—1988. By L. Dvonč	74
Bibliography of the writings of prof. Jozef Škultéty for the period 1955—1989. By L. Dvonč	179
Škiljan, D.: Language planning. By J. Mlacek	102
Welke, K. M.: An introduction to the valence and case theory. By R. Trošok	198
Anniversary of prof. Jozef Škultéty. By J. Puci	177
2 th international school of sociolinguistics. By S. Ondrejovič	110

CONTENT

Vincent Blanár: Onomastic motivating model	113
Pavel Cmurej: From extensional to intensional semantics	121
Alexander Mihalovič: Definition of the frequency and hierarchy of phonemes by the aide of computer (The Slovak dialect of Santov in Hungary)	136
Mária Papsonová: German origin words in the Slovak dialects from the diachronic point of view	145

Review articles

Peter Ďurčo: The relation between phraseology and the linguistics of universals (Remarks on the book of D. Dobrovoľskij <i>Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik</i>)	160
---	-----

Reports and reviews

To the 70 th birthday of Vincent Blanár. By J. Horecký	169
Bibliography of the writings of doc. Vincent Blanár for the period 1980—1989. By L. Dvonč	170
Anniversary of prof. Jozef Škultéty. By J. Puči	177
Bibliography of the writings of prof. Jozef Škultéty for the period 1955—1989. By L. Dvonč	179
Kačala, J.: The verb and the semantic structure of the sentence. By J. Horecký	186
Recueil linguistique de Bratislava 9. Dynamic tendencies in the development of language. By J. Dolník	189
Kočiš, F.: Subordinative syntagmas in Slovak. By A. Oravcová	191
Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis. Serie Linguistica (A) 36. By J. Bosák	195
Welke, K. M.: An introduction to the valence and case theory. By R. Trošok	198
Interlinguistics. Aspects of the science of planned languages. By J. Horecký	199
Andriuščenko, V. M.: The conception and architecture of the computerized word-stock of Russian. By P. Žigo	201
Boris Aleksandrovič Serebrennikov (1915—1989). By S. Ondrejovič	204

BRATISLAVA 813 64

SAV-JAZYKOVÉNY
USTAV D. ŠTURA
KNIZNICA
NALEPKOVA 26

dex 49263

1186244

JAZYK CAS
MELAMAT

VCC SPOL. SLUZHBI

PNS-ÜED BRATISLAVA

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 41, 1990, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavný redaktor prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

Výkonný redaktor PhDr. Ján Bosák, CSc.

Redakčná rada:

PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., doc. PhDr. Juraj Dolník, CSc., prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., člen korešpondent Ján Kačala, prof. PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc., doc. PhDr. Ābel Kráľ, DrSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc., prof. PhDr. Jozef Mistrík, DrSc., PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., PhDr. Ivor Ripka, CSc., PhDr. Ján Sabol, CSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, NálepkoVA 26

Technická redaktorka: Denisa Dubravská

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÜED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlačé.
Nám. Slobody 6, 817 64 Bratislava

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Bratislava, Czechoslovakia For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 340108, D-8000 München 34, West Germany

Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé číslo Kčs 15,—
Tlač: Kníhtlačiareň Svornosť, š. p., 832 10 Bratislava, Račianska 20.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990